

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

UZAKTAN ÖĞRETİM İLKELERİNİN EDEBİYAT ÖĞRETİMİNE UYGULANMASI

Turhan BARAZ /

T. C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

DOKTORA TEZİ

Ocak - 1985

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM	3
YENİ BİR ÖĞRETİM SİSTEMİ	3
UZAKTAN ÖĞRETİM	5
UZAKTAN ÖĞRETİMİN SAĞLADIĞI OLANAKLAR	6
TÜRKİYE'DE UZAKTAN ÖĞRETİM UYGULAMALARI	7
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ/AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ	9
UZAKTAN ÖĞRETİMDE ÖĞRETİM SÜREÇLERİ	10
UZAKTAN ÖĞRETİMDE DERS KİTAPLARI	11
UZAKTAN ÖĞRETİM İÇİN YAZMAK	12
UZAKTAN ÖĞRETİM VE EDEBİYAT ÖĞRETİMİ	13
II.BÖLÜM	17
UZAKTAN ÖĞRETİM İÇİN EDEBİYAT ÖĞRETİMİ PROGRAM ÖNERİSİ	17
KONU 1. EDEBİYAT NEDİR? EDEBİYATIN KONUSU VE İŞLEVİ	19
EDEBİYAT SÖZÜNÜN ANLAMLARI	20
SANAT OLARAK EDEBİYAT	23
EDEBİYAT-İNSAN İLİŞKİSİ	27
EDEBİYAT-TOPLUM İLİŞKİSİ	30
KONU 2. ANLATIM YOLLARI/NAZİM	38
ÖLÇÜ	45
UYAK	50
BİÇİM	54
SÖZ SANATLARI	59

KONU 3.	ANLATIM YOLLARI/NESİR	67
	DİL	68
	BİÇEM	70
	İÇERİK	71
KONU 4.	ANLATIM BİÇİMLERİ/NAZIM	78
	DRAMATİK ŞİİR	80
	EPİK ŞİİR	82
	LİRİK ŞİİR	85
	DİDAKTİK ŞİİR	87
	PASTORAL ŞİİR	88
KONU 5.	ANLATIM BİÇİMLERİ/NESİR	94
	ROMAN	95
	ÖYKÜ	99
	DENEME	101
	TİYATRO	105

GİRİŞ

Günümüzde bilim ve teknolojinin hızı, öğrenilecek bilgilerin bu hızla dengeli değişmesi sonucunda, insanın düşünsel yapısının ve becerilerinin de geliştirilmesi gereksinimi doğdu. Ülkeler, hızla artan nüfus olgusu karşısında eğitim giderlerinin de arttığını görerek ekonomik kaynakların sınırlılığına bağlı eğitim maliyetlerini düşürmek ve dengeli dağıtmak zorunda kaldılar. Çağın bu koşulları karşısında geleneksel eğitimin yetmezliği, öğretim kurumlarının işlevinin değişerek gelişen teknolojiden eğitim ve öğretimde yararlanma gerekliliği sonucuna ulaşıldı. Belirtilen soruna çözümde "uzaktan öğretim" bir seçenek oluşturdu.

Eğitim konusundaki evrensel düzeydeki sorunlar ve çözüm girişimleri, ulusal düzeyde değerlendirildiğinde benzerliklerle karşılaşılması doğaldır. Türk eğitim sisteminin kendine özgü sorunları -genellikle sayısal yetersizlik, amaçlar ve süreçler arası tutarsızlık, plansızlık, standart düşüklüğü, seçme sistemleri, öğrenci akışı vb.-da eklenince yükseköğretim aşamasında uzaktan öğretimden ülkemizde de yararlanılmaya başlandı. 1974 yılında Mektupla Öğretim, 1975 yılında Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu uygulamalarının ardından 6 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı yasa gereğince üniversitelere "Açıköğretim" yapma görevi verildi. Bu görev -şimdilik- ileri teknolojinin gerektirdiği olanaklara sahip olduğu için Anadolu Üniversitesi tarafından yapılmaktadır.

Bugün yükseköğretimde evrensel düzeyde büyüme ve demokratikleşme süreci sonucu "Yetişkin Öncesi Kültür" kavramı, yerini giderek "Yaşam Boyu Eğitim Süreci" kavramına bırakmıştır. Uzaktan öğretimi uygulayan ülkeler "Yaşam Boyu Eğitim"e yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Kuşkusuz, bu eğitim anlayışına dönük çalışmalar, kısa zamanda ülkemizde de uygulamaya girecektir.

Açıköğretimin yaşam boyu eğitime olanak tanıyan bir uygulama biçimine dönüşme aşamasında, pek çok alanda yeni programların düzenlenmesi gerekmektedir. Yaşam boyu eğitim uygulaması içinde kültür ve uygarlığın ayrılmaz parçası edebiyata ilişkin bir programın öncelikle yer alması gereği tartışılmaz.

Edebiyat bir ulusun kültür değerlerini yansıtan ürünler toplamıdır. Bu değerleri benimsemeye, paylaşmada edebiyat öğretimi başvurulması gerekli yoldur. Çünkü edebiyatın anlattığı insandır, yaşamadır. Bireyin herşeyden önce bir insan olarak tüm duygu boyutlarıyla doğasını tanımaya, edebiyat yardımcı olur. Kendimizi tanıırken başkalarını da tanımaya, anlamayı; kendimiz kadar başkalarının kişiliklerine de saygılı olmak gereğini öğretir bize. İnsanın insanla, insanın çevresiyle ve toplumla çatışmalarını en ortak anlaşma çizgilerine ulaştıran edebiyatın, uzaktan öğretim ilkeleriyle daha geniş kitlelere ulaştırılması zorunlu görülmektedir. Oysa, liselerde sürdürülen geleneksel Türk Edebiyatı öğretimi duygu, düşünce gelişimi, anadil bilinci ve ulusal değerlerin benimsetilmesinde yetersiz kalmaktadır. Bu konudaki araştırmalar da bu gerçeği kanıtlamaktadır. Ülkemizde yükseköğretimde bir uzmanlık eğitime yönelik yapılan Türk Edebiyatı öğretiminin de uzaktan öğretimin yapısına uygulanamayışı, bu çalışmanın gerekliliğini kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır.

Bu düşüncelerle girilen çalışmanın ilk bölümünde, uzaktan öğretim ilkeleri, süreçleri, uygulamaları incelenmekte ve edebiyat öğretimine uygulanması tartışılmaktadır. İkinci bölümde uzaktan öğretim için önerilen edebiyat öğretim programının "Edebiyata Giriş" niteliği taşıyan konuları, bireysel öğrenmeye tanıdığı olanak, kollanma kolaylığı gibi üstünlükleri nedeniyle uzaktan öğretim ilkelerine uygun ders notu biçiminde geliştirilmektedir.

BÖLÜM I

YENİ BİR ÖĞRETİM SİSTEMİ

Ekonomik kalkınmanın temel öğelerinden biri eğitimidir. Çağımızda ülkelerin ekonomik, sosyal ve eğitim sorunlarına karşı sürekli bir arayış içinde oldukları bilinmektedir. Bu arayışta kuşkusuz eğitim kurumlarının yapısı ve yönteminin yeniden gözden geçirilmesi, yeni modellerin geliştirilmesi, ilk girişimler olarak görülmektedir.

"Bilimsel ve teknolojik alandaki gelişmeler bir yandan, sosyal ve ekonomik alandaki krizler diğer yandan, yüksek öğretim alanında alışılacelmiş kavramlarda ve geleneksel yaklaşımlarda köklü değişmelere neden olmaktadır." (Alkan, 1981, s.1)

Alkan'ın da belirttiği gibi ülkeler, eğitim kurumlarını değişen ekonomik ve teknolojik koşullara uyarlayabilmenin çabasını taşımaktadır.

İnsanın düşünsel yapısı ve becerisinin geliştirilmesi gereksinimi, hızla artan nüfus olgusu, daha düzeyli eğitim ve öğretim sistemi, gelişen teknolojinin eğitim ve öğretime uygulanması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

"... bilim ve teknolojinin günümüzde ulaştığı boyutlar ve kazandığı gelişme hızını, geleneksel öğretim artık yakından takip edemez hale gelmiştir. Teknoloji her geçen gün, her dalda, daha çok beceri sahibi bilge kişilere gereksinme duymaktadır. Oysa, geleneksel eğitimle öğretimin, bilgi aktarmada ve yaymada temel tekniği Gutenberg'den beri değişmeyen basılı öğretim araçları ile, yöntemi Eflatun'dan beri fazla gelişme göstermediği gibi görel olarak gerileyen taktir ve diyalog iletişiminin bu gereksinmeye en azından ikibin yılında

tamamen duyarsız olacağı anlaşılmaktadır." (Büyükerşen, 1978, s.5)

Bilim ve teknolojinin hızı, öğrenilecek bilgilerin bu hızla dengeli değişmesi, öğretim kurumlarının işlevini de değiştirmektedir. Ülkelerin ekonomik güçlükleri, artan öğrenci sayısına koşut, öğrenim giderlerinin artması eğitimde başlı başına sorunlar yaratmaktadır. Ekonomik içerikli sorun ve gereksinimleri Alkan şöyle değerlendirmektedir:

"... 1) Eğitim giderlerinin artması yönünde baskılar, 2) Sınırlı ekonomik kaynakların etkin ve verimli kullanılmaması, 3) Eğitim standartlarını ve kaliteyi yükseltme gereksinimi, 4) Ekonomik kriz nedeniyle eğitim maliyetini düşürme zorluğu, 5) Var olan finansman yöntemlerinin yetersizliği ve 6) Sınırlı mali olanakların plansızlık nedeniyle dengesiz dağılımı." (Alkan, 1981, s.18)

Bütün bu sorunlar ve gelişmeler doğrultusunda yükseköğretimin amaçlarına ulaşmada geleneksel eğitimin yetmediği ve yükseköğretimin kendisini yenilemesi gereği gündemdedir. Bu gerekliliği Varış şöyle belirtiyor:

"Bugün Üniversitenin, çağdaş yaşam sorunlarını yeterince karşılayamadığı; yeni eğitsel hususlar ve öğretim alanlarını ihmal etmediği, geleneksel akademik öğretime sıkı sıkıya bağlı kaldığı, yeni gelişmelere uymada yetersiz kaldığı, günlük yaşam sorunlarına karşı ilgisiz kaldığı gibi yönlerden eleştirildiğine tanık olunmaktadır." (Varış, 1975, s.345)

İleri toplumların çağın gereksinimleri karşısında geleneksel eğitim sisteminin yetersizliği konusundaki görüşlerini paylaşan Büyükerşen, "Geleneksel eğitim sistemi donmuş bir sistemdir." (Büyükerşen, 1978, s.9) yargısına ulaşmaktadır.

Sorunlara yanıt arama çabalarının yoğunluğu, gelişmiş ülkelerde, teknolojinin eğitimde kullanılması noktasında odaklaşmaktadır. Böylece teknolojik gelişmeyle eğitimdeki gelişme arasında dengenin korunması düşünülmekte, soruna çözümde uzaktan öğretim bir seçenek oluşturmaktadır.

"Dünyada ve ülkemizde artan eğitim istemini karşılamak, bilimsel-teknolojik alandaki hızlı gelişmelere kolay uyum yapabilmek ve değişik koşullar içinde bulunan bireylere eğitim olanağı sağlayabilmek için daha esnek nitelikler taşıyan eğitim uygulamalarına gereksinim doğmuştur. Bu gereksinime geniş ölçüde cevap verebilecek girişimlerden birisi de "Uzaktan Öğretim"dir." (Hızal, 1983, s.203)

Yine Alkan'ın konuya ilişkin araştırmasından elde edilen verilerin değerlendirilmesiyle de anlaşıldığı gibi,

"Çağdaş bilimsel, sosyal ve bireysel olgulardaki değişme, yüksek öğretimde; kaynakların etkin kullanımını sağlayacak, fırsat ve olanak eşitsizliklerini giderecek, standart ve kalite düşüklüğüne yol açmayacak; istek-sunu dengesini sağlayacak yeni öğretim modelleri geliştirme gereksinimini yaratmaktadır." "... Bugün yüksek öğretimin evrensel düzeyde bir büyüme ve demokratikleşme süreci içinde bulunduğunu; bu oluşum sonucu olarak "Yetişkin Öncesi Kültür" kavramından "Yaşam Boyu Eğitim Süreci" kavramı doğrultusunda yapısal ve işlevsel farklılaşma oluşumu içinde bulunduğu görülmektedir." (Alkan, 1981, s.185)

Kısaca geleneksel yükseköğretim sistemi çağdaş yaşam koşullarının gereklerini yerine getirememekte, ekonomik ve sosyal sorunlara yanıt bulmada yetersiz kalmaktadır.

UZAKTAN ÖĞRETİM

Geleneksel eğitimin çağın gereksinimleri karşısında yetersiz kalışı, eğitim teknolojisinin olanaklarını kullanarak eğitime yön verilmesi, çağımızın eğitim sorununa uzaktan öğretim çözümünü kazandırmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısında, ileri ülkelerin geliştirdiği bu yeni eğitim organizasyonu; öğrenci psikolojisi hakkında artan bilgileri değerlendirerek, eğitim mesajlarını kavramlar, kademeler ve programlara bölerek,

bireysel kültür, zeka, yetenek ve kavrayış farklarını en aza indiren ve bu suretle bilgileri en kısa zamanda ve en kolay anlaşılır şekilde öğrencilere sunan yeni bir öğretim modelini oluşturmuştur. Bu model, kitle iletişim araçlarıyla, öğretimi insanların yaşadığı en ücra köşelere kadar ulaştırabilme imkanını da verdiği için "uzaktan eğitim sistemi" adıyla anılmaya başlamıştır. (AÖF, 1983, s.5)

Hızal'a göre uzaktan öğretim "geleneksel eğitim uygulamalarının öğretim yaşı, zamanı, yeri, yöntemi, amaçları ve benzeri sınırlılıklarına bağımlı kalmaksızın; özel olarak hazırlanmış yazılı gereçler, kitle iletişim programları ve kısa süreli yüzyüze öğretimin bir sistem bütünlüğü içerisinde kullanılması ile yürütülen eğitim etkinlikleridir." (Hızal, 1983, s.23)

Uzaktan öğretim ilkeleri ile yükseköğretim düzeyinde program çalışmalarının 100 yıllık bir geçmişi olduğu, 1836 yılında Londra Üniversitesi'nin kurulmasıyla başlayan çalışmaların giderek önem kazandığı bilinmektedir. Özellikle 1970'li yıllarda yaygınlaşan uzaktan öğretim yöntemi İngiltere, İspanya, İran, Kostarika, Tayland, Çin, Sri Lanka, Hollanda, Japonya, Nijerya, Hindistan, Malezya, Fransa, Avusturya, Polonya gibi ülkelerde başta yükseköğretim olmak üzere çeşitli düzeylerde sürdürülmektedir. (AÖF, 1984, s.20)

UZAKTAN ÖĞRETİMİN SAĞLADIĞI OLANAKLAR

Evrensel düzeyde çalışma boyutu çok büyük ölçülere ulaşan uzaktan öğretim sisteminin özellikleri ve sağladığı olanakları, Alkan'ın çalışmasındaki "Uzaktan Eğitim Araştırma Anketi"nden (Alkan, 1981, s.216) yararlanarak şöyle sıralayabiliriz:

- Teknik evrim ile eğitim evrimi aynı doğrultuda birleştirilmektedir.
- Çalışma yaşamı ile öğrenimi birlikte sürdürme gereksinimini karşılamaktadır.
- Eğitimde fırsat ve olanak eşitliğinin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır.

- Geleneksel eğitim yöntemlerinin sınırlılıkları giderilmekte ve her bireye bulunduğu yerde, dilediği hız ve yöntemle öğrenme olanağı yaratılmaktadır.

- Toplumda eğitime olan isteklerin karşılanması amacıyla geniş kitlelere ulaşılmaktadır.

- Değişik koşullardaki bireylere yaşamlarının her bölümünde gereksinim duydukları öğrenimi yapma olanağı verilmektedir.

- Eğitim öğretim hizmetlerinin daha dengeli ve ucuz götürülmesi sağlanmaktadır.

- Eğitim etkinlikleri bireysel gereksinimlere uygun -bireyselleşmiş- olarak gerçekleştirilmektedir.

- Sürekli eğitim, yaşam boyu eğitim, dönüşümlü eğitim gibi gereksinimler ile eğitimi demokratlaştırma istemleri bir ölçüde karşılanmaktadır.

- Uzaktan öğretimin süreçleri olan yayın yoluyla eğitim, ve yüzyüze eğitim işlevsel olarak bütünleştirilmektedir.

TÜRKİYE'DE UZAKTAN ÖĞRETİM UYGULAMALARI

Yükseköğretime ilişkin belirtilen evrensel düzeydeki sorunlar ve çözüm girişimleri, ulusal düzeyde değerlendirildiğinde benzerliklerle karşılanması doğaldır. Ancak Türk eğitim sisteminin kendine özgü kimi sorunlarının da varlığı belirtilmelidir. Genellikle sayısal yetersizlik, amaçlar ve süreçler arası tutarsızlık, dengesizlik ve sağlıklı büyüme, plansızlık, program ve standart düşüklüğü, seçme sistemleri ve öğrenci akışı toplumda ciddi huzursuzluklara neden olmaktadır. (Alkan, 1981, s.29)

Belirtilen ulusal düzeydeki sorunlara çözüm için ilk uygulama ile 1974 yılında Mektupla Öğretim programlarına alınan 46 bin öğrencinin öğretmen yetiştirme alanında eğitilmesi amaçlanmış, bu uygulama sonucunda başarı gösterebilen 9 bin öğrenci ikinci sınıfa geçerken uygulamadan vazgeçilmiştir.

1975 yılında kurulan Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu (YAYKUR) Mektupla Öğretim, Açık Yüksek Öğretim, Dışardan Bitirme ve Örgün Yüksek Öğretim

programlarına aldığı 84.807 öğrenciye büyük ölçüde Uzaktan Öğretim yöntemleriyle mektup, televizyon, radyo, ses bantları, plaklar ve danışman öğretmenler aracılığıyla uygulamaya konmuştur. (Kaya, 1977, ss.404-407)

Kısaca belirtilen bu uygulamaların dışında yükseköğretimde yeni koşullar doğrultusunda başka girişimler de bulunmaktadır. Evrensel düzeyde geliştirilmekte ve başarıyla uygulanmakta olan çağdaş teknolojinin eğitimde kullanımı girişimleri artık ülkemizde de devlet politikası olarak benimsinmeye başlanmıştır.

"Eğitim teknolojisinden eğitimin her kademesinde, öncelikle eğitimin niteliğini yükseltmeye, eğitimin kapasitesini arttırmaya yönelik olarak yararlanılmasını sağlamak üzere araştırmalar yapılarak ülke gereklerine uygun sonuçlar uygulamaya konulacaktır." (DPT, 1979, s.459)

diyen 4. beş yıllık kalkınma planı bu yönelimin kanıtı olarak yorumlanabilir.

Bu doğrultuda 6 Kasım 1981 tarihinde yürürlüğe giren ve Türk yüksek öğrenimini yeniden düzenleyen 2547 sayılı yasa, geleneksel yöntemlerle sürdürülen eğitim etkinliklerinin daha verimli kullanılabilmesi için çağdaş eğitim teknolojisinden yararlanma ve Üniversitelere "Açık Öğretim" yapma görevini de vermektedir:

"Milli Eğitim politikası ve kalkınma planları ilke ve hedefleri doğrultusunda ülke çevre ve uygulama alanı ihtiyaçlarının karşılanması, örgün, yaygın, sürekli ve açık eğitim öğretimi de kapsayacak şekilde planlanır ve gerçekleştirilir." (YÖK, Md.5)

"Örgün, yaygın, sürekli ve açık eğitim yoluyla toplumun özellikle sanayileşme ve tarımda modernleşme alanlarında eğitilmesini sağlamak..."

Eğitim teknolojisini üretmek, geliştirmek, kullanmak, yaygınlaştırmak." (YÖK, Md.12)

Öbür Üniversitelerin, ileri teknolojinin gerektirdiği olanaklara henüz sahip olamamaları nedeniyle, 20 Temmuz 1982 tarihinde çıkarılan 41 sayılı kanun hükmündeki kararname ile bu görev Anadolu Üniversitesi'ne verilmiştir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ

Sözü edilen 41 sayılı kararname ile "Merkezi Açıköğretim" görevi verilen Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi (AÖF) 1982-1983 öğretim yılında 29.479 öğrenciyle Uzaktan Öğretim sistemiyle eğitime başlamıştır. Yüksek Öğretim Kurulu, 30 Mart 1983 tarihli kararları, sürdürülecek eğitimin "İş İdaresi" ve "İktisat" alanlarında olmasını belirlemiştir. 4 yıl sürecek öğretimin ilk iki yılında ortak program izleyecek öğrenciler, üçüncü yılda belirtilen uzmanlık programlarına ayrılacaktır.

1982-1983 öğretim yılında 29.479 öğrenciyle öğretime başlayan AÖF, 1983-1984 öğretim yılında 19.078, 1984-1985 öğretim yılında ise 31.690 öğrenci ile ilk üç yılında toplam sayıları 80 bine ulaşan öğrenciye -Örgün Yükseköğrenim haklarına denk- Yükseköğrenim olanağı sağlamaktadır.

Derslere ilişkin, Anadolu Üniversitesi'nin ilgili bilim alanlarında görevli öğretim üyelerinin sorumluluğunda ve üniteler biçiminde hazırlanan basılı materyaller, öğrencilere fasikül halinde gönderilmektedir. Üçüncü yılda her dersten 28 ünite hazırlanması planlanmıştır.

Basılı materyallerdeki ünite sıra ve sayısına uygun hazırlanan televizyon programları her ders için haftada bir yayınlanmaktadır. İlk iki yılda ortalama süresi 20 dakika olan, her ders için 30 televizyon programı yayını gerçekleştirilmiştir. Anadolu Üniversitesinin kendi stüdyolarında ve kendi uzmanlarınca gerçekleştirilen programların yapım danışmanlığı görevini üniteleri yazan öğretim üyeleri paylaşmaktadır.

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersi özel koşulları gereği gerek ünite, fasikül; gerekse televizyon programı bakımından farklılık göstermektedir.

1982-1983 öğretim yılında başlatılan bir başka etkinlik Akademik Danışmanlık Hizmetleri'dir. 1982-1983 öğretim yılında 16 il merkezinde 192

derslikte 435 öğretim üyesi, 1983-84 öğretim yılında ise 19 il merkezi 205 derslikte 502 öğretim üyesi öğrencilerin sorularını yanıtlamıştır.

Öğrencilerin yurt düzeyinde dağılımları gözönünde tutularak, çeşitli kentlerdeki üniversiteler desteğinde sürdürülen danışmanlık görevi uzaktan öğretim sisteminin yüzyüze eğitim sürecini karşılamayı amaçlamaktadır.

Ayrıca öğrencilerle yönetim ilişkilerini kolaylaştırmak için 1982-1983 öğretim yılında 8 ilde kurulan öğrenci büroları 1983-84 öğretim yılında 16 ilde, 1984-85 öğretim yılında da 20 ilde "Öğrenci İşleri" görevini yürütmektedir. Mart 1983'ten bu yana her ay öğrencilere ulaştırılan Anadolu Gazetesi de AÖF ile öğrenciler arasında iletişimi kolaylaştırma işlevini sürdürmektedir.

AÖF "Merkezi Açıköğretim" görevini, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM), Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu (TRT) ve Üniversitelerle işbirliği yaparak yürütmektedir.

UZAKTAN ÖĞRETİMDE ÖĞRETİM SÜREÇLERİ

Uzaktan Öğretim sistemlerinde uygulanan öğretim süreçleri; 1) Basılı materyallerle öğretim, 2) Yüzyüze öğretim, 3) Yayın yoluyla öğretim olarak kümelendirilmektedir.

İleri teknolojiye sahip gelişmiş ülkeler uzaktan öğretim etkinliklerini belirtilen bütün süreçlerde yürütürken, gelişmekte olan ülkelerde basılı materyallerle öğretim yöntemi daha çok seçilmektedir. Bireysel öğrenmeye tanıdığı olanak, kullanma kolaylığı gibi üstünlükleri, basılı materyallerin (Ders kitabı, seçilmiş kaynak, ödev, alıştırmaya, grafik, gazete, dergi vb.) seçilmesinde etken olmaktadır.

Basılı materyallerle yapılan öğretimin yayın yoluyla öğretimle desteklenmesi yaygın bir uygulamadır. Radyo ve Televizyon gibi kitle iletişim araçlarından yararlanılarak düzenlenen özel amaçlı eğitim programları, öğrencilere ulaştırılmaktadır.

Kuşkusuz uzaktan öğretime yöneltilen eleştirilerin en yoğununu, öğretmen-öğrenci etkileşiminin olmamasında odaklaşmaktadır. Yüzyüze öğretimle, öğrencinin olumsuz yönde etkilenmesi, terkedilmiş duygusuna kapılması önlenmekte; anlamadığı yönleri tartışma, sorunlarını arkadaşlarıyla görüşme olanağı yaratılmaktadır. Bu uygulama yaz okulları, hafta sonu toplantıları, uygulama çalışmaları ve stajlar vb. biçimlerde gerçekleşmektedir. Uzaktan öğretim etkinliklerinin işlevsel olarak bütünleştirilmesi yaklaşımları verimli biçimde uygulanabilmektedir. (Hızal, 1983, s.205)

UZAKTAN ÖĞRETİMDE DERS KİTAPLARI

Uzaktan öğretim için ders kitabı hazırlama belirli aşamalardan oluşmaktadır. İlk aşama planlama sürecidir. Bu aşamada ilkin öğrencileri tanımak; amaçlarının ne olduğunu, niçin okumak istediklerini, ne tür bir eğitimden geçtiklerini bilmek gerekir. Öğrencilerin yaş, bilgi, deneyim ve sosyal durumlarının bilinmesi, dersin bu gereksinimler doğrultusunda düzenlenmesini sağlayacaktır. (İvgin ve Ötekiler, 1976, s.10)

Amaçları belirleme aşaması öğrencinin belirli öğretme - öğrenme etkinlikleri sonucunda ne yapabileceğinin belirtilmesidir. Öğrencilerde oluşturulmak istenen davranışlar bu aşamada belirtilir. Bu yolla öğrencinin neler kazanacağı gösterilerek öğrenme - öğretme etkinliklerine daha ilgi ile katılım sağlanabilir. (Hızal, 1983, s.82)

Belirlenen amaçları gerçekleştirmede içeriğin saptanması aşaması önem kazanmaktadır. Konuların hangi sırada ve yoğunlukta verileceği, verilen bilgilerin hangi amaçları gerçekleştirmede kullanılacağıнын bilinmesi gerekmektedir. Bu sorunlara verilecek yanıtlar içeriğin saptanmasında yol gösterici olabilir.

Planlanan içeriğin öğrencilere kazandırılmasında yazarın kaynaklara ulaşma sorumluluğu ortaya çıkmaktadır. İçeriğin sunulmasında yararlanılacak kaynakların önceden saptanması ve yan tutmaksızın değerlendirilmesi, yazarı doğabilecek sakıncalardan uzaklaştırabilir.

UZAKTAN ÖĞRETİM İÇİN YAZMAK

Uzaktan öğretim için ders kitabı yazmada "Planlama" sürecinin ardından, yazılı anlatımın ilkeleri ve anlatım biçem(üslup)i önem taşımaktadır. Uzaktan öğretimin yapısı gereği ders kitaplarında seçilecek anlatım biçeminin kendi kendine öğrenme ilkelerine uygun olması sağlanmalıdır. Anlatımda açıklık ve anlaşılabilirlik uzaktan öğretim öğrencelerin için kaçınılmaz bir kuraldır. Bu ilke gözetilirken yazarın "konuşuyormuşçasına" bir söyleşi anlatımını seçmesi gerekmektedir. Öğrenci ile araya ölçüler koymayan dolaysız bir anlatımın daha etkili olacağı bilinmelidir. Anlatımda, öğrencilerin söz dağarcıklarının gözönünde tutulması gereklidir. Seçilen örneklerin öğrencilerin yaşantılarıyla ilişkilendirilerek aktarılması, anlatımın görsel öğelerle desteklenmesi beklenen etkiyi arttırabilmektedir.

Uzaktan öğretim için ders kitabı yazmak farklı bir düzenlemeyi gerekli kılmaktadır. Ders kitabının yapısını oluşturan bölümler kısaca şöyle tanımlanabilir:

İÇİNDEKİLER : Dersin yapısına ilişkin öğrencilerin ilk bilgi edindikleri bölüm. Dersin kapsamının tanıtımı.

AMAÇLAR : Öğrencinin dersin bitiminde kazanacağı davranışların tanımlandığı bölüm. Öğrenci için yol gösterici: Neleri, hangi ayrıntıda yapabilecek?

ÇALIŞMA YÖNTEMİNE İLİŞKİN UYARILAR : Öğrenme etkinliğini arttırmak amacıyla düzenlenen açıklamalar bölümü. Dersin kavranmasına ilişkin önerilerin sıralandığı bölüm.

DERSİN ANLATIMI : Dersin konusunun sunulduğu bölüm.

ÖZET : Dersin anlatımında değinilen bilgilerin kısaca yinelenerek, öğrencinin neler öğrenmesi gerektiğini uyaran bölüm.

DEĞERLENDİRME : Belirtilen amaçlara ne düzeyde ulaşıldığını saptamak için ders sonunda düzenlenecek "Genel değerlendirme" ile dersin sunuş düzeni içinde yapılacak "Anında değerlendirme" soruları.

SÖZLÜK : Ders içinde geçen kimi sözcük, deyim ve kavramların ayrıntılı tanımlandığı, örneklendiği bölüm.

KAYNAKÇA : Derste aktarılan konuya ilişkin yararlanılan başvuru niteliği nedeniyle önerilen kaynakların ayrıntılı listesi. Dersin son bölümü.

UZAKTAN ÖĞRETİM VE EDEBİYAT ÖĞRETİMİ

Evrensel düzeyde uzaktan öğretimin sadece geleneksel eğitim kurumlarına gidememiş olanlara eğitim olanağı sağlama işlevi giderek aşılmakta, artık sürekli eğitimde başvurulan, yaşam boyu eğitime olanak tanıyan bir uygulama biçimine dönüşmektedir. (Hızal, 1983, s.9)

"İleri ülkeler, içinde bulunduğumuz yüzyılın ikinci yarısından sonra, birdenbire hızlanan başdöndürücü teknolojik ilerlemenin, kendisini yaratan geleneksel örgün eğitim ve onun kaynakları ile beslenemez hale geldiğini görmüşlerdir. Bu ülkelerde teknoloji her geçen gün her dalda, daha çok sayıda ve daha çok beceri sahibi kişilere ihtiyaç duyar hale gelmiştir. İhtiyacın büyüklüğü ve baskısı, bu ülkeleri, yükseköğrenim çağı dışında kalmış vatandaşlarına da yükseköğrenim fırsat ve olanağı sağlamak ve yükseköğrenimini yıllar önce yapmış olanlara meslekleri ile ilgili yeni bulgu ve bilgileri aktararak, onların üretim ve teknolojik gelişmedeki katkılarını arttırmak için öğretimi alabildiğince yaygınlaştırmaya yönelmiştir. Bunun sonucu olarak "Ömür boyu öğretim" ilkesi ortaya atılmış ve yeni eğitim politikaları bu ilke ışığında yeniden düzenlenmeye başlanmıştır. (Büyükerşen, 1983, s.4)

Büyükerşen'in gelişmiş ülkeler için belirttiği gereksinim kuşkusuz ülkemiz için de sözkonusudur.

AÖF'te yükseköğretim düzeyinde başlatılan uzaktan öğretimin şimdi uygulanan programlarla sınırlı kalmayıp, giderek yaşam boyu öğretimi de kapsamasının amaçlanması bu gereksinimin somut kanıtıdır. (AÖF, 1984, s.4)

Açıköğretimin -genel amaçlarında belirtilen- yaşamboyu eğitime olanak tanıyan bir uygulama biçimine dönüştürülme aşamasında kuşkusuz pek çok alanda yeni programların düzenlenmesi gerekmektedir. Yaşamboyu eğitim uygulaması içinde kültür ve uygarlığın ayrılmaz parçası edebiyata ilişkin bir programın öncelikle yer alması gereği tartışılmaz.

Edebiyatın, yaratıcı güce, özel yeteneğe, esine dayalı sanat olan yanları eğitimle aktarılamaz ve öğretilemezse de, duygularımızın incelenmesi, düşüncelerimizin zenginleştirilmesi, sanatın incelik sınırlarına varılmasında edebiyat öğretiminin gerekliliği yadsınamaz. (Mutluay, 1972, s.354)

Dil düşünceyi yaratır. Anadil bilinci edinilmeden düşünceyi geliştirmenin, değiştirmenin ve giderek insanı etkilemenin söz konusu olamayacağı bir gerçektir. Ulusal dil bilincinin ve dil sevgisinin kazandırılmasında başvurulabilecek en etkili yol bu amaçla düzenlenmiş edebiyat öğretimi programlarıdır. (Baraz, 1978, s.26)

Edebiyat bir ulusun kültür değerlerini yansıtan ürünler toplamıdır. Toplumumuzun yüzyıllar boyu yarattığı değerlerini tanımada, benimsemede, paylaşmada edebiyat öğretimi, yine başvurulması gerekli yoldur.

Oysa Liselerde sürdürülen geleneksel Türk Edebiyatı öğretimi belirtilen düşünce ve duyarlık eğitiminin geliştirilmesi, anadil bilincinin kazandırılması, kültür değerlerimizin benimsetilmesi amaçlarına ulaşmada yetersiz kalmaktadır. Mutluay'ın da belirttiği gibi,

"... okullarımızda Türk Dili ve Edebiyatı öğretimi amacına ulaşmamakta; öğrenci eski dille yenisinin, eski imla ile bugünkünün, eski edebiyat beğenisi ile şimdikininkin karşıtlıkları ortasında "doğru düşünür, doğru anlar, bildiğini doğru anlatır" duruma getirilememektedir." (Mutluay, 1972, s.356)

Kantemir'in liselerde Türk Dili ve Edebiyatı öğretiminin etkinliği üzerine yaptığı araştırma bulguları da, edebiyat öğretiminin ülkemizde etkin bir anlayış ve tutumla yeniden geliştirilmesi gereğini ortaya koymaktadır. (Kantemir, 1976, s.VII)

Geleneksel öğretimde yükseköğretim düzeyinde sürdürülen edebiyat öğretimi programlarının uzmanlık eğitimine yönelik olması ve uzaktan öğretimin yapısına uymayışı gerçeği gözönüne alındığında, geleneksel öğretimde uygulanan edebiyat öğretimi programlarının saptanan amaçları gerçekleştirmede elverişsizliği ve her düzeyde uzaktan öğretim ilkelerine uygulanamaz oluşu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma uzaktan öğretim ilkelerine uygun bir edebiyat öğretimi programı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Önerilen öğretim programının ilk beş konusuna ilişkin uzaktan öğretim ilkelerine uygun ders notu düzenlenmesi çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

ALKAN, Cevat. Açık Üniversite. Ankara, 1981.

AÖF. "Açıköğretim Fakülteniz ve Siz" Tanıtma Broşürü, Eskişehir, 1983.

AÖF. "Açıköğretim Fakülteniz ve Siz" Tanıtma Broşürü, Ankara, 1984.

BARAZ, Turhan. Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi Üzerine, Güven Basımevi, Ankara, 1978.

BÜYÜKERŞEN, Yılmaz. "Türk Eğitim Sistemi ve Yüksek Öğrenim Talep Fazlası Karşısında Türkiye İçin Bir Model Önerisi" DPT ve E.İ.T.İ.A. Pilot Projesine ait rapor. Eskişehir, 1978.

DPT. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1979.

HIZAL, Alişan. Uzaktan Öğretim Süreçleri ve Yazılı Gereçler, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 122, Sevinç Matbaası, 1983.

INTERNATIONAL EXTENSION COLLEGE. Uzaktan Eğitimde Yazılı Malzeme, Çeviren: Nabi AVCI, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları No:29, Eskişehir, 1984.

IVGİN, Hayrettin ve Ötekiler. Ders Mektubu Yazma Teknikleri, Ankara, 1976.

KANTEMİR, Enise. Türkiye'de Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi,
Milli Eğitim Basımevi, 1976.

KAVCAR, Cahit. Edebiyat ve Eğitim. A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını,
1982.

KAYA, Yahya Kemal. İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Nüve Matbaası, Ankara,
1977.

MUTLUAY, Rauf. Edebiyat Bilgileri, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1972.

VARIŞ, Fatma. "Üniversitenin Değişen Fonksiyonu ve Birkaç Sorun" A.Ü. Eği-
tim Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1-4, s.345, Ankara, 1975.

BÖLÜM II

UZAKTAN ÖĞRETİM İÇİN EDEBİYAT ÖĞRETİMİ PROGRAM ÖNERİSİ

- KONU 1. Edebiyat Nedir? Edebiyatın Konusu ve İşlevi
Edebiyat Sözüünün Anlamları - Sanat Olarak Edebiyat - Edebiyat-İn-
san İlişkisi - Edebiyat-Toplum İlişkisi
- KONU 2. Anlatım Yolları / Nazım
Ölçü - Uyak - Biçim - Söz Sanatları
- KONU 3. Anlatım Yolları / Nesir
Dil - Biçem - İçerik
- KONU 4. Anlatım Biçimleri / Nazım
Dramatik - Epik - Lirik - Didaktik - Pastoral
- KONU 5. Anlatım Biçimleri / Nesir
Roman - Öykü - Deneme - Tiyatro
- KONU 6. Türk Toplumunun Tarihsel Gelişim Süreci İçinde Edebiyatın Durumu
Türk Edebiyatının Doğuşu
Sözlü Ürünler: Destan - Koşuk - Sagu - Sav / Yazıtlar
- KONU 7. Edebiyatımızda Belirleyici Etken: Din
Halk Edebiyatında Yönelimler
Tanrısal Aşk Arayışında Bir Dil Ustası: Yunus Emre
- KONU 8. Halk Şiirinin Lirik Ozanı: Karacaoğlan
Halk Şiirinde Başkaldıranlar: Köroğlu - Pir Sultan Abdal -
Dadaloğlu
Halk Şiir Geleneğinin Son Halkası: Aşık Veysel
- KONU 9. Divan Edebiyatında Yönelimler
"Aşk Derdiyle Hoşem": Fuzulî

Divan Şiirinin "Sultan üş Şuârası": Bâki
Şiirine Baş veren Şair: Nef'i
Bir Çağın Yansıması: Lâle Devri - Nedim
Nesir - Dönemin Gezgin Tanığı: Evliya Çelebi

KONU 10. Batılılaşma Girişimi

Toplumsal Değişimin Edebiyata Yansıyan Etkileri
Çağa Damgasını Vuran Kişi: Namık Kemal
Korku ve Yılgının İçinden: Tevfik Fikret
Nesir - Osmanlı Toplumunun Sarsıntıları: Halit Ziya Uşaklıgil

KONU 11. Ulusallaşma Aşaması

Ulusallaşmanın Edebiyattaki Uzantıları
Şiirin Yeni Olanakları: Ahmet Haşim
Doğu - Batı Şiirinin Bireşimi: Yahya Kemal
Halk Şiiri Mayasından Gelen Geleneksel Ses: Hececiler
Nesir - Mektepten Memlekete
Halk - Aydın Çelişkisi: Yaban
Gelenekten Geleceğe: Ahmet Hamdi Tanpınar

KONU 12. Çağdaşlaşma Süreci

Çağdaşlaşma ile Edebiyatımızda Kimlik Arayışları
Toplumsal Dönüşümler Şiirde Yanıt Arıyor
"Garip" Kuşağı
Türk Şiirinin Serüveni: Behçet Necatigil
Şiirde Yeni Açılımlar: İkinci Yeni
Nesir - Öyküde "Yol Açıcılar": Memduh Şevket Esendal - Sabahattin
Ali - Sait Faik Abasıyanık
Köy - Kent İlişkisi: Üç Kemal'ler
Edebiyatın Politikleşmesi / Öteki Türler

EDEBİYAT NEDİR?

EDEBİYATIN KONUSU VE İŞLEVİ

AMAÇLAR

- Edebiyat sözünün değişik anlamlarını tanır.
- Edebiyat ürünü bir yazıyla, salt bilgilendirme amacına yönelik bilimsel yazıları ayırabilir.
- Edebiyatın öbür güzel sanatlarla ilişkisini belirtir.
- Geçmişten bugüne tüm edebiyat ürünlerinin ortak güzelliklerinin, değerlerinin ayırımına varır.
- Edebiyatla salt bireysel değerlerin yansıtılmadığını kavrayarak topluma yönelik olaylara ilgi duyar.
- Edebiyat tarihiyle uygarlık tarihinin birbirlerini aynı doğrultuda izledikleri gerçeğini görür.
- Edebiyatın zaman zaman toplumsal gelişme ve değişimlere öncü olduğunu kavrar.
- Edebiyatın ulusal değerleri paylaşmadaki etkinliğini açıklar.

ÇALIŞMA YÖNTEMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Konu içindeki bölümlerden birini kavramadan öbürüne geçmeyin.
- Konu içindeki soruları yanıtlamadan soruyu ilgilendiren bölümü bir kez daha okuyun.
- Konu içindeki değişik soruları ayrılmış boşluklara yazılı olarak yanıtlayın.
- Konu sonundaki değerlendirme sorularını yanıtlarken içtenliğinizi yitirmeyin. Kendiniz için tarafsız olun.
- Anlamını bilemediğiniz kavramlar için konu sonundaki sözlükten yararlanın.

EDEBİYAT SÖZÜNÜN ANLAMLARI

Öğrenim yaşamınızın değişik basamaklarında "edebiyat"la sözcük- kavram ya da ders olarak karşılaştınız. Bir konuyu, gereksiz ve boş sözlerle, gösterişli ve içtenliksiz anlatmaya başvurduğunuzda "Edebiyat yapma!" tepkileriyle de karşılaştığınız oldu. Başvurduğunuz doktor, hastalığınızın "Tıp literatüründe buna ..." derken "literatür" sözcüğüyle bir bilim dalıyla ilgili yazı ve yapıtların bütününden söz etmektedir. Bir ülkenin, bir çağın bir dilde yaratılmış, sözlü ya da yazılı, sanat değeri taşıyan ürünlerinin bütününe "Edebiyat Tarihi" denildiğini de biliyorsunuz.

Anılan tanımlar edebiyat sanatına ilişkin değil. Edebiyatın sanat olarak tanımını tartışmadan önce aşağıdaki örneklere bakalım:

Halikarnas Balıkcısı

"Saburluk (Kaktüs) çöllerde yetişen, yaprakları etli ve dikenli bitki, Anayurdu Orta Amerika'dır. Opuntia, Cereus, Echinocactus gibi bir çok cinsi vardır. Frenkinciri denen Opuntia türleri, yenilebilen meyvelerinden ötürü Kuzey Afrika'da da yetiştirilmektedir. Kaktüsün uçlarından birbirine eklenmiş, etli yassı raket biçimindeki dallarının üzerinde ince dikenler bulunur. (bunlar körelmiş yapraklardır). Kaktüsün Ceraus, Echinocactus (bektaşıkavuğu) cinsleri az yağış alan yerlerde çok iyi yetişir, sıcak ülkelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bunlar yağmur yağdığı zaman suyu hızla emer ve içlerindeki organik asitler yardımıyla depo ederler. Gözenekleri (solunum

delikleri) yalnız geceleri açılır, böylece bitki daha az su kaybeder. Kaktüslerin bütün türleri yavaş büyüyen bitkilerdir. Bazı türleri çok güzel renkli çiçekler açtığından saksılarda süs bitkisi olarak yetiştirilir."

"Tarla kuşu: Tarlalarda yuva yapan boz renkli küçük ötücü kuş. (Alauda Arvensis) Tarla kuşunun pek çok türü vardır; eski dünyanın ormansız bölgelerinde, her iklimde bunlara rastlanır. Avustralya'ya kadar yaygın olan bu kuşların sadece bir türü Kuzey Amerika'da bulunur. Hepsi birbirine benzediği için ancak gaga şekliyle birbirinden ayırılır. Bir çok türü (tepeli tarla kuşu, kulaklı tarla kuşu, boğmaklı tarla kuşu, kara tarla kuşu, ağaç tarla kuşu) Türkiye'de de bulunmakla beraber en yaygını bayağı tarla kuşudur. Yükseklerde uçarlar, Şakıyan ötüşüyle tanınır. Yerde yuva yapar, böcek ve tane yiyerek beslenir. Tarım için faydalıdır."

"Saburluk vardır, güneşin ateş yağdırdığı iklimlerde biter. Anasının memesini tutup emen, yavru gibi. Toprakları kavrayan köklerinden, uçları süngülü dik yapraklarını salar. Cehennemde yanan ifrit gibi, on yıl alevlerde yavaş yavaş büyür ve güneşte parlayan bitkisel bir anıt olur. On yıllarca aldığı ışıkla sıcaklığın -bir kıymığını bile alıkoymadan- bir kıyafetinde yine yaratılışa verir. Böylelikle en yalın tarifıyla iyi insana benzer. Hayattan aldığını fazlasıyla gene hayata verir.

Saburluğun çiçeği, bir otomobil egzozunun "püf" demesiyle belki kırılan çitkırıldım bir menekşe çiçeği değildir. Sapı on onbeş metre boyunda dimdik bir direktir. Bu saplar dev ucuna doğru her yöne, sapla tam çeyrek açıda dümdüz dallar salar, müzik notalarının do, re, mi'sini andıran bu dalların en aşağısındaki en uzununu, bir yukarısındaki en kısası, onun üstündeki ise daha da kısa olarak yükselir. Her dalın üst tarafında, bir dizi sarı alev yanar. İşte saburluğun mavilere yükselttiği koca şamdan, Saburluk bu çiçeklere on yıllarca hayat-

tan topladığını yine hayata verir ve bütün canını bir çiçeğe verdiği için ölür. Ama öldüğü halde adı üç bin yıldan beri "ölümsüz"dür: Athanato. Çiçeğin sapını keserler, çardağa direk yaparlar."

"İtalya'da tarla kuşlarını hiç durmamacasına öttürmek için ateşle kıpkızıl kızartılmış, toplu iğne uçlarıyla cızz diye gözünü, cızz diye öteki gözünü de yakarlar.

İki gözü kör olan tarla kuşunu bir kafese koyarlar. Mavi, açık, berrak göklerde uçmaya alışkın kuş, ilk önce gözlerini örttüğünü sandığı kapkara paçavrayı, tırnaklarıyla paralamaya çabalar ve zavallı, kendini bir kat daha yaralar. Karanlığın gözüne yapışan bir paçavra bir is veya kurum değil, bir zindan, bir gece olduğunu anlayınca kanat hızıyla geceyi aşmaya, güne güneşe ulaşmaya çabalar. Çırpınır, çırpınır, her kanat hızıyla geceyi aşmaya, güne güneşe ulaşmaya çabalar. Çırpınır, çırpınır, her kanat vuruşu katı kafese çarpar acır! Kara gece aşılmaz bir duvardır. Uçucu kanatlardan kat kat güçlü, iç hızıyla ötmeye koyulur, öter öter. Gecenin öte tarafında gönlünü, gönünü güneşini, nur alemini yaratır. Yine o mavi göklerine çıkar, ta altında ufuklara kadar ıssızlaşan yeryüzüne pırıl, pırıl pullar gibi renk renk cıvıltılarını döker. Karanlık, ökseci kuşunun kara parmak ve avuçları gibi varlığını kavramaya koyulur. Öter öter yaradılışa bütün canını, gönül cömertliğiyle yeryüzüne harıl harıl döktükten sonra, boynu bükük, şu dar-ı dünyaya kör gözleri açık, aramızdan şükranla ayrılır. O da en kısa tarifıyla iyi insana benzer. Aldığı kadarını, hatta aldığından çoğunu dünyaya verir."

Bu örneklerin ardından "edebiyat nedir?" sorusunu tartışabiliriz. Ancak, kendimizi tanımlamaların tuzağına düşmekten korumamız gerektiğini de unutmamalıyız.

İki örnekte de Saburluk (kaktüs) ve Tarla Kuşu'ndan sözedilmektedir. Her okur, ilk bakışta edebiyat yazısı olanla olmayanı birbirinden ayırde-

debilir. Öyleyse sorabiliriz: "Bu örneklerden ikincisini edebiyat yazısı kılan nedir?"

- "Bilgilendirmenin daha anlaşılır oluşu"
- "Betimleme (tasvir) nin daha ayrıntılı verililişi"
- "Yazarın anlatım biçem (uslûp) i"
- "Anlatılmak istenenin bir başka örnekle güçlendirilmesi"

Ulaştığınız bu düşüncelerin hepsi ayrı ayrı doğru olabilir. Bana kalırsa, belirtilen düşüncelerin yanısıra birinci örnek, anlatıcısız düz bir anlatımla salt bilgilendirme amacı taşıyor. Oysa, ikincisinde yazar söylemek istediği düşünceyi sezdiriyor. Bu arada bilgileniyoruz da. Kısa- ca ikinci örnekte duygu var, insan var. İşte, bu örneği edebiyat yazısı kılan öğeler. Çünkü edebiyat insanı ve toplum yaşantısını, en etkili biçimde söz ve yazıyla anlatmayı amaçlayan sanat.

Yine, tanımlamaların ve kesin yargıların uzağında olmaya çalışarak, edebiyatımızda, aşağı yukarı yüz yılı aşkın bir süredir -Tanzimatla birlikte- kökü Arapça olan "edeb" sözcüğünden türetilerek edebiyat sözünün "Edebli, terbiyeli, zarif, nazik kişilerin yarattığı, insanlara terbiye ve ahlak öğreten fen ve marifet" olarak düşünüldüğünü de belirtelim.

İnsan gerçeğini söz ve yazıya dayalı anlatan edebiyata doğal olarak değişen insan ve toplum boyutunda farklı anlamlar yüklenmiştir. Sanat olarak edebiyatı yapılabilen çeşitli tanımlamalara karşın biçim ve içerik yönünden kesin yargılarla tanımlayamayız.

Edebiyat, dil aracılığıyla gerçekleştirilen sanatsal bir eylem, yaratmadır.

SANAT OLARAK EDEBİYAT

Kimi zaman kendi kendimize "Ben neyim?" "Kimim ben?" türünden sorular sorduğumuz olur. İlkel çağlardan bu yana böylesi sorulara yanıt aramıştır

insanlar. Mağara resimlerinden, ilkel ezgilerden, basit yontulardan yola çıkarak insan tüm yaratılarında hep kendini tanımanın, tamamlamanın ve anlatmanın gereğini duyar.

Orhan Veli'nin Anlatamıyorum şiirini birlikte okuyalım:

Ağlasam sesimi duyar mısınız,
Mısralarımda;
Dokunabilir misiniz
Gözyaşlarıma, ellerinizle?

Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel,
Kelimelerinse kifayetsiz olduğunu
Bu derde düşmeden önce,

Bir yer var biliyorum;
Her şeyi söylemek mümkün;
Epeyce yaklaştım, duyuyorum;
Anlatamıyorum.

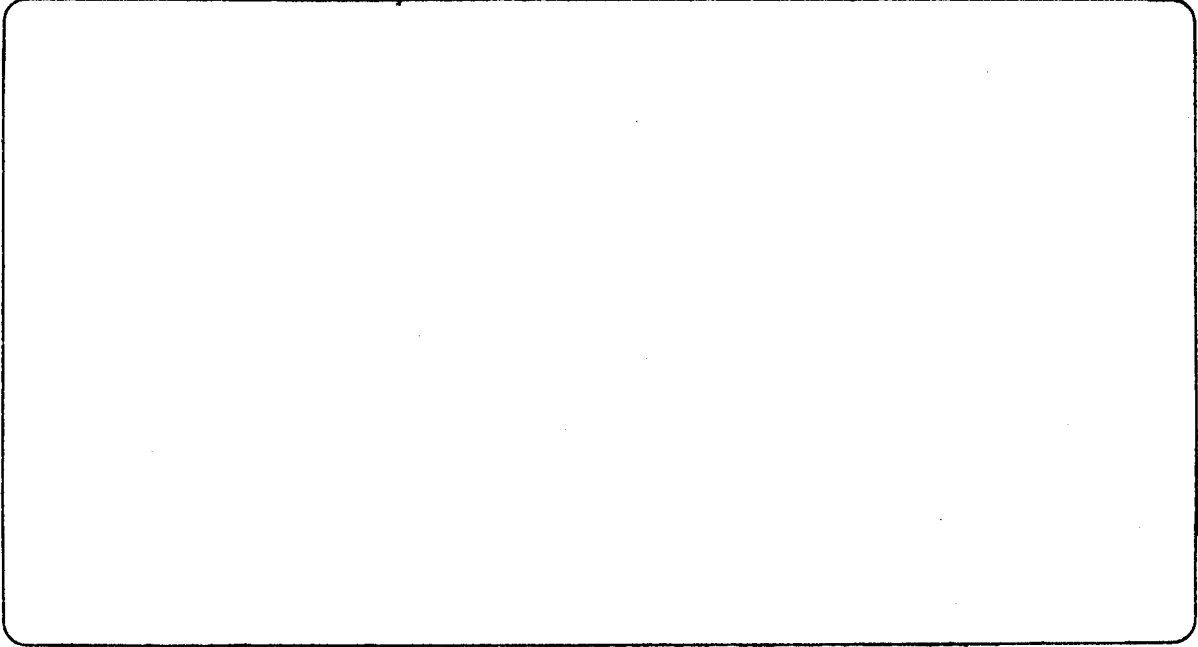

Abidin DİNO

Orhan Veli KANIK

Bu şiiri okurken, sezinlediğimiz ama dile getiremediğimiz bir durumu paylaşıyoruz ozanla.

Sizin de sanki dilinizin ucuna geliveren ama nedense sözcük olup dökülemeyen duygularınız düşünceleriniz oldu mu? Bugüne dek okuduğunuz öykülerde, romanlarda, izlediğiniz oyunlarda, çevrenizde tanıdığınız kişilere rastladınız mı? Düşünün.

Biliyorsunuz insan yaşamı sınırlı. Bu sınırlı boyut içine tüm insanlığın sevinçlerinin, acılarının, umut ve özlemlerinin, kırgınlık, yılgınlık, öfke... tüm duyguların sığması, yaşanması olanaksız. Ama şiirlerle, öykü, roman ve oyunlarla ya da başka türlerdeki yapıtlarla insanların çağlar boyu yaşadıkları aktarılır bizlere. Bunları okudukça, bizim yaşadığımız yaşantıları, duyguları, düşünceleri tanıma olanağı buluruz. Bu yolla yalnız kendimizi bütünlemekle kalmaz, yaşamı daha anlamlı, daha yaşanabilir kılabiliriz.

Sözün başında, insanların kendilerini tanıma ve anlatma arayışı içinde olduklarını belirtmiştik. Kanımca bu arayış dilin olanaklarıyla en çok edebiyatta gerçekleşir. Resimden müziğe, mimariden yontuya güzel sanatların destekçisidir edebiyat.

Jean Cocteau'nun şiir için "Onsuz edilemeyen bir şeydir şiir, ama neden onsuz edilemez bir bilsem." dediği gibi edebiyat, insanın onsuz edilemeyen bir yaratısıdır. Onsuz eksik kalır insan.

"Belli ki kendini aşmak istiyor insan. Tüm insan olmak istiyor. Ayrı bir birey olmakla yetinmiyor; bireysel yaşamın kopukluğundan kurtulmaya, bireyciliğin bütün sınırlılığını ile onu yoksun bıraktığı, ama onun gene de sezip özlediği bir doluluğa,

daha doğru, daha anlamlı bir dünyaya geçmek için çaballıyor. Kişiliğin geçici, rasgele sınırları, yaşayışının kapanıklığı içinde kendini tüketmek zorunluluğuna başkaldırıyor. İstiyor ki, "benliğinden" ötede, kendi dışında gene de kendi için vazgeçilmez bir şeyin parçası olsun. Çevresindeki dünyayı soğurmayı, kendisinin kılmayı, meraklı çevreye -Aç benliğini- bilimin tekniğin en uzak burçlarına, atomun en gizli derinliklerine değin yöneltmeyi, sınırlı benliğini sanatta toplu yaşayışla birleştirmeyi, bireyselliğini toplumsallaştırmayı özlüyor.

Eğer bireyden ötede birşey olmak insanın özünde olmasaydı, boş, anlamsız, bir istek olurdu bu. Çünkü bu durumda insan bir birey olarak da bir bütün, olabileceği her şey olmuş olurdu. İnsanın çoğalma, bütünlenme isteği de gösteriyor ki bireyden öte bir şeydir insan. Bütünlüğünü ancak başkalarından kendi yaşantısı olabilecek yaşantıları görüp, onları kendinin kılmakla varolabileceğini sezer. Ne var ki, insanın gerçekleştirebileceğini düşündüğü yaşantılar, insanlığın bütün olarak başından geçebilecek her şeyi içine alır. Bireyin bütünle böylece kaynaşması için vazgeçilmez bir araçtır sanat. İnsanın sınırsız birleşme, yaşantıları ve düşünceleri paylaşma yeteneğini yansıtır."

Ernest Fischer'in Sanatın Gerekliliği adlı yapıtında belirtilen bu düşünceler edebiyatın, insanı insanla barıştırmayı, insanı daha da insanlaştırmayı; insanla çevresi, toplumu arasında köprüler kurmayı öğrettiğini anlatıyor bizlere.

Bu düşüncelerden yola çıkarak diyebiliriz ki olanı gösterip, olması gerekeni sezdirerek yaşamayı kolaylaştıracak bilgiler iletir edebiyat. Çünkü yaşamadır edebiyatın işlediği.

EDEBİYAT - İNSAN İLİŞKİSİ

Behçet NECATİGİL söze şöyle girmiş:

*Ve şairler boyuna kimlere yazarlar?
Yıkılmış köprülerin başında
Ürkmüş boşluktan biri inliyorsa
Ve şairler onlara geldimlere yazarlar*

Şimdi şu sorular üzerinde düşünebilirsiniz:

- "Ozanlar kime, niçin yazarlar?"
- "Nedir bir ozanı yazmaya iten?"

Behçet NECATİGİL

İnsanlar arasında tek ve en geniş boyutlu iletişim aracı dildir. Çünkü bu araçla insan, destan çağlarından bugüne değin yaratılarıyla kendini anlatabilmiştir. Tutkuları, acıları, sevinçleri, coşkuları, özlemleri, düşünceleri; kısaca, tüm boyutlarıyla insanın serüvenini anlatmıştır. Gerçekten de insandır, yaşamadır edebiyatın anlattığı. Bireyin her şeyden önce bir insan

olarak tüm duygu boyutlarıyla doğasını tanımaya, kendini anlamasına yardımcı olur.

Sözü Nermi UYGUR'a bırakalım:

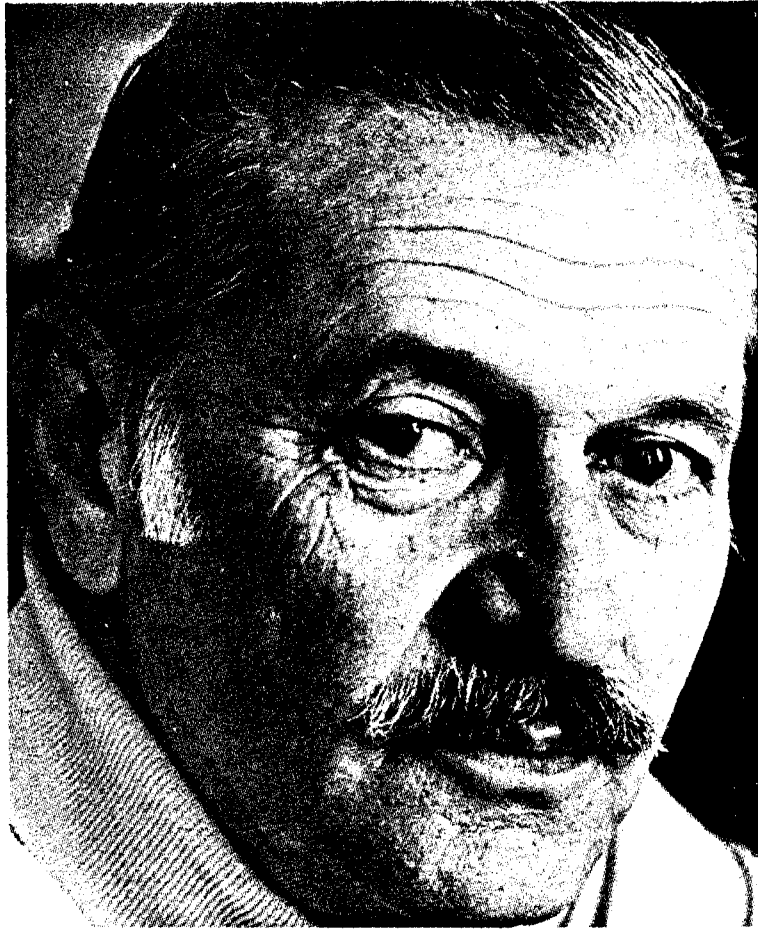
"Ne peki bir edebiyat yazısını edebiyat kılan şey? Bana kalırsa konu da, bilgisel içerik de, sözcüklerin seçimi de üslup da edebiyatı belirler belirlemesine bir bakıma. Gene de edebiyatın özelliğini iyice aydınlatmada yetersiz herbiri. Çok görümlü bir yapısı olan edebiyatın ne olduğunu kavramak için özellikleri de işe karıştırmak gerekir. Bunların belki de en önemlisi, bir edebiyat yazısının insan açısından yazılmış bir yazı olmasıdır. Nasılsa örtük kalmış bir özellik bu bence. Edebiyat yapıtlarının ortaklaşa kuruluşunu gün ışığına çıkartma çabaları şimdiye dek üstünde tam durmamış nedense bu özelliğin. Kimse kuşkulamaz edebiyatın insan başarısı olduğundan. Köprü kurmak, resim yapmak, arkeoloji kazıları düzenlemek gibi insanın ortaya koyduğu bir üründür edebiyat. İnsan olmasaydı edebiyat ta olmayacaktı. Diliyle, çalışmasıyla, biçimlendirme gücüyle insandır edebiyat yaratıcısı. Edebiyat yapıtının yöneldiği ortam da insan ortamıdır. İnsandır edebiyat yapıtını canlandıran. İnsandır edebiyat yapıtını okuyan, anlayan, verimlendiren; insana sunulmuştur edebiyat, insandır edebiyatı değerlendiren. Bu da kimsenin gözünden kaçmayan bir olgudur. Nitekim insancı-hümanist-edebiyat öğretileri, edebiyat yaratıcılarının hem neden hem de etki yönünden insanı koşul tutmasında pekiştirirler kanıtlarını. Bense başka bir özelliğe dikkat çekmek istiyorum: Türü, konusu, değeri ne olursa olsun her edebiyat yapıtı insan açısından yazılmıştır; bu doğrudan doğruya yazının kendisine sinmiştir, yazar ile okuyucu hesaba katmaksızın yazının kendisinde gösterilebilir: böylesine bir özellikle bezenmemiş hiç bir edebiyat yapıtı yoktur."

Aktarılan böylesi güzel bir düşüncenin ardından söz söyleyecek gücümüz yok. Ama eklersek, edebiyat kendimizi tanıırken başkalarını da tanımaya, anlamaya çalışmayı; kendimiz kadar başkalarının kişiliklerine de saygılı ol-

mak gereğini öğretir bize. Kaskançlık, öfke, kin, nefret, çıkarıcılık, ben-
cillik ya da özveri, alçak gönüllülük, sevgi, saygı, hoşgörü gibi olumlu-
olumsuz yanlarımızı tanıtarak yeryüzünde ne kadar insan varsa, onca kişilik
farkı olduğunu düşündürür. Böylece, insanın insanla, insanın çevresiyle ve
toplumla çatışmalarını en ortak anlaşma çizgilerine ulaştırır.

*Yörü güzel yörü, işin onara
Gün değmiş de şavkı vurmuş pınara
Gün üstüne bir gün daha doğar'a
Eymirli'den bir kız geldi pınara
-Karacaoğlan-*

*Ah eylediğim serv-i hırâmânın içündür
Kan ağladığım gonce-i handanın içündür
-Fuzulî-*

Oktay RİFAT

*Sevgimin arkasına gizleniyorum,
Sana bakıyorum usulca. Rüzgârın
Yapraklarıyla oynadığı bir kitap
Yüzün; denizi veriyor ilk satırda,
Altını mavi tebeşirle çizdiğin.*

-Oktay Rifat-

Biri halk şiirimizin ustası, öbürü divan şiirinin, sonuncusu da günümüzün. Örneklerin üçünde de ozanlar sevdiklerini tanımlıyorlar. Güzeli tanımlamaları, yaşadıkları topluma, çağlarına, beğenilerine denk düşüyor. Ama örneklerimizin her birinden de ayrı tadlar alabiliyoruz. Öyleyse, diyebiliriz ki edebiyat, güzellik duygusunun her çağda ve her bireyde değişen ölçülerine karşın güzelliğın tadına, ayırımına varma yoluyla duygularımızı geliştirir.

Yalnız duyguların değil, bilimsel bir öğreتيye dayanmadan dolaylı biçimde düşüncelerimizin gelişmesine, bilincimizin oluşmasına yardımcı olur. Bu yolla eğitimin güvenilir dayanağıdır edebiyat.

EDEBİYAT - TOPLUM İLİŞKİSİ

Şimdi, şöyle bir soru gelebilir aklınıza:

"Edebiyat eserlerinde salt bireysel değerler mi yansıtılır?"

Bu sorunun yanıtını yine bir örnek üzerinde tartışarak verelim.

Sait Faik'ten Haritada Bir Nokta'yı okuyoruz:

"Balıkhanede hiç tutmayan, fiat bile verilmeyen on, onbeş, dülger balığı kayığın küpeştesinde hâlâ canlı, ince, zar gibi kanatlarıyla titreşiyorlardı.

Biraz sonra işlerini bitirmiş olacaklar, hepsi orta parmaklarına birer dülger balığı takarak çekip gideceklerdi. Umduğum gibi dülger balığı çorbası çok evlerde tütecekti.

Kayığı temizleyenler sekiz kişi idi. Yedisi bizim adadandı. Sekizincisi zayıf, sarı, hastalıklı adamı hiç görmemiştım. Ne kadar dostça, ne kadar içten bir sevgi ile çalışıyordu.

Balığın bol çıkmaya başladığı duyulduğu zaman, dışardan da insanlar gelirdi. Dışarıdan ırıba katılanlar pay almazlardı. İrip tayfası ile reis, gönüllerinden ne koparsa o kadar balık verirdi. Keñ dilerine.

O adam da dülger alabilmek, bu balığı hak edebilmek için elinden geleni yapıyordu.

Nihayet iş bitti. İki büyük dülger balığını reis kış altına attı. Tayfalardan birisine:

- Bunu bize götür sonra, dedi. Ötekilerini pay yap.

Üçer tane alanlar oldu. Dışardan gelen bir tane versinler diye bekledi. Yüzünde tatlı bir gülümseme ve çalışmaktan doğabilmiş hafif bir kırmızılık vardı. Bu kırmızılık pay dağıtan adamın elinde tek balık kalıncaya kadar adamın yanağında durdu. Sonra birdenbire uçtu. Yüzündeki gülümseme önce tehlikeli bir halde dondu. Sandım ki böyle, bütün ömrünce böyle donuk bir tebessümle kalıverecek adam. Etrafına bakındı. Kendine bakan birini gördü. Gülümseme birdenbire yüzünde bir meyve gibi çürüyüverdi. Gözleri hayretle büyüdü. Son balığı kayıktaki adam, rıhtıma fırlatmıştı. Adamın yüz ifadeleri neredeyse yine eski temiz, memnun halini, taze meyve halini alıverecekti. İki adım attı. Elini balığa doğru uzatmak üzere eğildi. Ama ötekilerden baş parmağına irisinden bir tane dülger balığı takmış birisi, kocaman çizmeli ayağını dülger balığının sırtına bastı.

- Ne o? dedi, hemşerim. Dur bakalım. Dağdan gelip bağdakini kovmayalım.

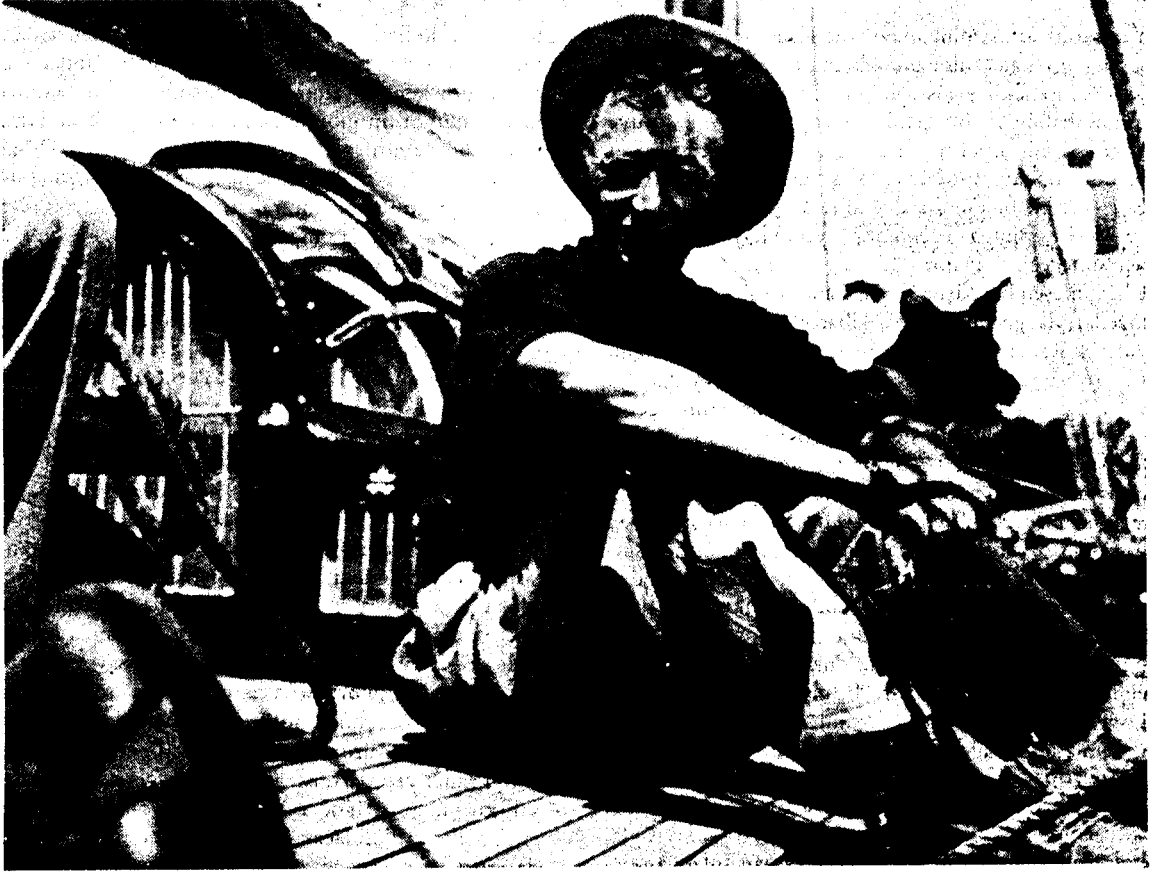
Adam elini çekti. Bir şey söylemedi. Söyleyemezdi. Söyleyecek halde değildi. Rıhtım kahvesine doğru yürüdü. Dışarıdan kahvenin önündeki seyircilerden biri seslendi:

- Bırak yahu! O adam da çalıştı. Veriver bir tane, ne olur? Kalkmış nerelerden gelmiş işte.

- Ne yapalım, gelmesinler. Kırmızı mumla dâvet mi ettik biz onları? O balığın bir iki buçukluğu var. Balık çıkmadığı için yanaşmıyorlar ağı temizlemeye hiç. Yağma yok hemşerim!

Kayıktakilerden hiç biri kalkıp da:

- Ayıptır yahu, ver adama, demedi.

Sait Faik ABASIYANIK

Bir ikisi, en umduklarım konuşacak gibi oldular. Bekliyordum. Şimdi umduklarımdan birisi payına düşen balıklardan birini, en küçüğünü adama fırlatacak diye bekledim. Reis kahvenin önünde kahvesini öttürüyor, kayığın asıl tayfasına keyifle bakıyordu.

Hâdiseye karışan adam:

- Ayıp yahu, dedi, ayıp!

Bu sefer konuşacaklarına, hatta paylarına düşen balıklardan en küçüğünü fırlatacaklarını sandıklarımdan biri:

- Sen karışma babalık! Fazla söylenmeye başladın. Ayıp ne demek?

- Babanızın malı mı bu deniz sizin?

- Onun babasının malı mı?

- Değil ama, gelmiş kayığınızda çalışmış bir kere.

- Kim gel de çalış demiş ona, gelmeseydi.

Balık verilmemiş adam, kahvenin bir iskemlesine çökmüştü.
Kahveci başına dikilmişti. Kahveciye:

- Kalkacağız, kalkacağız dedi.

- Ayağa kalktı. Kendisi için lâf işitmiş adama:

- Zararı yok hemşerim, dedi, zararı yok. Vermesinler istemez.

Gözükten vapura doğru yürüdü. Küçük adımlarla bir Şarlo gibi seğirterek uzaklaştı.

Söz vermiştim kendi kendime: Yazı bile yazmayacaktım. Yazı yazmayacaktım. Yazı yazmak da bir hırstan başka ne idi? Burada namuslu insanlar arasında sakın, ölümü bekleyecektim. Hırs, hiddet neme gerekti? Yapamadım. Koştum tütüncüye, kalem kağıt aldım. Oturdum. Adanın تنها yollarında gezerken canım sıkılırsa küçük değnekler yontmak için cebimde taşıdığım çakımı çıkar- dım. Kalemi yonttum. Yonttuktan sonra tuttum öptüm. Yazmasam deli olacaktım."

Bu öyküde tanık olunan bir haksızlığa başkaldırı anlatılıyor. Yazar, yazmamayı seçtiği halde yazmak -tanık olunan olayla- onun için kaçınılmaz oluyor. Böylece daha kolay bir yaşamının bir dayanağı olarak seçiyor yazmayı, edebiyatı.

Edebiyat eserlerinde -öyküde gördüğümüz gibi- bireysel ve toplumsal değer içiçe yansır. Sanatçı, hem bireysel hem toplumsal etkilemeleri insan ruhunun derinliklerine işleyerek, daha güzel bir dünya kurma, kötülüklerden, çirkinliklerden kaçınma duygularını pekiştirir.

Edebiyatın toplumsal işlevi belirttiğimiz, içinde yaşanan toplumun sorunları sınırlılığında kalmaz. Her ulusun kendine özgü ortak değerleri vardır. Gelenekler, ahlâk, devlet, din, hukuk, sanat ve kültür özellikleri gibi. Ulusların en büyük toplumsal değerlerinden birinin dil olduğunu, dil- le yaratılmış edebiyat olduğunu düşünürsek, her ulusun edebiyat ürünleri yaratıldıkları dönemlerin uygarlığını, kültürünü yaşama değerlerini yansı- tırlar bize. Edebiyat tarihiyle uygarlık tarihinin birbirlerini çağlar bo-

yu aynı doğrultuda izledikleri düşüncesini konularımız ilerledikçe siz de paylaşacaksınız.

Ancak, edebiyat yalnız çağının tanığı olamaz, sırası gelir eski Yunan'da, Rönesans devri Avrupa'sında, 1789 Fransa'sında ve bizde, sözgelimi, Tanzimat döneminde olduğu gibi toplumsal gelişmelere öncülük eder. Kamuoyu yaratarak, toplumsal bilinci geliştirerek, toplumsal gelişme ve değişmelerde etkin olur.

Sanatçının öncülüğünde bireyler ortak inanışlarda, ortak ülkülerde, ortak sevgilerde birleşirler. Daha güzel yaşanabilir bir dünya yaratma ülküsüne sözcülük eder edebiyat. Salt aynı toplumun bireyleri arasında değil, yapıtların başka dillere de aktarılmasındaki giderek artan teknik olanaklar nedeniyle toplumlar, uluslar arasında da birleşme ve yakınlaşma sözkonusudur. Uluslararası dostluğu pekiştirir edebiyat. Çünkü boyutları evrenseldir.

ÖZET

- İnsan ve toplum yaşantısını en etkin biçimde söz ve yazıyla anlatmayı amaçlayan sanata edebiyat denir. Edebiyatı "Literatür" sözcüğünün karşılığı olarak kullandığımızda, bir bilim dalıyla ilgili yazı ve yapıtların bütününden söz ederiz. Ayrıca bir ülkenin, bir çağın, bir dille yaratılmış sözlü ya da yazılı, sanat değeri taşıyan ürünlerinin bütününe de "Edebiyat Tarihi" deriz. Günlük konuşmalarımızda ise boş ve gereksiz sözlerle, İçtenliksiz anlatımlar yapıldığında, bunu "Edebiyat yapmak" diye belirtiriz.
- Edebiyat özellikle, tanzimat döneminde Arapça "edeb" kökünden türetilerek "insanlara terbiye ve ahlak öğreten fen ve marifet" olarak tanımlanır. Günümüzde edebiyatı, dil aracılığıyla gerçekleştirilen sanatsal bir eylem, yaratma olarak düşünüyoruz.
- Edebiyat, insanlığın çağlar boyu yaşadıklarını aktarır. Okudukça, bizden önce yaşayanların duygu ve düşünce zenginliklerine ulaşırız. Duyup düşünüp anlatamadıklarımızın örneklerine raslar, böylelikle kendimizi tanımanın ve anlatmanın yolunu buluruz. Başkalarını anlamayı, tanımayı öğreniriz. Bunun için edebiyat insanın insanla ve insanın çevresiyle, toplumla kaynaşmasını, anlaşmasını sağlar.

- Edebiyat, insanlığın gelişimi boyunca her çağda, her dilde, her bireyde değişen ölçülere karşın "güzel" olanın ayırımına varmayı öğretir.
- Edebiyat, yalnızca bireysel değerler yansıtmaz. İçinde yaşadığımız toplumun kültür değerlerini yansıtır. Bu değerleri paylaşmamızı, gelecek kuşaklara sağlıklı biçimde iletmemizi sağlar. Toplumumuza yabancı kalmadan, sorunlarımızı paylaşmayı öğretir. Bir ulusun edebiyat tarihi ile o ulusun uygarlık tarihi birbirini aynı doğrultuda izlerler. Çünkü edebiyatla toplumsal olaylar birbirinden soyutlanamaz.
- Edebiyat, kimi zaman da toplumlara öncülük görevi yapar. Toplumsal bilinci geliştirir ve önemli toplumsal değişimlere neden olur.
- Edebiyat "daha güzel bir dünya" özlemini gerçekleştirmede, ulusal ve evrensel barışın sağlanmasında çok etkin bir sanattır.

DEĞERLENDİRME

Doğru olan yanıtı seçin.

1. Aşağıdaki tanımlardan hangisi edebiyat sanatına ilişkindir?
 - a) Bir konuyu gereksiz ve boş sözlerle içtenliksiz anlatma,
 - b) İnsan ve toplum yaşantısını en etkili biçimde söz ve yazıyla anlatma,
 - c) Bir bilim dalıyla ilgili yazı ve yapıtlar bütünü,
 - d) Bir ülkenin sözlü ya da yazılı ürünlerinin tümü.
2. Aşağıdaki edebiyat dönemlerinden hangisi toplumumuzda gelişme ve değişmelere öncü olmuştur?
 - a) Divan Edebiyatı,
 - b) Halk Edebiyatı,
 - c) Tanzimat Edebiyatı,
 - d) Servet-i Fünun Edebiyatı.
3. Aşağıdaki değerlerden hangisini yansıtmak edebiyatın işlevi değildir?
 - a) Kültürel değerler,
 - b) Toplumsal değerler,
 - c) Evrensel değerler,
 - d) Bilimsel değerler.

Boşlukları cümleyi tamamlayacak biçimde doldurun.

4. Edebiyat tarihiyle tarihi birbirlerini aynı doğrultuda izlerler.
5. Edebiyat insanın ile ve toplum ile kaynaşmasını, anlaşmasını sağlar.
6. Edebiyat, aracılığıyla gerçekleştirilen sanatsal bir eylem, yaratmadır.

Doğru ya da yanlış olanı belirtin.

7. () Edebiyat, Farsça "edeb" kökünden türer.
8. () Edebiyat aracılığıyla kendimizi tanımanın ve anlatmanın yolunu buluruz.
9. () Edebiyatın boyutları ulusaldır.
10. () Edebiyat, her çağda, her dilde, her bireyde "güzel"i öğretir.

SÖZLÜK

Biçem (Üslup) : Sanatçının görüş, duyuş, anlayış ve anlatıştaki özelliği ya da bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimi.

Betimleme (Tasvir etme) : Bir olayı, bir varlığı ya da bir kavramı gözönünde canlandıracak biçimde söz ya da yazı ile anlatma.

Literatür : Herhangi bir bilim dalında yazılmış olan yazı ya da yapıtların tümü.

KAYNAKLAR

ABASIYANIK, Sait Faik. Bütün Eserleri 6, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970.

FISCHER, Ernest. Sanatın Gerekliliği, Çeviren: Cevat Çapan, De Yayınevi, İstanbul, 1968.

GÖKTÜRK, Akşit. Okuma Uğraşı, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979.

Halikarnas Balıkcısı. Mavi Sürgün, Remzi Yayınevi, İstanbul, 1971.

KANIK, Orhan Veli. Bütün Şiirleri, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1966.

KARACAOĞLAN. Bütün Şiirleri, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970.

NECATİGİL, Behçet. Sevgilerde, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1976.

RİFAT, Oktay. Elleri Var Özgürlüğün, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1983.

THOMSON, Gerge. Şiir Sanatı, Çeviren: Cevat Çapan, Üç Çiçek Yayınevi, İstanbul, 1984.

UYGUR, Nermi. İnsan Açısından Edebiyat, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1969.

ANLATIM YOLLARI

NAZIM

AMAÇLAR

- Nazımla nesri birbirinden hemen ayırabilir.
- Şiirin kendince, özgün bir anlatımı olduğunu bilir.
- Toplumların ilk edebiyat ürünlerinin neden şiir olduklarına yanıt bulur.
- Manzume ile şiiri birbirinden ayırabilir.
- Şiiri değerlendirmede belli ölçülere ulaşır.
- Günümüz şiirinde pek kullanılmayan ölçü, uyak gibi ses özelliklerini tanımmasının gerekliliğini kavrar.
- Şiirimizde kullanılan hece, aruz ve serbest ölçüleri tanır, birbirinden ayırabilir.
- Günümüzde ölçü, uyak gibi ses özelliklerinin kullanım sınırlılığının nedenlerini kavrar.
- Edebiyatımızda kullanılan belirli nazım şekillerini tanır, ayırabilir.
- Şiirimizdeki belli söz sanatlarını tanır, edebiyatımızın belirli dönemlerinde bu sanatların kullanım nedenlerini ve sınırlarını bilir.

ÇALIŞMA YÖNTEMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Konu içindeki şiir örneklerini yüksek sesle birkaç kez okuyun.
- Konu içindeki bölümler birbirleriyle ilişkili olduğundan birini kavramadan öbürüne geçmeyin.
- Konu içindeki şiir örneklerinin benzerlerini (halk, divan, günümüz) bulun. Bunun için konu sonundaki kaynaklara ulaşmaya çalışın.
- Konu içindeki soruları ayrılmış boşluklara yazılı yanıtlayın. Sizin yanıtınız ile konu içinde açıklamalı anlatımla verilen yanıtı karşılaştırın. Yanılmıyorsanız yeniden konunun başına dönerek doğru bilgiyi anlamaya çalışın.
- Anlamını bilemediğiniz kavramlar için konunun sonundaki sözlüğe başvurun.

ANLATIM YOLLARI

İlkel toplumlardan başlayarak bütün dillerde iki ayrı konuşma biçimi görebiliriz: Araçları bularak üretim çalışmasına katılan insanın birlikteliğinden doğan, anlaşma gereği oluşan "gündelik konuşma" bunlardan biri. Öbürü dinsel törenlerde birlikte yapılan dansın ritmine uyan ölçülü hareketlerden doğan "şiirsel konuşma". Gündelik konuşmadan ayrılan şiirsel konuşma giderek günümüzde "sanat dili" olarak adlandırılır. Şiirsel konuşmanın, sanat dili olarak ortaya çıkışı, edebiyat alanındaki ilk örneklerin nazım biçiminde olduğunun kanıtıdır.

Onbeşinci yüzyılda baskı tekniğinin bulunuşuyla sanat dilinin nesirde de kullanılışı yaygınlaşır. Böylelikle edebiyatta birbirinden amaçta ayrılan iki anlatım yolu görülür: Nazım, nesir.

Kitaplara başvurduğunuzda bu iki anlatım yolunun şöyle tanımlarını bulabilirsiniz:

Nazım: Duyguları, istekleri, bir ahenk ve ritm sağlayan herhangi bir ölçüye göre sıralanan sözlerle anlatma; gerekli ses benzeşmeleri katarak etkiyi çoğaltmadır.

Nesir: Düşünme yollarına uygun nitelikte ve dil kurallarına göre isteklerimizin düz ve doğal anlatımıdır.

NAZIM

GÜN KESİLMESİN PENCEREMDEN

Ne doğan güne hükmüm geçer,

Ne halden anlayan bulunur;

Ah aklımdan ölümüm geçer;

Sonra bu kuş, bu bahçe, bu nur.

Ve gönül Tanrısına der ki:

-Pervam yok verdiğin elemden;

Her mihnet kabulüm, yeter ki,

Gün eksilmesin pencereden!

Cahit Sıtkı TARANCI

Cahit Sıtkı Tarancı'dan alınan bu şiir bize yaşamın her şeye karşın güzelliğini anlatıyor. Tarancı bu düşünceyi anlatmak için çok daha yalın biçimde "Acılar var, ama yaşamak çok güzel!" diyebilirdi. Bir cümlede söylebileceğini neden sekiz dizede ve şiirle anlatmayı yeğlemiştir? Düşünün. Kısa ve açık yanıt vermeye çalışın.

Tarancı şöyle söyleseydi:

"Günlerin ardarda akışını ve bu akışla birlikte gelen olayları düzenlemek benim gücümün dışında. Çok yalnızım. Arada aklıma ölüm geldikçe bu ışığı, bu bahçeyi, bu kuşu, bu güzellikleri nasıl bırakabileceğimi düşünüyorum. O zaman Tanrıya, verdiği acıların hiç birinden şikayetçi değilim. Yeter ki, her gün pencereden güneşi görebileyim, yaşayayım, dileğimde bulunuyorum."

Aynı düşünceyi ileten bu anlatımlardan biri şiir, öbürü nesirdir. Ama ikisi aynı şey değildir.

Sözlükten yararlanarak şiirde geçen "hüküm", "perva", "mihnet" sözcüklerinin anlamlarını yerine koyarak şu soruya yanıt vermeye çalışın.

Dilerseniz önce, şiiri bir kez daha okuyun:

İlkini (şiiri) farklı, üstün kılan nitelikler nelerdir?

Sözlükten yararlanmanızın, şiirin tadına varmada size yardımcı olmayacağı kanısındayım. Nedeni açık: Şiire adını veren son dizeden başlayalım.

"Gün eksilmesin pencereden!"

Yaşama isteği güzel bir buluşla yansıtılmamış mı? Üstelik, bu dileğe Tarancı, şiir boyunca adım adım yaklaşmıyor mu? Dizenin önündeki "yeter ki " bağlacı, önceki dizelerde belirtilen durumlarla, son dizedeki dileği

ilişkilendirmede etkili değil mi? Üçüncü dizenin başındaki "Ah" ünlemi çıkarıldığında, anlam yitirilmiyor mu?

Soruları çoğaltabiliriz...

Bu sorulara olumlu yanıt vermek- bana katılmak- zorunda değilsiniz. Ama kesin yargıya ulaşmadan önce şiiri bir kez daha yüksek sesle okuyun.

Aynı yargıları paylaşmasak bile, şunu söyleyebiliriz: Şiirde kullanılan dil, gündelik konuşmanın dışında.

Kuşkusuz okuduğumuzu şiir kılan, salt anlatımsal öğeler değil. Şiiri anlama ve güzelliğini kavramada katkıları olan biçimsel özellikler de var: Ölçü, uyak, sözdizimi ve dizelerin kümelenişi gibi.

Yaşama isteğini, sevincini daha etkili anlatan şiirler var edebiyatımızda. Ama ben bu şiiri, kısa, açık ve bestelendiği için size yabancı gelmeyeceği düşüncesiyle seçtim.

Dilerseniz, "Neden Şiir?" sorusuna yanıt aramayı sürdürüelim:

Ve acıdan dili tutulunca insanın, bir tanrı çektiğimi anlattım diye ona dil vermiş.

"İnsanların açıklayamadıkları, dile getiremedikleri özlemleri vardır. Şair de açıklayamaz bunları, ama esinlenme yeteneği ile dile getirir hiç değilse. Şair özlemlerini dile getirince de, öbür insanlar kendi özlemlerini bulurlar şairin sözlerinde. Onun şiirini dinlerken şiirin yazılışının yaşantısını paylaşırlar şairle. Onunla aynı düş dünyasında yaşar, aynı dincinliğe kavuşurlar."

Düz ve doğal olması nedeniyle edebiyat eserlerinin önce nesir biçiminde doğması gerekir, gibi bir önyargının tersine en eski toplumlardan başlayarak ilk eserlerin nazım biçiminde oluştuklarını görüyoruz.

Nazım, dinsel törenlerdeki ölçülü hareketler ve ses birliğinden doğar. Bu dinsel törenlerin kökeninde insanın kavrayamadığı doğal olayları kendi isteğine bağlı değiştirme amacına dayalı "büyü"nin payı vardır. Bu

nedenle şiir büyüden çıkmıştır. İlk dönemlerdeki manzumeler hep bir ezgiyle birlikte oluşur ve müzik eşliğinde okunur. İlk dönemlerden günümüze nazımda aranan bu sesin ve sözün -çağrışım yaratabilmek amacıyla- yinelemelerden yararlanması doğal olarak nazımda müzik izlerini gösterir. Dinsel törenler, topluca müziğin ritmine uyarak söylenen sözlerle birlikte, katılanların dansını da içeriyordu. Bu yüzden dans, müzik ve şiir dediğimiz üç sanat bir tek sanat olarak başlamıştır.

Şimdi sözün burasında bir yanlışa düşmekten kendimizi kurtaralım. Bir sanat ürünü olan şiiri, sadece biçimsel özelliklere uyarak yaratmak sözkonusu değil.

*Vaktiyle biz
Ne sıkıntılar çekmişiz
Okumak öğrenmek için
Düşündüm de güldüm demin
Size ne mutlu çocuklar!
Güzel kitaplarınız var
Hocalarınız da iyi
Öğretiyorlar her şeyi*

Bu örneği şiir sayabilir misiniz?

Manzum eser yaratılırken nazımdaki bu sessel öğelere öncelik tanıyanlar dilin kullanım özelliklerini düşünmeksizin kurallarını bozarak kullanmışlar, bu öğeleri amaç gibi düşünme yanlışlığına düşmüşlerdir. Bu tür nazımla yaratılmış eserlere "manzume", sanatçılarına "nâzım" diyoruz. Şiiri ise nazım yapısındaki eserlerin ulaştığı en üstün söz sanatı olarak tanımlıyoruz.

"İçinizde olmayan şiiri, başka hiç bir yerde bulamazsınız."

Shelley

"Şiir güçlü zekâların sabah düşleridir."

Lamartine

"İmparatorluklar gelir geçer ama bir güzel dize kalıcıdır."

Wilhelm Von Humbold

"Şiir güzelliğın nefes alışıdır."

Littuni

"Şiir bir çıkartmadır, uyuyan topraklara uyumayışlardan."

Behçet Necatigil

"Şiir olmayan yerde insan sevgisi de olmaz."

S.F.Abasıyanık

"Şiir güzellik ülkesinde oturan bir gerçektir."

Gilfillan

"Şiiri iyi okumanın ilk koşulu şiirin ne olmadığını anlamaktır.

P.Valery

"Şiir konuşmayla susmayı bir araya getirmektir."

Carlyle

"Şiirin işi aşılmanın, söylenmeyeni söylemektir."

P.Valery

"Shakespeare'i anlamak için İngilizce bilmek yetmez; ayrı bir dil olan Shakespeare'ceyi de bilmek gerekir."

A.de Vigny

"Şiir öyle bir ayrı dildir ki başka hiç bir dile çevrilemez; hatta yazılmış görüldüğü dile bile."

Jean Cocteau

"Şiir yalnız düzyazıya değil, başka hiçbir sanata, hiçbir biçime, hiç bir eyleme, dönüştürülemeyen bir anlatım aracıdır."

İsmet Özel

Şiire ilişkin seçilmiş düşüncelerin her birini ayrı ayrı inceleyin.

Şiirin ne olduğu ve ne olmadığı konusunda ozanların düşünceleri si-
ze bazı şiir uçları sundu mu?

Sizin şiire yönelik önyargılarınız aşağıdakilerden hangisine yakın?

Belirtiniz.

"Şiirde duygusallıktan nefret ederim!

Şiir dediğin zor anlaşılmalı!

Doğayı anlatan bir şiir: Çok sevdim!

Şiir dediğin güzel olmalı!

Şiirde eleştiriye tahammül edemem!

Hüzünlü aşk şiiri: İşte benim şiirim!

Bu kalıplaşmış önyargılara ya da benzerlerine içtenlikle katılıyorsanız, sizinle şiir üzerine konuşmamız güçleşir. Kuşkusuz sizi istemediğiniz bir şeyi yapmaya zorlayamam. Ama "Ben 22 oyuncuyla oynanan oyunları sevmem" dersiniz, sizinle futboldan nasıl konuşabiliriz?

Edebiyat eserinin başarısında ölçüt ne dil, ne biçim, ne de yansıttığı ideolojidir. Bir edebiyat eserinde herşeyden önce dil, biçim, konu, anlam, öz ve biçimin bütünselliğinden oluşan estetik önem taşır. Beklenen yarar, estetikle birlikte onun ardından gelir.

Nazımın içerdiği ses gücünü, etkin anlatımı, ölçü, uyak ve biçim üstlenir. Özellikle çağdaş edebiyat ürünlerinde artık pek kullanılmayan bu öğeler, eski çağlardan günümüze ulaşan eserlerin değerini tanımada, öğrenme açısından gerekli.

ÖLÇÜ (VEZİN)

Nazımda gerekli ses güzelliğini yaratmada, her dilin özelliğine göre bir araç olarak kullanılan ölçü (vezin) lerden edebiyatımızda ikisini görüyoruz:

Elâ gözlerine kurban olduğum
Yüzüne bakmaya doyamadım ben
İbret için gelmiş derler cihana
Noktadır benlerin sayamadım ben

Aşkın ateşidir sinemi yakan
Lütfuna erer mi cevri ni çeken
Kolların boynuma dolanmış iken
Seni öpmelere kıyamadım ben

Bu şiirde dize içindeki hece sayılarına ve duraklamalara dayanan hece ölçüsü kullanılmıştır.

Şiirin dizelerindeki heceleri sayalım:

E/lâ/göz/le/ri/ne/kur/ban/ol/du/ğum
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

Sayma işlemini sürdürdüğümüzde tüm dizelerde 11 hece sayısına ulaşacaksınız. Kural gereği, şiirin tüm dizelerinde hece sayısı eşit olmalıdır.

Yüzüne bakmaya/doyamadım ben

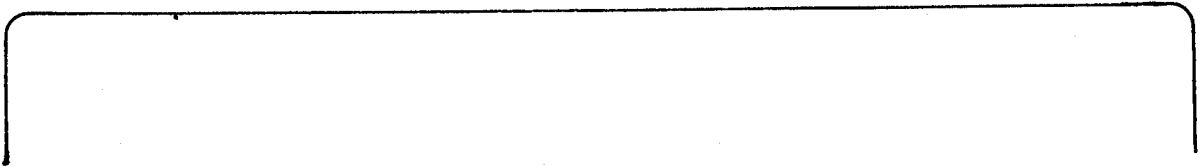
Şimdi duraklamalara göre heceleri sayalım:

İb/ret/i/çin/gel/miş der/ler/ci/ha/na
1 2 3 4 5 6 + 1 2 3 4 5

Tüm dizeler için durakların $6+5=11$ biçiminde olduğunu göreceksiniz.

Durakların şiirin bütününde sözcük bitimlerine raslatılarak sözcüklerin bölünmemesi de kural gereğidir.

Ulusal ölçü olarak hece ölçüsünün yüzyıllardır kullanılmasını nasıl değerlendirebiliriz?

Türkçe, yeni sözcükler türetmek için köküm sonuna ekler katılan bitişken bir dildir. Türçenin yapı özelliğini bozmadan hece ölçüsü halk ozanlarınca saz/ezgi birlikteliğinde başarıyla kullanılageldi. Bu kullanım sırasında en işlek hece ölçüsü kalıplarının; yedili (4+3, 3+4), sekizli (4+4), onbirli (6+5, 4+4+3), biçiminde olduğunu görüyoruz.

*Hep seninçündür benim dünyâ cefâsın çektiğim
Yoksa ömrüm varı sensiz neylerim dünyâyı ben*

Bu örnekte dize içindeki hecelerin uzunluk, kısalık gibi ses değerlerine dayanan aruz ölçüsü kullanılmıştır. Dizelerdeki hecelerin sonu sessiz harfle bitiyorsa kısa, sessiz harfle bitiyorsa uzun hece olduğunu düşünerek hecelerin ses değerlerini inceleyelim:

Hep/se/nin/çün/dür/be/nim/dün/yâ/ce/fâ/sın/çek/ti/ğim
- . - - /- . - - /- . - - /- . -

Aruz ölçüsünde belirli kalıplar vardır. Sanatçı sözlerini bu kalıplara uydurmaya çalışır. Sözgelisi örneğimizin kalıbı:

Fâ i lâ tün/Fâ i lâ tün/Fâ i lâ tün/Fâ i lün'dür.

Arap edebiyatından ve ona öykünen İran edebiyatından etkilenen Türk sanatçıları yüzyıllarca aruz ölçüsünü kullanırlar.

Arapça ve Farsçaya -bükünlü (çekimli) dil olmaları nedeniyle -uyan aruz ölçüsünün, açık heceleri çok olan ve bitişken yapıdaki dilimize uyma gücü ne tür sorunlar yaratır?

Kuşkusuz yanıtlarınızı, Divan edebiyatından Servet-i Fünûn'a dek uzanan çizgide yoğun kullanılan aruz ölçüsüne tepki olan ulusallaşma çabalarını düşünerek verdiniz.

Bana kalırsa, Türkçe sözcükleri kullanmama dilimizi şiirden uzaklaştırma, Arapça ve Farsça sözcüklerin egemenliği, dilimizin açıklık ve yalnlılığını yitirmesine neden olmuş. Türkçe aruza zorlanarak, ulusal ses ve ahenginden kopmuş.

Birbirinden çok farklı nitelikteki hece ve aruz ölçüleri edebiyatımızda kimi kez birlikte kullanılmış, kimi kez biri öbürüne yeğlenmiş; ya da ikisi birden önemsenmez olmuşlardır.

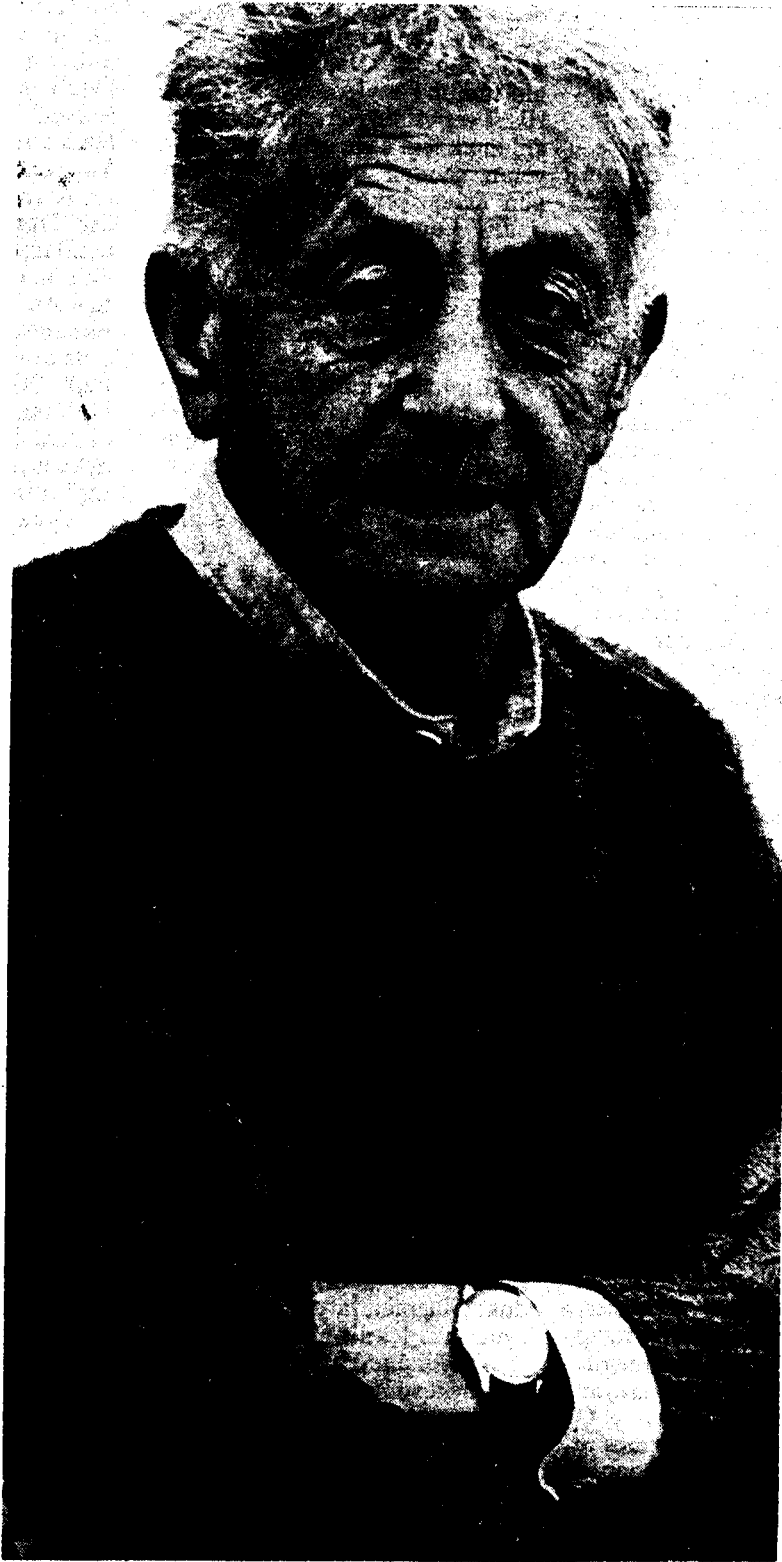
*Siz gideli biz hiç akmadık
Bir gökyüzü düşmedi üzerimize
Bir gökyüzü yankılamadık.
Siz gideli biz
Kilitli tutulduk.*

*Bir adım ötemizde tarlalar
Yandı durdu
Gidemedik*

*Kınalı kekliklere
Su olamadık.*

*Gün oldu
Hiç yapamadığımız işi yaptık:
Ölümü düşündük.*

*Siz gideli
Biz hiç yaşamadık.*

Ilhan BERK

Ilhan Berk'den alınan bu şiir, örneklerini gördüğünüz hece ya da aruz ölçüsüyle yazılmış şiirlere benziyor mu?

Sizin de kolaylıkla seçebileceğiniz gibi, İlhan Berk'in şiiri, ne dize içindeki hece sayılarına, ne de hecelerın uzunluk, kısalık gibi ses değerlerine bağlı. Günümüzde belli bir ölçüye bağlanmaksızın yazılan böyle şiirlerin ölçüsüne "serbest ölçü" diyoruz.

UYAK (KAFİYE)

Şiirimizin bir başka öğesi, kafiye, halk şiirinde ayak, bugünkü kullanımıyla ayak adıyla anılır. Uyak şiirde, dize sonlarındaki ses benzerliğidir.

*Zihni dehr elinden her zaman ağlar
Vardım ki bağ ağlar bağıban ağlar
Sümbüller perişan güller kan ağlar
Şeyda bülbül terkedeli bu bağı*

Tanım doğrultusunda, eğer dize sonlarındaki "ağlar" sözcüğünü ayak olarak seçtiyseniz, yanıldınız. Bu sözcüğün üç dizede de anlamı aynıdır. Dize sonlarında anlamca ve görevce benzer ses, ek ve sözcükler "redif" olarak adlandırılır. Şiir geleneğimizde redif ve ayak birlikte kullanılır. O zaman, rediften önceki sözcüklere bakalım:

zaman
bağıban
kan

Uyak özelliği -altı çizili- "an" seslerindedir. Üçü de anlamca ve görevce farklı ses, ek ve sözcüklerin benzerliğii.

Bu tanıma dayanarak şu dörütlüğü inceleyelim:

*Veysel der dünyaya ben niye geldim
Her zaman ağladım ne zaman güldüm
Gönlüme teselli kendimde buldum
Sabır ile teskin ettim özümü*

Dizelerin sonundaki -dim, -düm- -dum ekleri redif; gel, gül, bul sözcüklerinin kökündeki "l" ortak sesi uyaktır.

İlk örneğimizde "an" seslerinin, şimdiki örneğimizde ise "l" sesinin uyak olduğunu belirttik. Bir sesin benzeşmesinden oluşan uyak yarım; iki sesin benzeşmesinden oluşan uyak ta tam uyak adını alır. Bu uyak biçimleri çoklukla halk şiirimizde kullanılır.

Yine Halk şiirimizde, anonim ürün olan manilerde sık kullanılmış uyak biçimi "cinas" diye anılır.

*Dünyasına dünyasına
Aldırma dünyasına
Dünya benim, diyenin
Dün gittik dün yasına*

"Dünyasına", "dün yasına" sözcükleri yazılış ve söylenişleri benzer ama anlamları farklı olduğu için "cinaslı uyak" oluştururlar.

Süzme çeşmin gelmesin müjgan müjgan üstüne
Urma zahm-ı sîneme peygan peygan üstüne

Divan şiiri geleneğinde uyak oluşturmanın ustalık sayılması nedeniyle, ikiden fazla sesin benzeştiği zengin uyak biçiminin kullanımı yaygındır.

Bu bilgilendirmenin ardından şu soruları tartışabiliriz:

Şiirimizde uyak kullanma geleneği neden?

Uyak kullanmanın şiirimize katkısı ne?

Günümüz şiirinde kullanılmama nedeni?

Önce şöyle düşünmeliyiz: Sözlü edebiyat ürünlerinden başlayarak şiirimizde uyak kullanılıyor. Ezberlemeyi ve akılda kalıcılığı kolaylaştırma ya da çağrışım etkisi kullanımda önemli bir neden. Ancak başka ulusların -söz gelişi Yunan, Japon...- sözlü edebiyat ürünlerinde bu kolaylıklara başvurulmamış olmasının nedeni kanımca ulusal beğenilerin etkilediği bir seçimle açıklanabilir.

Ardından, divan şiirimizde nazım şekillerinin kaçınılmaz bir gereği olarak uyak -bir zorunluluk gibi- düşünülmüş ve kullanılmıştır: Mesnevi türü uyak, gazel türü uyak, kaside türü uyak... Hatta "seci" adıyla divan nesrinde bile uyak kullanımına başvurulduğunu unutmamalıyız.

Şiirimizdeki bu uyak sevgisi, ustalığı ve düşkünlüğü giderek nane şekercilerinin, ramazan davulcularının, karamela imalatçılarının da seçtiği bir kullanım biçimine dönüşmüştür.

Uyak kullanımının şiirimize katkısını düşünürken Orhan Veli'yi dingleyelim:

"Gelenek, şiiri, nazım dediğimiz bir çerçeve içinde saklamış. Nazmın belli başlı öğeleri vezinle kafiyedir. Kafiye ilk insanlar, ikinci satırın kolay hatırlanmasını sağlamak için, yani yalnızca belleklere yardımcı olmak amacıyla kullanmışlardır. Ama onda sonradan bir güzellik buldular. Onu, varlığının gereği aşağı yukarı aynı olan vezinle birlikte kullanmayı bir ustalık saydılar. Şiirin de kaynağında diğer sanatlarda olduğu gibi böyle bir oyun dileği vardır. Bu istek, ilkel insan

için gözönüne alınabilecek bir önemdeydi. Oysa, insan o zamandan bu yana çok gelişti. Bugünkü insan, öyle sanıyorum ki, vezinle kafiye'nin kullanılışında kendini hayrete düşüren bir güçlük, ya da büyük çöşkular sağlayan bir güzellik bulamayacaktır. Gerçekten bu rahatsız edici gerçeği görmüş olanlar, vezinle kafiye'ye "ahenk" denilen yeni bir şiir ögesinin ana-babası diye bakmışlar, bu yeni nimete dört elle sarılmışlar. Bir şiirde eğer değerlendirilmesi gereken bir ahenk varsa, onu sağlayan şey, ne vezindir ne de kafiye, O ahenk, vezinle kafiye'nin dışında da, vezinle kafiye'ye karşın da vardır. Fakat onu şiirde bilinçli duruma getirip anlayışları en kıt insanlara bile bir ahengin varolduğunu haber veren şey vezinle kafiye'dir. Vezinle kafiye'nin her şeye karşın birer kayıt(bağ) olduğunu da kabul edelim. Bunlar şairin düşüncesine, hassasiyetine hükmettikleri gibi dilin şeklinde de değişiklik yapıyorlar. Nazım dilindeki sentaks bozuklukları vezinle kafiye zorunluluklarından doğar... (Oysa) şiir bütün özelliği edasında olan bir söz sanatıdır. Yani tamamıyla anlamdan ibarettir. Anlam insanın beş duyusuna değil, kafasına seslenir."

Orhan Veli bu düşünceleri ile şiirimizde yeni bir çığır açtı. 1940 kuşağı sonrası şiirimiz bu düşünceler doğrultusunda gelişti. Ama günümüz sanatçıları uyaktan bütünüyle vazgeçmiş değiller. Özgürlüklerini kısıtlamadan, ahenk sağlamada şiirimizin bu geleneksel ögesinden yararlanıyorlar.

Hatta şimdi Orhan Veli'den İstanbul'u dinleyelim:

*İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Önce hafiften bir rüzgâr esiyor;
Yavaş yavaş sallanıyor
Yapraklar, ağaçlarda;
Uzaklarda, çok uzaklarda,
Sucuların hiç durmayan çingirakları;
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.*

Orhan Veli KANIK

*İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Kuşlar geçiyor, derken;
Yükseklerden, sürü sürü, çığlık, çığlık.
Ağlar çekiliyor dalyanlarda;
Bir kadının suya değiyor ayakları;
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;*

Şiirin ilk bölümünde, "kapalı", "çingırakları"nı; ikinci bölümünde, "ayakları", "kapalı", sözcükleriyle oluşturulan-şiirin bütününde de süren -ustaca ses benzeşmelerini belirtmekle yetinelim.

BİÇİM (NAZİM ŞEKLİ)

Çoğunluğu şiire dayalı edebiyatımızda ölçü ve uyak özellikleriyle birlikte, konularının, duyurularının gerektirdiği belirli dış özellikleri içeren nazım şekli (şiirde biçim) nden de söz etmek gerek.

Sözlüklere başvurursanız nazım şekli: "Manzum bir yazının dizeler kümelenişi, ölçü özelliği, uyak dağılımı, konu belirliliği vb. bakımından taşıdığı niteliklerin tümü" biçiminde tanımlara raslayabilirsiniz.

Bu tanım doğrultusunda şu örnekler üzerinde durabiliriz:

*Bir sabah uğradım göl kenarına
Sunam beni gördü yüzmeye durdu
Çalındı çırpındı çıktı kenara
Elâ gözlerini süzmeye durdu*

*İstedim kendimi bu göle atam
Elimi uzatıp yavruyu tutam
Bir hayal eyledim sarılıp yatam
Vefasız, gönlümü üzmeye durdu*

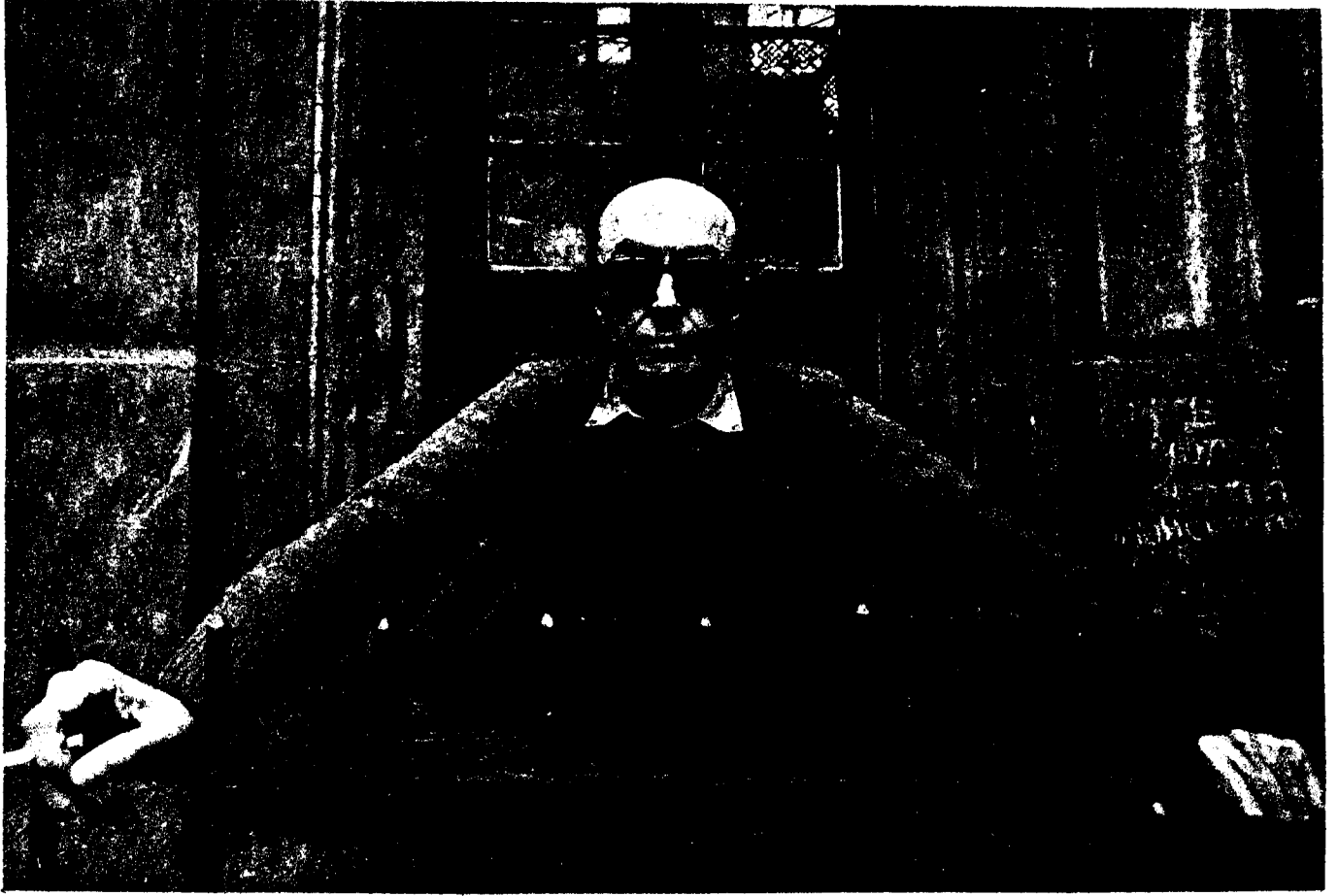
*Emrah şahin almış bugün yalçını
Yel estikçe döker bele saçını
Arz-ı hal eyledim visal bacını
İnci dişlerini dizmeye durdu*

"Emrah"

GAZEL

*Tût-i mu'cize-güyem ne desem lâf değil
Çerh ile söyleşemem âyinesi saf değil
Ehl-i dildir diyemem sînesi sâf olmayana
Ehl-i dil birbirini bilmemek insâf değil
Yine endişe bilür kadr-i dür-i güftârım
Rüz-gâr ise denî dehr ise, sarrâf değil
Girdi miftâh-i der-i genc-i maâne elime
Âleme bezl-i güher eylesem itlâf değil
Levh-i mahfûz-i sühandir dil-i pâk-i Nef'i
Tab-i yâran gibi dükkânçe-i sahhâf değil*

"Nef'i"

Edip CANSEVER

YERÇEKİMLİ KARANFİL

*Biliyor musun? az az yaşıyorsun içinde
Oysaki seninle güzel olmak var
Örneğin rakı içiyoruz, içimize bir karanfil düşüyor gibi
Bir ağaç işliyor tıklar tıklar yanımızda
Midemdi, aklımdı şu kadarcık kalıyor.*

*Sen o karanfile eğilimlisin, alıp sana veriyorum işte
Sen de bir başkasına veriyorsun daha güzel
O başkası yok mu? bir yanındakine veriyor
Derken karanfil elde ele...*

*Görüyorsun ya bir sevdayı büyütüyoruz seninle
Sana değiniyorum, sana ısınıyorum, bu o değil
Bak nasıl, beyaza keser gibisine yedi renk
Birleşiyoruz sessizce.*

"Edip CANSEVER"

Bu şiirlerin edebiyatımızın hangi dönemlerine ilişkin olduklarını
ilk okuyuşunuzda belirleyebildiniz mi?

Yanıtınızın "evet" olması gerekir.

İlk şiir, halk şiir geleneğimizin bir örneği. Hemen göze çarpan biçimsel nitelikleri; dörtlüklerden oluşması, 3-5 dörtlükle sınırlı olması, hece ölçüsüyle ve 11'li (6+5) duraklamaya uygunluğu, uyak düzeninin abab ccb dddb ... biçiminde dağılımı nedeniyle seçilen örneğin, halk şiiri geleneğimizin en yaygın nazım şekli "koşma" olduğunu gösteriyor. Bu biçimsel niteliklerin dışında, konusu, türleri, saz eşliğinde ezgili söylenişi, vb. nitelikleriyle de şiirin koşma olduğunu belirleyebilirdiniz.

Dilerseniz ikinci şiir üzerinde birlikte düşünelim:

Şiir hangi nazım birimiyle yazılmış?

Şiirde hangi ölçü kullanılmış?

Şiirin uyak düzeni nasıl?

Şiirin dilini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Yanıtlarınızı vermeden önce şiiri bir kez daha okuyun.

Şöyle yanıtlar düşünebilirdiniz:

Şiirin nazım birimi, beyit.

Şiirde kullanılan ölçü, aruz.

Şiirin uyak düzeni, aa ba ca ..

Şiirin dili Arapça, Farsça, Türkçe karışımı.

Bu biçimsel niteliklerin yanısıra; konusu, söz sanatlarıyla da şiirin divan şiiri geleneğimizin en çok kullanılan nazım şekli "gazel" olduğunu belirleyebilirdiniz.

Şimdi, üçüncü örnek şiir üzerinde konuşabiliriz: İlk iki örneği değerlendirirken onların; nazım birimi, ölçü, uyak düzeni, dili, vb. biçimsel niteliklerine bakarak nazım şekillerini belirledik.

E dip Cansever'in şiirin sözkonusu ölçülerle değerlendirebilir miyiz?

Neden?

Yanıtımız sizin de seçtiğiniz gibi "Hayır". Nedeni, Cumhuriyet sonrası şiirimizin bu tür biçimsel ölçütlere bağlanmamayı seçmesidir. Nazım-daki bu özgür anlayış "serbest nazım" diye adlandırılır. Günümüzde yine bu anlayışın etkinliğine karşın, Halk ve Divan şiiri geleneğimizin yedi yüz yıllık aşkın süreyle belirli nazım şekillerine bağlılığı önemsemesi bu nazım şekillerini öğrenmemizi gerekli kılıyor.

Bu bilgilenme; adını, sanatçısını, niteliğini ve çağını bilemediğimiz bir ürünün, hangi geleneğin yaratısı olduğunu bilmemize yardım eder.

Halk şiiri geleneğinde koşmanın yanısıra, mani, destan, türkü, se-mai, varsağı, ilâhi, nefes, deme... gibi nazım şekilleri kullanılmıştır.

Divan şiirinde ise gazelin yanısıra, kaside, terakib-i bend, terci-i bend, şarkı, murabba, mersiye, mesnevi, kıt'a... gibi nazım şekillerini görebiliriz.

SÖZ SANATLARI

Şimdiye dek ölçü, uyak, nazım şekilleri gibi şiirin biçimsel nitelikleri üzerinde durduk. Şiirin anlatımsal ögesi söz sanatlarına değinebilmek için konunun başlarına dönmemiz gerekiyor.

Şiir dilinin, gündelik dilden ayrımını belirlerken: "Bir sanat ürünü olan şiiri, sadece biçimsel özelliklerine uyarak yaratmak sözkonusu değil" yargısına ulaşmıştık. Ama şiir serüvenimize baktığımızda söz sanatlarına büyük ölçüde başvurulduğunu görüyoruz.

Şu örnekler üzerinde konuşalım:

*Beri gel başım bahtı, evim tahtı
Evden çıkıp yüreyende servi boylum
Kara saçı topuğuna sarmaşanım
Kurulu yaya benzer çatma kaşlım
Çift badem sığmaz dar ağızlım
Kadınım, direğim, devliğim*

"Dede Korkut Hikâyeleri"

Karlı dağların başında
Salkım salkım olan bulut
Saçın çözüp benim için
Yaşın yaşın ağlar mısın?

"Yunus Emre"

Güzel, ne güzel olmuşsun
Görülmeyi, görülmeyi
Siyah zülfün halkalanmış
Örülmeyi örülmeyi

"Karacaoğlan"

Halk şiiri geleneğimizin bu güzel örneklerini bir kez daha okuyarak,
söz sanatlarına ilişkin neler söyleyebilirsiniz? Düşünün.

Her okurun şiirden farklı tadlar alabileceği gerçeğini biliyorum. Ama bana kalırsa ilk şiirde sevgilinin boyu, saçı, kaş ve ağzına ilişkin benzetmeler var. Saçların uzunluğu ile, ağzın küçüklüğü abartılarak anlatılmış. Yanısıra direk, devlik gibi mecazlara başvurulmuş.

İkinci örnekte bulut, insan gibi düşünülmüş (Teşhis). Ayrıca bulutların salkım salkım oluşu benzetmesinden yararlanılmış. Karacaoğlan'ın dördünlüğünde ise tekrarların yarattığı ses ve anlam güzelliğine başvurulmuş (Tekrir).

Gördüğümüz gibi, sözcüklere günlük kullanımın dışında anlam yüklenmekte; söyleyiş inceliği, düş gücü aracılığıyla dilin kullanım olanakları zenginleştirilmekte. Ne var ki, sözlü gelenekte anında yaratma güçlüğü nedeniyle ozanlar her zaman özgün söz sanatları yaratamamışlar, benzer söyleyişleri yinelemişlerdir.

Sözü edilen ortak söyleyişler -özellikle- Divan edebiyatında kalıplaşmış, sadece o dili ve kültürü tanıyabilenlerin paylaşabildiği güzellikler yaratılmıştır.

*Demâdem cevrlerdir çektiğim bi-rahm bütlerden
Bu kâfirler esiri bir Müselman olmasun Yâ Rab*

"Fuzuli"

*Zinhâr eline âyine virmen o kâfirin
Zira görünce sûretini büt-perest olur*

"Bâki"

*Yine oldum esiri ah bir şûh-ı sitem-kârın
Ki dilber sevmemiş bilmez belâsın aşık-ı zârın
Ne kâfirliklerin gördüm ben o zûlf-i siyeh-kârın
O ebrûnun o zâlim gamzenin ol çeşm-i mekkârın*

"Nedim"

Bu örneklerde "kâfir" sözcüğü bilinen anlamı dışında, sevgili için kullanılmış ortak benzetmelerden (mazmun) yalnızca biri. Örneklerin değişik yüzyıllardan alındığı düşünülürse, divan şiirinde mazmunların yaygınlığı daha iyi kavranabilir. Artık, ağzın "kadeh", boyun "selvi", kırılganlığın "ok", kaşın "keman", belin "kıl", zülfün "perişan", gözlerin "ahû", yanakların "gül", dişlerin "inci", gamzenin "hançer", diye anılması bir söz ustalığı olmaktan çıkmıştır. Düş güçlerini zorlayarak, bu mazmunların yanısıra tezat, tenasüp, tecahül-i arif, tevriye, telmih, hüsn-i talil... gibi daha pek çok söz sanatlarına başvurmuşlardır.

Oysa günümüz sanatçısı, toplumdaki yerinin ve sanatın toplumsal işlevinin bilincinde. Çağlar boyu yaratılmış ortak güzelliklerden, söz sa-

natlarından yerinde ve ölçülü yararlanma yolunu seçmiş. Şiirini okuru ile duygu, algı, düş, imge aracılığıyla paylaşabiliyor.

Şimdi bu değerlendirme ışığında Yerçekimli Karanfil'i bir kez daha okur musunuz?

ÖZET

- İlkel toplumlardan başlayarak bütün dillerde iki ayrı konuşma biçimi oluşur.: Gündelik konuşma, şiirsel konuşma. Şiirsel konuşma günümüzde sanat dili olarak adlandırılır.
- XV. yüzyılda baskı tekniğinin bulunuşuyla sanat dilinin nesirde kullanılışı yaygınlaşır. Böylece edebiyatta birbirinden ayrılan iki anlatım biçimi görülür: Nazım, nesir.
- Alışlagelmiş yargıların tersine, toplumların ilk edebiyat ürünleri şiir biçiminde yaratılmıştır.
- Nazım; duyguları, istekleri, bir ahenk ve ritm sağlayan herhangi bir ölçüye göre sıralanan sözlerle anlatmadır.
- Nazım dinsel törenlerdeki ölçülü hareketler ve ses birliğinden doğar. Bu törenlerdeki ezgi ve dans şiirin sözlerini tamamladığı için dans, müzik ve şiir birlikte bir tek sanat olarak başlamıştır, diye düşünürüz.
- Nazımda başvuru olan ölçü, uyak, dizelerin düzenli kümelenişi gibi biçimsel öğelere öncelik tanıyarak oluşturulan manzume ile, bir sanat ürünü olan şiiri birbirine karıştırmamak gerekir.
- Tüm edebiyat ürünlerini değerlendirmede olduğu gibi şiirde de başarı ölçütü dil, biçim, konu, anlam ve özün bütün olarak yarattığı estetik değerdir.
- Günümüz şiir anlayışında çok az yararlanılan ölçü, uyak, biçim ve söz sanatlarını, şiirimizin geçmişinde çok yararlanılan ses gücü ve etkin anlatım öğeleri oldukları için tanımak gereklidir.
- Ulusal ölçü olarak yüzyıllarca halk edebiyatında kullanılan hece ölçüsü, dizelerdeki hecelerin sayı ve duraklamalar yönünden birbirlerine denkliğine denir.

- Divan edebiyatı döneminde kullanılan aruz ölçüsü ise dizelerdeki hece-lerin uzunluk, kısalık yönünden birbirlerine denkliğine dayanır.
- Günümüzde belli bir ölçüye dayanma sözkonusu değildir. Bu şiirlerin ölçüsüne serbest ölçü diyoruz.
- Şiirde ses zenginliği yaratan ikinci öge de uyaktır. Uyak, şiirde dize sonlarındaki anlamca ve görevce farklı ses, hece ve sözcüklerdeki ses benzerliğidir.
- Günümüz şiir anlayışında uyak, zaman zaman başvuru geleneksel bir öge niteliğinde kullanılır. Çoğunlukla kullanılmaz. Bu şiirlere uyak özelliği yönünden serbest uyaklı şiir denir.
- Manzum bir yazının dizeler kümelenişi, ölçü özelliği, uyak dağılımı, konu belirliliği vb. bakımından taşıdığı niteliklerin bütününe nazım şekli denir. Halk edebiyatında en çok kullanılan nazım şekli koşma, divan edebiyatında en çok kullanılan nazım şekli gazeldir. Günümüz şiirinde -ölçü ve uyakta olduğu gibi- nazım şeklinde belirli kurallara uyma sözkonusu değildir.
- Nazımda anlatım ögesi olarak çok sık başvuru söz sanatlarına divan edebiyatında raslıyoruz. Günümüzde, şiirin okurla paylaşıldığı, duygu, düşünce ve imge aracılıklarının önem kazandığını görüyoruz.

DEĞERLENDİRME

Doğru olan yanıtı seçin

Benim yarım gide gide dolandı
İkrar verdi cahil gönlüm inandı
Ay da geldi orta yeri dolandı
Bilmem o yar bize küstü gelmedi

1. Bu dördünlüğün ölçüsü aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Hece ölçüsü - 6 + 5 duraklı
 - b) Hece ölçüsü - 4 + 4 + 3 duraklı
 - c) Aruz ölçüsü
 - d) Serbest ölçü

2. Yukarıdaki dörtlüğün uyak biçimi nasıldır?
- Yarım uyak
 - Tam uyak
 - Zengin uyak
 - Cinas
3. "5-15 beyitten oluşur. Konusu genellikle aşktır. Uyak düzeni aa, ba, ca, ... biçimindedir." belirgin nitelikleri verilen nazım şekli aşağıdakilerden hangisidir?
- Koşma
 - Gazel
 - Mesnevi
 - Kaside

Boşlukları cümleyi tamamlayacak biçimde doldurun.

4. Nazımda başvurulan ölçü, uyak, dizelerin düzenli kümelenişi gibi biçimsel öğelere öncelik tanıyan ile bir sanat ürünü olan birbirine karıştırmamak gerekir.
5. İlkel toplumlardan başlayarak bütün dillerde iki ayrı konuşma biçimi oluşur: konuşma, konuşma.
6. Günümüzde belli bir ölçüye dayanma sözkonusu değildir. Bu biçim şiirlerin ölçüsüne denir.

Doğru ya da yanlış olanı belirtin.

7. () Aruz ölçüsü dizelerdeki hecelerin sayı yönünden birbirlerine denkliğine dayanır.
8. () Şiirde başarı ölçütü dil ve anlamdır.
9. () Başlangıçta şiir, dans ve müzik tek bir sanat olarak doğarlar.
10. () Anlatımda söz sanatlarına başvurulması en yoğun Halk Edebiyatı dönemindedir.

SÖZLÜK

- Hüküm : Önem, geçerlilik. "Hükmü geçmek".:Önemli olmak, sözü geçmek.
- Hüsn-i Talil : Bir olgunun gerçek etkenin bir yana bırakıp onu tatlı, güzel bir nedene bağlayış.
- Mazmun : Divan edebiyatında kimi kavramları dolaylı anlatmak için kullanılan sanatlı söz.
- Mecaz : Bir sözcüğün gerçek anlamından sıyrılarak başka bir sözcük ya da kavram yerinde kullanılması.
- Mihnet : Sıkıntı, üzüntü.
- Perva : Çekinme, sakınma, korku.
- Sözdizimi (Sentaks) : Bir cümleyi oluşturan sözcük türlerinin arasındaki ilişkileri inceleyen dilbilgisi kolu.
- Tecahül-i Arif : Bir anlam inceliği yaratmak için bildiği şeyi bilmez görünme sanatı.
- Tekrir : Anlatımı ve ses güzelliğini güçlendirmek amacıyla bir sözcüğün yazıda sık sık kullanılması.
- Telmih : Sözün gelişiyile ünlü bir olayı, bir atasözünü, bir şiiri anımsatma sanatı.
- Tenasüb : Birbiriyle ilgili sözcük ya da kavramların dizelerde toplanması sanatı.
- Teşhis : Cansız varlıkları ya da hayvanları, imgesel yaratıkları, kişiler gibi davrandırma, canlandırma sanatı.
- Tevriye : Birden çok anlamı olan bir sözcüğün yakın anlamını değil de uzak anlamının kullanılması sanatı.
- Tezat : Aykırı düşünce ve sözcüklerin bir kavramda toplanması.

KAYNAKLAR

- BERK, İlhan. Kitaplar Kitabı, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981.
- CANSEVER, Edip. Yerçekimli Karanfil, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1982.
- CENGİZ, Halil Erdoğan. Divan Şiiri Antolojisi, Turhan Kitabevi, Ankara, 1967.
- DİZDAROĞLU, Hikmet. Halk Şiirinde Türler, TDK Yayınları, Ankara, 1969.
- EYÜBOĞLU, Sabahattin. Yunus Emre, Cem Yayınevi, İstanbul, 1971.
- MUTLUAY, Rauf. Edebiyat Bilgileri, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1972.
- NABİ, Yaşar. Başlangıçtan Bugüne Türk Şiiri, Varlık Yayınları, İstanbul, 1968.
- ÖZEL, İsmet. Şiir Okuma Kılavuzu, Yeryüzü Yayınları, İstanbul, 1980.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali. Türk Halk Şiiri Antolojisi, Bilgi Yayınları. Ankara, 1975.
- THOMSON, George. Şiir Sanatı, Çeviren: Cevat Çapan, Uç Çiçek Yayınevi, İstanbul, 1984.

ANLATIM YOLLARI

NESİR

AMAÇLAR

- Nesir dilinin gündelik konuşma dili olmadığını farkedir.
- Her yazarın kendine özgü bir anlatım biçemi olduğunu anlar.
- Yazarların aynı konuya farklı bakış açıları olabileceğini bilir.
- Nesirde de şiirde olduğu gibi bütünsellik olması gerektiğini kavrar.
- Nesirde de şiirde olduğu gibi önce "insan" gerçeğinin en önemli öge olduğunu anlar.
- Edebiyatımızda nesrin gelişim sürecini tanır.

ÇALIŞMA YÖNTEMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Konu içindeki bölümler birbirleriyle ilişkili olduğundan, birini kavramadan öbürüne geçmeyin.
- Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU'nun Yaban romanını ve Sait Faik ABASIYANIK'ın öykülerinden birkaçını önceden okumalısınız.
- Ulaşabildiğiniz okuma kaynaklarını, yazarlarının anlatım biçimleri doğrultusunda kendinizce değerlendirmeye çalışın.
- Anlamını bilemediğiniz kavramlar için konunun sonundaki sözlükten yararlanın.

DİL

Nesir konusunda düşüncelerimizi belirtmeden önce kaynaklara bir kez daha başvuralım:

Nesir: Düşünme yollarına uygun nitelikte ve dil kurallarına göre isteklerimizin düz ve doğal anlatımıdır.

Bu tanıma göre sizce aşağıdaki değerlendirmelerden hangisi doğrudur?

	EVET	HAYIR
"Nesir, gerçekleri yansıtır."	☐	☐
"Nesirde hayalgücünün önemli payı vardır."	☐	☐
"Nesir, gündelik konuşma dilidir."	☐	☐

Yanıt için Cevat ÇAPAN'a başvuralım:

"Düzyazı, ne söylemek istediğini bilen bir kimsenin düşüncelerini bir mantık düzeni içinde açıkladığı gündelik konuşma biçiminden başka birşey değildir. Edebi düzyazıyı edebiyat dışı düzyazıdan ayırmanın en iyi yolu ise amacının saptanmasıdır. Sadece gerçekleri yansıtan, yanlışlık ve doğruluğa göre yargılanan düzyazı, edebi değildir. Edebi nitelik ancak hayalgücünün tutarlığına göre ölçülür."

"Edebiyat dışı düzyazıda mantık ve betimleme ağır basar. Üslup özellikleri ikinci derecede önem taşır. Kalıplar değil, cümlelerin kendi anlamı önemlidir. Amaç, bir anlamı, bir özü en yalın, en göze batmayan bir şekilde aktarmaktır. Bu durumda düzyazı ölçülü ve çağrışımsal dilden kesinlikle ayrılır. Bununla birlikte, yalın düzyazının, sınırlı da olsa, günlük konuşmaya ve daha biçimsel nitelikteki yazı diline dayanan belli bir ritm düzeni vardır. Edebi düzyazı ise, birçok yazarların elinde, gerçekleştirmek istedikleri amaca uygun biçimsel bir bakışım kazanır."

Nesrin gündelik konuşma dili olmadığı gerçeğini kavradınız. Şiirde olduğu gibi, nesirde de gerçekle hayalgücü iç içedir. Şöyle bir soru düşünebilirsiniz: "Düzyazılar da şiirsel olabilir mi?"

Bana sorarsanız, şiirde olduğu gibi nesirde de soyutlama vardır.

Siz bu değerlendirmeye katılır mısınız?

Aşağıdaki parçayı okuyalım:

Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU

ben, bu toprağın malı olmayan ve hepsi dışarıdan gelen maddeler ve unsurlarla yoğrula yoğrula âdeta sınaî, âdeta kimyevi bir şey halini almışım.

Geçen gün, kırlarda dolaşırken ayağım bir konserve kutusuna çarpmıştı. Durup bakmıştım. Bu kutu Amerika'dan gelmiş bir kutu idi ve üstünde İngilizce bir şeyin adı yazılı idi. Bu kutuyu bura-

"Onlar gibi olmak, onlar gibi giyinmek, onlar gibi yiyip içmek, onlar gibi oturup kalkmak, onların diliyle konuşmak... Haydi bunların hepsini yapayım. Fakat, onlar gibi nasıl düşünebilirim? Nasıl onlar gibi hissedebilirim?"

Odamı dolduran bütün bu kitapları yakmak...

Bu resimleri, bu levhaları ayaklarımın altına alıp ezmek.

Neye yarar? Hepsi benim içime girdiler. Bende, silinmez, kaçılmaz, yıkanıp temizlenmez izlerini bıraktılar. Benim iç duvarlarım, bütün bu yabancı nakışlar, çizgiler, işaretler, renkler ve hiyerogliflerle doludur. Dış cephem değişmiş neye yarar? Ben, asıl

ya hangi yolcular bıraktı? Kimbilir ne zamandan beri kaldı, bilmiyorum. Fakat tuhaf bir ilgiyle eğildim, elime aldım, baktım âdeta bir eski âşınayı görür gibi oldum.

Ben, bu topraklarda, işte bu teneke kutunun eşiyim."

Kurtuluş Savaşı romanımızın başyapıtlarından Yaban'ı okumuş olmalısınız. Yakup Kadri romanında Kurtuluş Savaşı yıllarında aydınlarımızın halktan kopmuşluğunu, içine düştükleri yalnızlığı anlatırken; Anadolu bozkırları için yabancı olan konserve kutusu ile aydınlarımızın aynı bozkırlardaki benzer durumunu özdeşleştiriyor.

Bu bir soyutlamadır.

BİÇEM (ÜSLUP)

Nesirde de şiirde olduğu gibi sözcüklerin seçimi, ses ve anlam kaygısı sözkonusudur. O nedenle, her sanatçının kendine özgü bir anlatım biçem (Üslup)i vardır. Biçem, okur için bir ipucudur.

"Şu kibritin, şu yanmam diye fısır fısırdayıp da sonradan, peki emret anam yanayım, diyen şu kibritin ışığını bak. Bu olur mu arkadaş? Böyle bir el sürçmesiyle açıliveren hararet, ışık, bayram gördün mü sen? Gül, sevin arkadaş. Şu ağzımızdan çıkan dumanlara bak. Nasıl uçuyorlar. Yaşıyorsun efendi. Pırıl pırıl, tane tane, ıslak ıslak. Cam cam, billûr billûr, fanus fanus, çeşmi-bülbüller gibi yaşıyorsun dostum. Dumanlarımıza, sigaralarımızın dumanlarına bak efendi. Bu mavi şey nedir? Bu insanın içini sevinçten, keyiften parlatan şey nedir? Ne kadınla yatmak, ne şarap içmek, ne arkadaşlarla pırafa oynamak, ne tiyatro, sinema seyretmek... Hepsi bir yana dünyayı seyret. Al gözüm bak efendim. İşte sana kibrit alevi. İşte sana cigara dumanı. Hadi uyuyalım hemşerim."

Bu parçada öykücülüğümüzün bir büyük ustası, görüş, duyuş, anlayış ve anlatıştaki belirgin özelliği ile karşınızda. Okur, bu özelliklerden yola çıkarak sanatçıyı tanıyabilir.

Öykülerini okumuşsanız siz de bu parçanın Sait Faik ABASIYANIK'tan alındığını söyleyebilirsiniz.

İÇERİK

Sait Faik'ten alınan parçada küçük mutluluklar ve coşkun bir yaşama sevinci yansıyor. Yakup Kadri'den aktardığımız örnekte ise, yalnızlık, umutsuzluk, düş kırıklığı var. Her sanatçı, kişiliği, yaşamı, deneyimleri kısaca, bilgi ve yaşantı birikimleri doğrultusunda belli konulara yönelir. Yine bu etkenlerle aynı konuyu her sanatçı değişik türlerde (öykü, roman, deneme, eleştiri...) ve o konuya değişik bakış açıları getirerek ele alır. Yaban'ın Kurtuluş Savaşı'na bakış açısı ile; Halide Edip'in Ateşten Gömlek, Mithat Cemal Kuntay'ın Üç İstanbul, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Sahnenin Dışındaki, Kemal Tahir'in Yorgun Savaşçı ve Tarık Buğra'nın Küçük Ağa romanlarının bakış açısı birbirinden farklıdır.

Nesre ilişkin belirttiğimiz öğeler, ayrı ayrı değil, bir bütün olarak düşünölmeli. Sanatçı biçem, tür ve konu seçimi, konuya yüklediği anlam arasında ne ölçüde uyumlu bir bütünlük yaratırsa, ürünleri o ölçüde kalıcı olur.

Aslında şiir ya da nesirde bir sanatçının unutmaması gereken ve okurların yapıtlarda aradıkları en sonut değerlendirme "Edebiyat ürünlerinin yaşamı yansıtmaları, yaşamdan kopmamaları"dır.

"İnsan bu büyük adama (Balzac) birçok taraflarından hayran olabilir: dehâsının genişliği, bir seli andıracak derecede coşkun ve şaşkırtıcı çeşiti, karakterlerinin kudreti vs... Fakat hepsini bir noktada toplayabiliriz. İmkânsız denebilecek bir realite duygusuna sahip olması ve gerçek mânâsından san'at adamı sıfatına lâıyk oluşu buradan geliyor. Hiçbir taş yontuculuğuna tenezzül etmeden dev kollarıyla, yakaladığı kütleleri üstüste dizerek büyük duvarını örür. İnsanı olan her şeyi sever.

Ahmet Hamdi TANPINAR

Her insan, onu cemiyetin kendisine götürür. Onun dinamik tarafını derhal yakalar. Köklerinin yerleştiği ve dal budak saldıdığı toprakla beraber nakledilen bir ağaç gibi yakaladığı insanı, arkasında çalışan bütün mes'eleleriyle, davalarıyla sadece kuvvetini harcamaktan mes'ut bir dev gibi, herhangi bir şey yaptığını düşünmeden eserlerine naklediverir.

Sefalet, ızdırıp, kin, sevgi, ihtiras, küçük dolaplar, mevki, zenginlik, yeis, ümit... hepsi onda vardır. Fakat hiçbirini insanı bölmez. İnsanları kendi tabii havasında, kendi ışığında yaşar. Biz san'at adamı kelimesini, son zamanlarda, kış bahçesinde

çiçek yetiştiren, derme çatma laboratuvarında hava fişeği yapan gerçekten lüzumsuz mânâsında lüks bir işçi olarak alıyoruz."

Halbuki insan, insanla yaşar. Onu görür, onu arar, onda ve onunla kendisini bulur. Hakiki ve biricik ufku -büyük şâirimizin, Yahya Kemal'in dediği gibi- yine insandır. İnsanı küçülten san'at, hayatın mucizesine göz yuman san'attır. İnsanın kalbinde ümidin ağacını kesmeğe hiç kimsenin hakkı yoktur. Ölüm bile bunu yapamaz.

Çok fakir, çok zavallı bir ihtiyar kadın tanırdım. Hayattan ziyade kitapla yaşadığım devirlerdi. İnsanları, o yaşlarda çok

def'a olduğu gibi, sadece etiketleriyle görürdüm. Yırtık ve sefil elbisesi, buruşuk ve bir ceviz kadar kuru, kavruk yüzü, fersiz gözleri, dişsiz ağızı, daima geçindirmeğe çalıştığı işsiz ve ayyaş damadı, evde kalmış ve ikisi hastalıklı olmak üzere üç kızı ile bu kadın yıllarca hayatımda, ötesine geçilmemesi lâzım gelen bir duvar gibi dikildi durdu. Onun gecelerini, açlık ve sefaletle dolu saatlerinin daima büyük bir korku ile tasavvur ederdim. O benim hayatımda rastladığım ilk sefil değildi. Fakat önümde muhayyelemin ürktüğü bir duvar gibi, bütün sefaletlerin, tersine dönmüş talihin timsali olmuştu. Bir gün bu duvarın arka tarafına geçmeğe cesaret ettim. Hayatımda benim için bundan daha büyük bir kalp kuvveti, bir teselli olamazdı. Bu fakir kadın, damadının iş bulduğu gün, yerine getirdiği adağı bize anlattı: bütün peygamber ve belli başlı evliyâ isimlerinden sonra, Tezveren Sultan, Nallı Dede, Kalburlu Dede, Bukağılı Dede diye bir yığın İstanbul velisine hediye ettiği bir okka ekmeği anlatırken bu buruşuk yüz birdenbire o kadar hoş bir mizah çeşnişiyle aydınlandı ki... İşte o zaman hakiki neş'enin ne olduğunu anladım. Yavaş yavaş onun hayatına girmeğe cesaret ettim. Bazı geceler, bir gaz lâmbasının şöyle böyle aydınlattığı odasına misafir giderdim. Hayır, bu sefalet, hiç de zannettiğimiz gibi "her türlü ümit ve neş'enin dışında" bir şey değildi; sağlam bir yaşama aşkı bu kalpde ve etrafındakilerde, yerinden sökülmesi imkânsız bir ağaç gibi, kökleşmişti. İztırapları olduğu için ümit etmesini de biliyorlardı. Yaşama sevinçleri hiç kaybolmamıştı. Ne kadar sıhhatli bir gülüşleri vardı. Bir gün bu ihtiyar kadın, bana tesadüfle içine düştüğü bir bayram kalabalığını anlattı; daha henüz bu kuvvette bir mizahı Türk romanında ve hatta en meşhurlarında bile görmedim. Görmesini bilen ve gördüğü ile kendini avutup eğlenen bu insanlara, kendi düşüncelerimin güneşe kapalı ülkesindeki yapmacık merhametle acımdan o gün kurtuldum. Çünkü onlar benim bilmediğim, mahrum bulunduğum bir hayat kaynağına sahiptiler. Gülmesini ve yaşamasını biliyorlardı."

Ahmet Hamdi TANPINAR'ı birlikte okurken, konu, konuya bakış açısı, biçim, biçimle konunun bağdaşıklığı, biçem gibi öğelerin yapıtta bütünleş-

meleri ölçüsünde; öncelikle her sanatçının yaşama bakışta ve yaşamla, sanat ilişkisinde "insan" gerçeğini hiç unutmamasının yapıta değer kazandıran en önemli öge olduğunu anlıyoruz.

Türk edebiyatının ilk yazılı belgesi olan Göktürk Yazıtları nesir türünün bizde ilk örnekleri sayılır. Edebiyatımızda nesrin ilk dönem örnekleri XIV. yüzyıl başlarından XIX. yüzyıl ortalarına kadar gelişmekte. "Eski Nesir" diye adlandırılan bu ilk dönem örnekleri iki koldan sürmekte: Halk nesri, Divan nesri.

Halk nesri örnekleri, oluştuğu dönemden sonra yazıya geçirildiğinden, dil ve anlatım yönüyle değişikliğe uğrayabilmiştir. Ama yaratıldığı çağın dil özelliklerini koruyan örnekler de var: Dede Korkut Hikâyeleri.

"İnşâ" diye anılan divan nesri, düşünceden çok süse değer veren, biçimsel güzelliği önde tutan yapısıyla tanınır. XV. yüzyılda Sinan Paşa divan nesrinin en sanatlı örneğini "Tazarrûnâme" adlı eseriyle verir.

Tanzimat döneminde gazetelerin çıkması, düşünce yazılarının doğuşu, ardından öykü ve roman türünün ortaya çıkışı, nesrin gelişimini etkileyen başlıca değişikliklerdir. Ancak, bizde ilk gazetenin Takvim-i Vekayi adıyla 1831'de yayımlanırken Fransa'da ilk gazetenin 1605'te yayımlandığı gerçeğini de belirtmeliyiz. Bu alandaki gecikmenin -sizin de düşünebileceğiniz- etkilerine karşın noktalama işaretlerinin ilk kez kullanılması, düşünceye değer verilmesi, sadeleşme adımlarının atılması, geniş halk kitleleri için yazma eğiliminin yaygınlaşması bu dönem nesrinin başarıları olarak değerlendirilebilir.

Servet-i Fünûn döneminin yine özentili, sanatlı anlatımda direnen dil yanılığısından sonraki dönemlerde anlatım biçimlerinin zenginliği ile düşünce nesrinin giderek önem kazandığını da belirtmeliyiz.

Türk edebiyatında nesre ilişkin bu kısa tarihsel değerlendirmenin ardından nesirde anlatımın çok kolay olduğunu sanma aldanışına düşmememiz gerekir. Molière bu tür yanılığları acımasızca yerer:

"Felsefe Hocası - Bu hanıma nazım mı yazmak istiyorsunuz?"

M. Jourdain - Hayır ne nazım isterim ne de nesir.

Felsefe Hocası - İyi ama ya nesir olacak yahut da nazım.

M.Jourdain - Neden?

Felsefe Hocası - Çünkü efendim, meramı söylemek için nesirle nazımdan başka şekil yoktur.

M.Jourdain - Nazımla nesirden başka şekil yok mudur?

Felsefe Hocası - Nesir olmayan söz nazımdır; nazım olmayan söz de nesirdir.

M.Jourdain - Ya konuşulan şey nedir?

Felsefe Hocası - Nesir

M.Jourdain - Ne? Şimdi ben, Nicole terliklerimi getir, gecelik takkemi de ver, diyecek olsam bu nesir midir?

Felsefe Hocası - Eyet efendim.

M.Jourdain - Demek kırk yıldan fazladır, bilmeden, farkında olmadan nesir söylüyorum; bana bunu öğrettiğiniz için çok minnettarım."

Şiir ve nesrin iki farklı boyut olduğunu söylemek istiyorum. Kimi zaman şiir nesri, kimi kez de nesir şiiri aşabilir. Ama nesirde de sözcüklerin seçilişinden, düşüncenin dile getirilişine dek güçlüklerin olduğu bilinmelidir.

ÖZET

- Nesir, düşünme yollarına uygun nitelikte ve dil kurallarına göre isteklerimizimizin düz ve doğal anlatımıdır. Bu düz ve doğal anlatım, gündelik konuşma diliyle karıştırılmamalıdır. Her yazarın kendine özgü anlatım biçemi vardır. Böylelikle daha önce eserlerini okuduğumuz sanatçıları birbirlerinden ayırdedebiliriz.
- Şiirde olduğu gibi nesirde de yazarların konuya, olaylara, insanlara, topluma bakış ve onlara yansıtış biçimleri farklıdır. Şiirde olduğu gibi nesirde de nesri oluşturan biçem, tür, konu seçimi ve konuya yüklenen anlam gibi öğeler ayrı ayrı değil, uyumlu bir bütünlük içinde bir sanat değeri oluştururlar. Yine şiirde olduğu gibi nesirde de en önemli öğe, insandır, yaşamdır.

- Edebiyatımızın ilk yazılı nesir örnekleri Göktürk Yazıtlarıdır. XIV-XIX yüzyıllar arasında edebiyatımızda nesir Halk nesri ve Divan nesri diye iki kümede değerlendirilebilir. Halk nesrinin halkın yaşama biçimini, değerlerini, dilini yansıtan en güzel örneği Dede Korkut Hikâyeleridir. Divan nesri ise "inşâ" adıyla anılır ve genelde sanat yapma kaygısı taşır, düşünsellikten uzaktır.
- Bizde batılı anlamda nesir Tanzimat döneminde gazetecilikle başlar. Düşüncecinin, sade dilin savunulduğu bu yeni nesir anlayışı günümüze olumlu gelişmelerle ulaşır.

DEĞERLENDİRME

Doğru ya da yanlış olanı belirtin.

1. () Her yazarın kendine özgü anlatım biçimi vardır.
2. () Nesirde de şiirde olduğu gibi sözcüklerin seçimi, ses ve anlam kaygısı sözkonusudur.
3. () Halk nesri örnekleri "inşâ" adıyla anılır.
4. () Edebiyatımızda ilk yazılı nesir örnekleri Göktürk Yazıtlarıdır.
5. () Eski edebiyatımızda nesir Halk nesri ve Divan nesri diye iki kümede değerlendirilir.

Boşlukları cümleyi tamamlayacak biçimde doldurun.

6. Halk nesrinin halkın yaşama biçimini, değerlerini, dilini yansıtan en güzel örneği dir.
7. Bizde batılı anlamda nesir döneminde ile başlar.
8. Nesir, düşünme yollarına uygun nitelikte ve göre isteklerimizin düz ve doğal anlatımıdır.

9. Divan nesrinin en sanatlı örneğini XV. yüzyılda verir. Bu örnek adıyla anılır.

10. Bizde ilk gazete yılında adıyla yayımlanır.

SÖZLÜK

Aşına : Bildik, tanıdık.

Bağdaşım : Anlatışın konuya uygun düşmesi.

Fersiz : Cansızlık.

Hiyoroglif : Resim yazı.

Muhayyele : Hayal etme gücü, imgelem.

Sınai : Sanayi ile ilgili.

Tenezzül etmemek : Kendi durumuna, düzeyine aykırı düşen bir şeyi ya da işi kabul etmemek.

Timsal : Simge.

Yeis : Umutsuzluktan doğan karamsarlık, üzüntü.

KAYNAKÇA

ABASIYANIK, Sait Faik. Bütün Eserleri 7, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970.

ÇAPAN, Cevat. Değişen Tiyatro, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1982.

KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri. Yaban, Birikim Yayınları, İstanbul, 1981.

MOLIERE. Kibarlık Budalası, Çeviren: A.S.Delilbaşı, İstanbul, 1943.

TANPINAR, Ahmet Hamdi. Edebiyat Üzerine Makaleler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

URAL, Orhan. Edebiyat Bilgileri, Mektupla Öğretim Merkezi, Ankara, 1974.

ANLATIM BİÇİMLERİ

NAZIM

AMAÇLAR

- Nazım ve nesirde anlatım biçimlerinin gelişip ayrışmasının toplumsal değişimlere bağlı olduğu gerçeğini kavrar.
- Nazma bağlı anlatım biçimlerini bölümleyip tanır.
- İlk çağlar edebiyatında dramatik şiirle, günümüzün tiyatro ve romanı arasında bağıntılar kurabilir.
- Epik şiirlerin toplumların tarihlerine, geleneklerine kaynaklık ettiğini bilir.
- Günümüzde epepe (destan) anlamlı epik şiir oluşamayacağını farkeder.
- Lirik şiiri ve günümüzde süren örneklerini tanır.
- Didaktik şiirdeki öğreticilik işlevinin bugün şiire yüklenemeyişinin nedenini açıklayabilir.
- Pastoral şiir örneklerini tanır.
- Nazma bağlı anlatım biçimlerinin günümüzdeki sürekliliklerini bilir.

ÇALIŞMA YÖNTEMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Batı edebiyatı konusunda bilgi veren yazılı kaynaklara önceden ulaşmaya çalışın.
- Konu içindeki soruları mutlaka yanıtlayın. Açıklamalarla yanıtınızı karşılaştırarak kendinizi değerlendirin.
- Konu içindeki sözlük kullanma ile ilgili uyarılara mutlaka uyun.
- Örnek parçaları dikkatle ve birkaç kez okuyun. Anlatım biçimiyle ilgili bilgileri örnek parçada belirlemeye çalışın.
- Bölümleri bütünüyle kavramadan öbürüne geçmeyin.

ANLATIM BİÇİMLERİ

Edebiyatta, duygu ve düşüncelerimizi aktarırken nazım ve nesir diye iki anlatım yolunun varlığını biliyorsunuz. Anlatım yollarının tanırken, sözgelimi nazımda verilen örneklerin (koşma, gazel, serbest nazım) biçim ve içerik yönleriyle benzerlik taşımadıkları belirtilmişti. Romanla denemenin, öyküyle makalenin nesir örnekleri olmalarına karşın aynı yapısal özellikleri taşımadıklarını da biliyorsunuz. Edebiyat ürünleri bu iki anlatım yoluna dayalı olarak biçimlere ayrılmıştır.

Aristoteles'ten başlayarak süren edebiyat ürünlerinin ayrılarak adlandırılması, aslında öğrenmeyi kolaylaştırmadan öteye bir yarar sağlamaz. Özellikle günümüzde kitle iletişim araçlarının yoğunluğu örneğin şiirin, kullanım alanlarının daraltmış, boyutunu sınırlayarak küçültmüştür. Bu nedenle günümüzde şiir için böyle bir ayırım gereksizdir.

Edebiyatı tarihsel gelişim çizgisinde değerlendirdiğimizde, önceleri tüm ürünlerin nazım biçiminde olduğunu; nazımdan nesre geçişin, toplumların teknolojik ve sosyal gelişimlerine bağlı gerçekleştiğini görüyoruz. Günümüzde, toplumların ilk çağlarındaki destanlarına benzer örneklerin yaratılmasını da bekleyemeyiz. Eski Yunan tiyatrosunun örnekleri tragedya, komedy sonradan- adlarının dışında- özelliklerini yitirirlerken; o çağlarda kullanılmayan roman; şimdilerde yaygınlığı, kullanımı giderek artan bir tür olmuştur.

Anlatım biçimlerindeki bu değişim sizce neye bağlıdır?

Umarım sizin için yanıtlanması kolay bir soru oldu bu. Çünkü, sanat biçimlerinin gelişmesinde olduğu gibi edebiyat türlerinin değişim ve gelişiminde toplumsal değişimin etkisini biliyorsunuz.

Aristoteles'ten bu yana, anlatım biçimleri türlendirilirken, bu ayırım sadece şiirle ilgili yapılmış. Nedeni açık: Toplumların ilk yaratıları şiir biçimindedir. Buna nazım biçiminde demek daha doğru olur. Destan, öykü, roman, oyun... gibi anlatım biçimleri şiirden kaynaklanarak gelişirler. Bu biçimler arasında da birbirleriyle bağıntılı bir gelişme vardır. Bugün de, hiç bir anlatım biçimi kalıplaşmış değildir, değişebilir.

NAZIM

Aristoteles'in başlattığı, gelenekselleşerek günümüzde de geçerliliğini koruyan nazım için anlatım biçimleri şöyle adlandırılır:

Dramatik

Epik

Lirik

Didaktik

Pastoral

DRAMATİK ŞİİR

HERMES

Söyle çiftçilere çekilsinler artık.

TRYGAIOS

Dinleyin millet: Çiftçiler çekilsin, diyor.

Takım taklavatla dökülsünler tarlaya,

İşi bitti artık kargı ile kılincın

Kırk yıllık Barış'ımız yine aramızda

Hadi, herkes iş başına bir türkü söyleyerek.

KORO

*Ey doğruların, köylülerin özlediği gün.
Ne mutlu bana, kavuşacağım bağlarıma,
Gençliğimde diktiğim incir ağaçlarına,
Neden sonra elleyeceğim, okşayacağım onları.*

TRYGAIOS

*Önce selamlayın Barış'ı
bizi savaş umacılarından kurtaran tanrıçayı.
Sonra dönelim evlerimize
soluğu çiftliklerimizde alalım
güzelim bir salamuranın başında.*

Parça, Aristophanes'in Barış adlı eserinden aktarıldı.

Aristophanes (M.Ö.445-385) Eski Yunanlı komedyacı şairi. İlk örneğini yirmi üç yaşında verdiği komedyalarının sayısı kırka ulaştı. Geleneğe uygun olarak konularını "Eski komedyacı"nın belli biçimsel ve yapısal özelliklerine göre seçti. Sanatında siyasal yergi, kişisel taşlama öğeleri önemli yer tutar. Babilliler komedyasında Atina devletini ve yöneticilerini yeren; Bulutlar adlı komedyasında Sokrates'i alaya alan Aristophanes, sürekli savaşa karşı çıkan tutumuyla da tanınır. Kadınlar Savaşı adlı komedyasında, barış özlemini, Peloponnes Savaşına katılan kadınların ağzından duyurur.

Barış adlı komedyada, savaşımlardan bıkmış olan Atinalı yoksul çiftçi Trygaios bir böceğe binerek Olympos'a uçar. Amacı baştanrı Zeus tarafından bir mağaraya kapatılmasına izin verilen "Barış"ı kurtarıp yeryüzüne indirmektir. Böylece barış herkese dirlik, sevinç ve sıkıntısız yaşam getirecektir.

Barış adlı komedyadan aktarılan parçanın bir dramatik şiir örneği olduğunu söylemek istiyorum. Nedeni, dramatik şiirin, çağlar boyu insanın insanla, insanın tanrılarla, insanın doğaüstü güçlerle savaşımını konu edinmesi. Ama konuların ve onları aktarış biçiminin, tarihsel gelişmeye ko-

şut değiştiiğini de belirtmeliyiz. Tragedya ve komedya diye adlandırılan dramatik şiirin iki ana biçimi, yaratıldıkları dönemde çağdaş tiyatrunun, romanın işlevini üstlenmişlerdir.

EPIK ŞİİR

Edebiyat sözlükleri epik şiir biçimini şöyle tanımlar: Konusu olağanüstü kahramanlıklar olan ya da ulusların yaşamını derinden etkileyen savaş göç... gibi tarihsel ve toplumsal olayları anlatan, genellikle ulusların doğuşu sırasında ağızdan ağıza geçerek oluşan uzun şiirlerdir.

"Söyle tanrıça, Peleusoğlu Akhilleus'un öfkesini söyle
Acı üstüne acıyı Akhalara o kahreden öfke getirdi
ulu canlarını Hades'e attı nice yiğitlerin
gövdelerini yem yaptı kurda kuşa.
Buyruğu yerine geliyordu Zeüs'ün.
İlk açıldığı günden beri araları
erlerin başbuğu Atreusoğlu'yla tanrısal Akhilleus'us.

Onları birbirine düşüren hangi tanrı?
Apollon, Leto ile Zeüs'ün oğlu.
Krala kızıp orduya kıran salan o;
Atreusoğlu, tanrının duacısı Khrysses'i saymadı diye
insanlar kırılıp gidiyor birbiri ardısına,
Khryses kurtarmak için Akhaların elinden kızını
bir yiğin kurtarmalıkla gelmişti tezgiden gemilerine dek.
Elinde attığını vuran Apollon'un şeritleri sarılı altın değnek
tekmil Akhalar'a bir bir yalvarıyor,
daha çok, komutan iki Atreusoğlu'na yakarıyordu:

"Güzel dizlikli Akhalar, Atreusoğulları,
Olympos'taki yüce tanrılardan dilerim,
Priamos'un ilini yerle bir edesiniz,
sonra sağ salim dönesiniz evinize.
Alın bu kurtulmalıkları, kızcağızımı verin bana,
korkun Zeüs'ün oğlu Apollon'dan, sayın onu."
Tekmil Akhalar bağrıştılar bir ağızdan:
Alınsın değerli kurtulmalıklar, duacıya saygı gerek."

Homeros (M.Ö.9.yy.) Eski Yunan şairi. Yaşamına ilişkin bilgileri tarihçi Herodotos'tan ediniyoruz. "Tutsak", "Gözü görmez" anlamları olan Homeros adı çevresinde değişik söylentilere rastlayabiliyoruz. Herşeye karşın, epik şiirin en büyük ustası Homeros'u, insanlığa mal olmuş, evrensel bir ozan olarak düşünmeliyiz.

Homeros'un destanları (İlyada-Odyseia) Yunan kültürünün temel taşı sayılmaktadır. Yunan halkının yaşamı (din, ahlak, hukuk, eğitim, politika, tarih...) canlı bir gelenek biçiminde anlatılmaktadır.

İlyada, Yunanlıların Anadolu'da (Çanakkale yakınında) Troya kentine karşı düzenledikleri savaşın öyküsüdür. Altı ana bölüm, yirmidört alt bölümden oluşmuştur. Ölçülü, fakat uyaksız 15.693 dizeden kuruludur. Betimlemeler, kalıplaşmış sözler, yinelemeler İlyada'nın belirgin özelliği olarak söylenebilir.

Tanrılar sık sık olaylara karışıp insanlarla (özendirme, koruma, yalnız bırakma, aldatma biçiminde) ilişki kurarlar. Destan çağının, devlet düzeni, denizcilik mesleği, dinsel ve töresel inançlarına ilişkin bilgiler taşır.

Anadolu'lu bir ozan olması gerçeğe yakın sayılan Homeros'un İlyada'sı Hektor'un yasını tutan bir havayla sonuçlanır.

Epik şiire ilişkin doğrudan bilgilendirme (geçmiş, özellikleri, konusu, biçimi...) yolunu seçmeyişi, konuyu örnek üzerinde tartışma isteminden kaynaklanmakta.

Önce, bir karışıklığa neden olmamak için, kendisine yakınlığı olan şu sözcük ve kavramları sözlük yardımıyla tanıyın.

söylen "mit - üsture"

söylence "efsane - mitos"

söylenbilim "mitologya - esatir"

övge "menkıbe - episod"

Destan "epope"

Artık birlikte düşünebiliriz: Ulusların edebiyatlarında ilk ürünlerin şiir olduğunu belirtmiştik. Şiirde de önce epik şiir (destan) yaratılmıştır.

İlyada Şu dize ile başlar:

"Söyle tanrıÇa, Peleusoğlu Akhilleus'un öfkesini söyle"

Troya savaŐının ve İlya'da'nın baŐkahramanı Akhilleus'tur. İlyada'da ondan "tanrısal Akhilleus" diye sözedilir. Epik Şiir (destan) in en önemli özelliği de kahramanlarının olağanüstünlükleri olmasıdır.

Epik Şiirde, gerÇek kişiler (Akhilleus, Khryses, Atreus, Priamos...) olduğu gibi, tanrılar, tanrıŐalar, yarı tanrılar da (Zeus, Apollon...) bulunur.

Her epik Şiir bir tarihsel gerŐeĐe dayalıdır. Troya savaŐları tarihte yaŐanmıŐtır. Ancak epik Şiir, bu gerÇekleri düŐgüyle ve ulusal geleneklerle besleyerek anlatır. "Tüm tanrıların Olympos Dağı'nda oturmaları" "Kurtulmalık (fidye) vermeleri", "Tanrıların insanları birbirlerine düŐürmeleri" "Giyim-kuŐam özellikleri: dizlik", "Denizcilikle ilgilenmeleri" aktardığımız parŐadan seŐebileceĐiniz örneklerdir.

Destanlar, epik Şiirler kuşaktan kuşağa iletildikleri işin o ulusun ortak ürünü sayılırlar. Böyle yaratılara "Doğal destan" diyoruz. Bir ozanın kişisel yaratım gücüyle ortaya koyduğu destanlar da "Yapma destan" diye anılır. Destanın bu iki biÇimi arasında doĐuŐları dışında yapısal yönden büyük bir ayırım yoktur.

Günümüzde destan oluŐabilir mi? Düşünün.

Soruya benim yanıtım, "Oluşamaz"dır. Nedeni, ilk çağlardaki destan oluşma koşullarının günümüzde yaşanmayışı. Kuşkusuz epik şiirin de sona erdiğini söylemek istemiyorum.

Epik şiir çağdaş anlamda, yeni boyutlar kazanarak, toplumların yaşamında derin izler bırakan olayları anlatmayı sürdürüyor:

Atatürk Kurtuluş Savaşında

Üç Şehitler Destanı

Çanakkale Destanı

LİRİK ŞİİR

Toplumun ortak ya da ozanın kişisel duygularının çoşkun bir anlatımla yansıtıldığı şiir biçimi lirik şiir diye adlandırılır. Eski Yunan'da "lir" adlı saz eşliğinde söylenen, bu nedenle duyguya seslenerek estetik heyecan uyandıran şiirlere lirik şiir denmiştir. Bizde de halk ozanlarının şiirlerini ilk zamanlarda "kopuz" sonraları "bağlama" denen saz eşliğinde söylemeleri - günümüzde de bu gelenek sürmekte - şiirle müziğin birliğine; şiirin doğuşunda müziğin etkilerini ortaya koymaktadır.

Esinle dolu, ince bir duyarlılığın ürünü olan bu biçimin en seçkin örneklerini Yunanlı kadın şair Sappho (M.Ö.612-557) veriyor. Her gücün üstünde olan "aşk"ın insanı tüm bayağılıklardan kurtaracağı inancını belirten Sappho'dan aktaracağımız örnekler, lirik şiirin tanımladığımız özelliklerini yansıtıyor:

*Söyleyin herkese
En güzel türküleri
Çağıracağım bugün
dostlarım için*

*Sordum kendime
Sappho, dedim,
elinden ne vermek gelir
her şeyi olan
Aphrodite gibi birine?*

Ne yapsam boş
Anacığım,
mekik dokuyacak
gücüm kalmadı
Aphrodite'in yüzünden

Kıbrıslı, düşümde
Mor mendilin kıvrımları
gölgeledi
yüzünü
Hani Timas'ın
ta Foca'dan
ürkerek yolladığı.

Hiç uyarmadan
Kasırğa nasıl sökerse
meşeleri kökünden
öyle sarsıyor yüreğimi aşk.

Sappho, yeter dedim.
Boşuna ne uğraşıyorsun
yumuşatmağa
o taş yüreği?

Bu lirik şiir örneklerinde ozanın yüreğini sarsan duygu nedir? Ozan bu duyguyu örneğin bütününde yoğun biçimde yansıtabiliyor mu?

Lirik şiir biçimine ilişkin verilen bilgilerden yararlanarak, sorunun yanıtını kolayca bulabileceğinizi umuyorum.

DİDAKTİK ŞİİR

Dramatik, epik, lirik şiir biçimlerini tanımaya çalıştık. Sözü edilenlerin dışında nazım için anlatım biçimlerinden birinin didaktik, öbürünün de pastoral şiir diye adlandırıldığını da önceden belirtmiştik. Didaktik şiir için genel bir adlandırma ile "öğretici yanı ağır basan ürünler" diyebiliriz. Bir başka söyleyişle, bu biçimin belirleyici niteliği, duygudan önce düşünceyi konu olarak seçmesidir. Ahlak, din, bilim, felsefe... gerçeklerinin nazımın biçimsel öğelerinden yararlanılarak anlatımı, didaktik şiiri oluşturur.

Günümüzde didaktik şiir örneklerine rastlanmayışın nedeni sizce ne olabilir?

Biliyorsunuz ki salt nazımın öğelerinden yararlanmak gerçek şiiri oluşturmaya yetmez. Yanısıra çağımızda edebiyata öğreticilik işlevi de yüklenemeyeceğinden artık didaktik şiir pek kullanılmayan bir anlatım biçimidir. Yine de yüzyıllar boyu, bu anlatım biçiminin fabl, yergi, manzum öykü ve fıkra örneklerinin olduğunu belirtelim.

*"Ey Perses, sen de zihnine koy bu sözleri:
adalete kulak ver artık, zordan vazgeç büsbütün
zira budur Kronosoğlu'nun insanlar için koyduğu yasa,
balıklar, yabanıl hayvanlar, kanatlı kuşlar
yesin birbirini, mademki adalet yoktur onlarda.*

Fakat insanlara adalet verdi; adalet nimetlerin
en büyüğüdür; zira biri doğruyu bilir,
doğruyu söylemek isterse, onu varlıklı eder engin bakışlı Zeüs
Ama kim ki bile bile yalan ifadelerine yeminle and içer,
adaleti incitip başışlanmaz bir günah işlerse,
onun soyu sönecek gelecekte;
andına sadık adamın soyu ise gelişecek gelecekte"

Hesiodos (M.Ö.8yy.)'un İşler ve Günler adlı eserinden alınan parça didaktik şiir için bir örnek. Adaletin önemi anlatılıyor. Bütünü 828 dizeden oluşan eserde Hesiodos çalışma ve adalet konularını işliyor. Çiftçilere, denizcilere öğütler vererek insanın iyi ve doğru olması gereğini iletir sürüyor. Kardeşi Perses'in yargıçlara para dağıtarak miras paylaşımında fazla paya sahip olmasını yeriyor.

PASTORAL ŞİİR

MELİBOEUS

Yatıp koca kıyının altına, Tityrus, arka üstü
Düzüyorsun ince kavalınla sen bir orman türküsü:
Yurt toprağını, şiirin tarlaları bıraktık geride.
Yurdumuzdan ayrılıyoruz biz; sen gevşek gevşek gölgede,
Öğretiyorsun ormanlara güzel Amaryllis adıyla çınlamayı.

TİTYRUS

Bize bu mutluluğu Meliboeus, tanrı başışladı:
Bir tanrı artık benim için o; ıslatacak çok zaman
Sunağını kanıyla bir körpe kuzu ağıllarımdan.
İzin verdi ineklerimi yaymama, görüyorsun ya,
çoban kavalımla istediğim havaları çalmama.

MELİBOEUS

Kıskanmam da şaşarım doğrusu: Tarlaların tümünde
Bir kargaşalıktır gidiyor. İşte güdüyorum ben de
Keçilerimi acı duyarak; güç çekiyorum bunu,

*Sürünün umudu ikizleri - yazık - demir doğurdu
Yoz kayada, orda, sık fındık ağaçları arasında;
Ansıyorum; yıldırım çarpmış meşeler bildirdi önce
Gökten bize felâketi, ah şaşkın olmasaydı bu us.
Yalnız söylemelisin bana, kim ise tanrın, Tityrus.*

Pastoral şiir örneğini Vergilius (M.Ö. 70-19)'tan seçtim. Çünkü, bu latin şairi, pastoral şiirin en yetkin ustası. Caesar'ın katillerine karşı açılan Philippi iç savaşı (M.Ö.32)'ndan sonra Augustus'un, elinden alınan toprağının geri verileceği sözü üzerine Vergilius'un yazdığı Çoban Türküsü'nden alındı parça.

Kır ve çoban yaşamını anlatır pastoral şiir. İki biçimi var: Konuşmalı, söyleşmeli biçimi "eglog", doğrudan bir ozanın betimlediği biçimi "idil" diye adlandırılır. Pastoral şiirin belirgin özelliği, söyleyişte yalın, içtenlikle bir anlatımın kullanılmasıdır. Doğa özelliklerine karşı ilgi uyandırırken, böylesi güzelliklerle yaşamı daha anlamlı kılma, bu nazım biçiminin belirleyici özelliğidir.

Nazımın anlatım biçimlerine ilişkin bu açıklamanın ötesinde, bir gerçeği tekrar belirtelim. Anlatım biçimleri değişebilir çünkü edebiyat ürünleri belirli kalıplarla sınırlandırılmaz. Önceden de belirtildiği gibi toplumsal değişmelere koşut; beğenide, dilde, yapıda, konuda, biçimde değişmeler doğaldır. Günümüzde şiir, kuşkusuz nazım öğelerinden yararlanıyor, ama artık bütünüyle eski nazım olanaklarına sığınıp gelişmiyor. O nedenle didaktik ve pastoral şiirin sadece adları yaşıyor. Konusu sadece doğa olan ya da salt öğretim amacı güden şiirin ömrü ne olabilir?

Ama toplumları derinden etkileyen olaylar yaşandıkça epik şiir, biçim değiştirerek sürüyor.

İnsan yaşadıkça, aşk, mutluluk, ayrılık, ölüm, sevinç, umut bitmedikçe de lirik şiir bitmiyor, yaşıyor.

ÖZET

- Nazım ve nesirle ilgili anlatım biçimlerinin gelişim ve değişiminde toplumsal değişmeler etkin olur. Bu nedenle anlatım biçimleri kalıplaştırılamaz, değişebilirler. Edebiyat ürünlerinin ayrılarak adlandırılması öğrenmeyi kolaylaştırmak içindir.
- Aristoteles'in başlattığı günümüzde de geçerliliğini koruyan nazımla ilgili anlatım biçimlerini şöyle adlandırabiliriz: Dramatik, Epik, Lirik, Didaktik, Pastoral.
- Dramatik şiir, insanın insanla, insanın tanrılarla ve doğaüstü güçlerle savaşını konu edinir.
- "Tragedya" ve "Komedy" diye iki ana biçime ayrılır. Özgün bir dil ve kişi seçimi olan dramatik şiir, kullanıldığı dönemde günümüzdeki tiyatronun ve romanın görevini üstlenmiştir.
- Ulusların yaşamını derinden etkileyen olayları anlatan, genellikle ulusların doğuşu sırasında sözlü bir gelenek biçiminde yaratılan, olağanüstü kahramanların olduğu uzun şiirlere de epik şiir denir. Epik şiirler (destanlar) yaratıldıkları toplumun kültürünü, tarihini yansıtır. Günümüzde epik şiir, yeni boyutlar kazanarak, toplumların yaşamında derin izler bırakan olayları anlatır.
- İnce bir duyarlılıkla toplumun ortak ya da ozanın kişisel duygularını çoşkun bir anlatımla yansıtan şiirlere lirik şiir denir. Bu şiir biçimi doğduğu yıllarda bir saz eşliğinde söylenirdi. Bu bize, şiirin doğuşunda müziğin etkisini düşündürür. Lirik şiir günümüzde insanın aşk, mutluluk, ölüm, umut... gibi duygularını; insanı anlatmayı sürdürüyor.
- Düşüncelerin ve öğretme amacının üstün geldiği şiir biçimine didaktik şiir denir. Fabl, yergi, manzum öykü ve fıkra gibi örnekleri olan didaktik şiirin öğretme işlevi salt edebiyatın kapsamında düşünülmediği için günümüzde pek kullanılmaz.
- Doğa güzelliklerini kır ve çoban yaşamını anlatın pastoral şiirin en belirgin özelliği yalın, içtenlikli olmasıdır. Sınırlı konusu nedeniyle günümüzde pek kullanılmayan pastoral şiir "İdil" ve "Eglog" diye ikiye ayrılır.

DEĞERLENDİRME

Doğru olan yanıtı seçin

1. Aşağıdakilerden hangisi nazımla ilgili anlatım biçimi sayılmaz?
 - a) Didaktik
 - b) Dramatik
 - c) Satirik
 - d) Lirik
2. İnce bir duyarlılıkla toplumun ortak ya da ozanın kişisel duygularını çoşkun anlatımla yansıtan şiirler hangi adla anılır?
 - a) Lirik şiir
 - b) Pastoral şiir
 - c) Epik şiir
 - d) Didaktik şiir
3. Aşağıdakilerden hangisi didaktik şiir örneği sayılmaz?
 - a) Yergi
 - b) Fabl
 - c) Eglog
 - d) Manzum öykü

Doğru ya da yanlış olanı belirtin

4. () Dramatik şiir, kullanıldığı dönemde günümüzdeki tiyatro ve romanın görevini üstlenmiştir.
5. () Anlatım biçimleri değişebilir. Çünkü edebiyat ürünleri belirli kalıplarla sınırlandırılmaz.
6. () Pastoral şiirin konuşmalı söyleşmeli biçimi "İdil" diye adlandırılır.
7. () Epik şiirler yaratıldıkları toplumun kültürünü, tarihini yansıtır.

Boşlukları cümleyi tamamlayacak biçimde doldurun

8. Günümüzde şiire öğreticilik görevi yüklenemeyeceğinden
..... şiir pek kullanılmaz.
9. Dramatik şiir; yaşamı gülünç yanlarıyla yansıtan
ve yaşamı acıklı yanlarıyla yansıtan olmak üzere
ikiye ayrılır.
10. Doğduğu çağlarda saz eşliğinde söylenen şiir,
günümüzde de insanların duygularını yoğun biçimde anlatmayı sürdürü-
yor.

SÖZLÜK

<u>Kopuz</u>	: Eskiden kullanılan üç telli ünlü halk sazı.
<u>Kurtulmalık</u>	: Fidyeye
<u>Övge (Menkıbe)</u>	: Din uluları ile tanınmış kimselerin yaşamına ve olağanüstü davranışlarına ilişkin kısa öykü.
<u>Söylen (Mit)</u>	: Tarih öncesi tanrı, tanrıça ve kahramanlara i- lişkin serüvenler.
<u>Söylenbilim (Mitolojya)</u>	: Söylenleri inceleyen bilim. Bir ulusun söylen- lerinin tümü.
<u>Söylence (Efsane)</u>	: Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları ve olayları konu edinen öyküler.

KAYNAKLAR

- ARİSTOPHANES. Barış, Çeviren: Azra Erhat, Milli Eğitim Yayınları, 1966.
- AYDIN, Mehmet. Batı Edebiyatı, Mektupla Öğretim Merkezi, Ankara, 1975.
- HESİODOS. "İşler ve Günler", Çeviren: Azra Erhat, Tercüme Dergisi, Milli
Eğitim Yayınları, 1945.

NİSARİ, Abdurrahman. Metinli Batı Edebiyatı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1954.

ÖZDEMİR, Emin. Yazı ve Yazınsal Türler, Varlık Yayınları, İstanbul, 1983.

SAPPHO, Şiirler, Çeviren: Cevat Çapan, Alaz Yayınları, İstanbul, 1984.

TÜRK DİL KURUMU. Yazın Terimleri Sözlüğü, Sayı: 404, Ankara, 1974.

THOMSON, George. Şiir Sanatı, Çeviren: Cevat Çapan, Üç Çiçek Yayınevi, İstanbul, 1984.

VERGİLİUS. Çoban Türküleri, Çeviren: Güngör Öner, Lale Basımevi, İstanbul, 1970.

ANLATIM BİÇİMLERİ

NESİR

AMAÇLAR

- Nesrin bir anlatım yolu olarak değer kazanmasının belli toplumsal aşamalara bağlı olduğu gerçeğini kavrar.
- Roman türünün gelişim aşamalarını ve dünya edebiyatının bu gelişimdeki basamak niteliği taşıyan örneklerini tanır.
- Destan çağından Türk romanının başlangıcına değin, edebiyatımızda nesirle anlatım özelliklerinin neler olduğunu bilir.
- Edebiyatımızda romanın başlayışını ve gelişimini geciktiren nedenleri kavrayabilir.
- Roman ve bireysel yaşamın ilişkilerini kurar.
- Roman ve öykü türlerinin ayrımını yapabilir.
- Edebiyatımızda nesrin gelişiminde basının önemli yeri olduğunu anlar.
- Deneme, eleştiri gibi yeni yazı biçimlerini doğuş nedenlerini bilir ve bunları tanır.
- Edebiyatımızda belli deneme yazılarını tanır.
- Tiyatro yazılarının belirgin öğelerini kavrar.
- Günümüzde tiyatro türlerinin başlıcalarını bilir.

ÇALIŞMA YÖNTEMİNE İLİŞKİN UYARILAR

- Deneme türüne ilişkin bir örneği -Sözgelişi Montaigne'in Denemeler'ini önceden okumuş olmalısınız.
- Yanıt için boşluk açılmamış ara sorulara dikkat edin. Bu sorulara bağlı açıklamaları anlamadan öbür bölümlere geçmeyiniz.
- Yazı türleriyle ilgili açıklamaları okurken, bir türü yeterince kavramadan öbürüne geçmeyin.
- Makale, fıkra, eleştiri, söyleşi gibi yazı türlerini, konu sonunda verilen okuma kaynaklarından birine ulaşarak tanıyın, bilgilerinizi tazeleyin.

ROMAN

Bilinen bir gerçek var: Anlatım yolu olarak toplumlar önce şiiri seçmişler. Nesrin bir anlatım yolu olarak değer kazanması çok sonraki yüzyıllarda, belli toplumsal aşamalar doğrultusunda olmuş. Batı edebiyatında destan çağından düzyazıya geçişin öyküsünü roman türünün ortaya çıkışı ve gelişimiyle koşturuyoruz. Bu nedenle öncelikle romanın tarihsel çizgisini inceleyelim.

"Roman" nesre dayalı bir anlatım biçimi olarak sözcük anlamını roman dillerinden alıyor. Latince'ye tepki olarak Roman dillerinin kullanışı sonucu, bu dilde yazılmış yaratıların tümünün adı olmuş başlangıçta. Avrupa'da ekonomik ve sosyal gelişim sürecinde orta tabakanın oluşumu ve ulusal dil bilincinin gelişimiyle başlıyor roman. İlk örnekler -14.yüzyılda- ilkçağ yazarlarının çevirisi, anılar, tarihler, felsefe eserleri biçiminde görülmektedir. Fakat aynı yüzyılda Fransa'da iki önemli sanatçıdan söz etmeliyiz:

François Rabelais - Pantagruel, Gargantua
Montaigne - Essais

Bu yazarlar, belirtilen eserlerinde, toplum karşısında bireyin varlığı, insan olarak topluma karşı duygularını anlatıyorlar. Bu, romanın doğması ve gelişmesi için önemli bir aşamadır. Çünkü, destan çağlarında toplum, destan kahramanının kişiliğinde ülküleştirildiği tutum ve davranışları yansıtırken; romanda toplum içinde bireyin kişiselliği, duyguları, düşünceleri, tutkuları, düşünceleri, çoğu kez de toplumla çatışması anlatılmaya başlanmıştı. Montaigne ilk kez Denemeler (Essais) de bir insanın özel yaşamını, duygularını, düşüncelerini yansıtıyordu. Romanın tür olarak gelişimini sağlayan iki toplumsal olayı da belirtmeden geçmeyelim:

- Okur yazarlık oranının artması,
- Baskı tekniğinin gelişimi

Sözü edilen bu nedenlerin Türk edebiyatında nesrin gelişimine etkilerini düşünün.

Türk edebiyatında destan çağından romanın başlangıcı ve gelişimine dek neler oldu?

Bu soruya yanıt arayalım:

Destan çağlarının ardından önce Farsça kaynaklı mesnevileri görüyoruz: Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha, Hüsrev ile Şirin. Ama bunları okuyabilmek için Arapça ve Farsça bilmenin o dönemin seçkinlerinden olmamız gerekliliğini de belirtelim. Bu eserlerin yanısıra, Dede Korkut, Köroğlu, Karacaoğlan, Kerem ile Aslı, Battalgazi; halk hikayeleri önceleri taşbasması olarak, sonraları basım tekniğiyle yayımlanırlar. Bunlar genelde dine dayalı ya da doğa dışı serüven dolu anlatım biçimleridir.

Edebiyatımızda romanı önce çeviri yoluyla tanırız. İlk roman çevirisini Yusuf Kamil Paşa yapıyor: Fenélon - Terceme-i Telemak. Bunu izleyen başka çevirilerin kimileri de şunlar: Victor Hugo - Sefiller, Daniel Defoe - Robinson, Alexandre Dumas - Monte Cristo, Lamartine - Greziella. Görüldüğü gibi çoğunluğunu romantikler oluşturuyor ilk çevirilerin. Roman türünün başyapıtları sayılacak örnekler az.

Çeviri seçimlerinin böyle olmasını hangi nedenlerle açıklayabilirsiniz?

Düşünün.

Bana kalırsa, çeviri seçimlerini yapan yazarlarımızın belli ve köklü eğitimleri olmayan, kendi kendilerini yetiştirmiş kişiler olması bir neden olarak düşünülebilir. Ahmet Hamdi TANPINAR bu gerçeği şöyle belirliyor: "... O zamanki fikir hayatımız garptan ciddi ve ferdi bir tesir olmamıza müsait değildi."

Belirtmiştik. Batı'da romanın gelişimi bireyin oluşumuna bağlıydı. Oysa -öbür doğu toplumlarında olduğu gibi- bizde henüz "birey"den sözedilemezdi. Toplumumuzun bu sosyal ve kültürel yapısı nedeniyle roman gecikmiş olarak başladı. Gecikmenin ölçüsünü verebilmek için ilk Türk romanı yayımlandığında (Şemsettin Sami - Taaşuk-ı Talât ve Fitnat - 1872) Batı'da önceden yayımlanmış birkaç ünlü romanın adını analım: Stendhal - Kızıl ve Kara - (1830), Balzac - Goriot Baba (1833), Vadideki Zambak (1835), Victor Hugo - Sefiller (1862), Gustave Flaubert - Madame Bovary (1857), Hermanne Melville - Moby Dick (1851), Daniel Defoe - Robinson (1720), Charles Dickens - Oliver Twist (1869), Dostoyevski - Suç ve Ceza (1866), Ezilenler (1866), Cervantes - Don Kişot (1605).

Şöyle bir soru düşünebilirsiniz: Edebiyatımızda romanın gelişmesini geciktiren nedenler neler olabilir?

Soruya gerekli yanıtı engin bilgi ve gözlemiyle Ahmet Hamdi TANPINAR getirmektedir.

"... Türk romanı gözden geçirilirken gözönünde tutulması gereken ilk gerçek, bu romanın yurttan öteden beri var olan hikâye biçimlerinin doğal bir gelişmesiyle doğmadığı, bir geleneğin olduğu yerde bırakılıp, yerine yenisinin kurulması şeklinde başladığı keyfiyetidir. Roman bize dışarıdan gelir.

Bunu söylemekle türü doğuran evölüsyonun toplumumuz içinde tamamlanmış olmadığını hatırlatmak istiyoruz.

... Doğu hikâyesi belli bir olay anlayışında kalmış onun ötesine geçip insana erişememiştir. Gerçi bu çerçeveyi kırmaya hiç çalışmamış değildir. Ama, hiçbir zaman dışa değgin dikkatlerin ötesine geçemediler. İnsanın içine inemediler. Onun koşulları içinde görmeye çalışmadılar. Aşkta, tutkuda, çok ilkel sınırların içinde kaldılar. İnsanı gerekleriyle birlikte almaya bilmedikleri için bireyin cahili idiler.

... Bizde roman sorunu bizi ister istemez Türk düzyazısının geçmişine götürür. Gerçi bir Evliya Çelebi, bir Naima, bir Peçevi Türkçede yetişmiştir. Bunlar her hangi bir dilde büyük güçler gibi tanılabilir yazarlardır. Ama bütün bu örnekler hiçbir zaman kuşaktan kuşağa düzenli bir yolda ilerlemiş bir Türk düzyazısının var olduğunu bize kabul ettiremez. Gerçekte eskiler ya konuşurlar, ya da yazarlardı. Ve her ikisinde de başka başka adamlardı. Yazdıkları zaman daha çok göz için bir tat, bir cümbüş hazırlamaya çalışıyorlardı. Büyük anlatıcı tanınmış herhangi bir yazarımızın yazdığı bir sayfayı, cümlelerin uyumuna, öteki dillerden aktarmalara, andığı âyet ve hadislere ve nitelenmek için kullanılmış deyimlere iyice dikkat ederek okuyunuz, sayfayı cümle cümle, ayrı ayrı renklerle süslü ve yer yer yaldıza boğulmuş görürsünüz. Daha sade yazdıkları zaman ise sadece konuşurlardı. Her iki şekilde de düşünceyi, eşyayı, hayat şekillerini ve engebelerini içine almaya azmetmiş usa yatkın bir düzyazı dilinden uzaktı.

... Müslüman doğu, ruhbilimsel araştırmayı pek az tanımıştır. Bazı genel düşünürlerin dışında insan ve insan ruhu onu pek az uğraştırmıştır. Kendisini yöntemli biçimde derinleştirmeye çalışanlar bulunsa bile, bu bir kültür için genel bir eğitim niteliğini alacak şekle girmemiştir.

... Türk romanının başlangıcındaki olanaksızlıklara kadın ve erkeğin bir arada yaşamaması, hayatın kapalı ve tek yönlü

olmasını da eklemelidir. Kadınsız bir toplumun hayat deneyimi doğallıkla, tam olamazdı. Bireyin söz konusu olduğu her yerde mutluluk sorunu kendiliğinden ortaya çıkar ve iş dönüp dolaşır aşka gelir. Eski efsane doğrudur: İnsanoğlu kendisini tamamlayacak olan yarini arar. Bu ilk romancılarımızda aşk doğallıkla, cariyelerle, ya da aile kişileri arasında, ya da azlık kadınlarla olacaktı. Her üç şeklinin de kendiliğinden gelme sakıncaları vardı. Birincisinde partnerler arasında özgürlük düşüncüsü kayboluyordu. Pazardan alınan bir kadının, girdiği evdeki erkeğe karşı koyma derecesi tasarlanabilir. Onda tersine her şey bu tutkuyu kabul etmeyi buyuracaktı. Özgürlük, tinsel mutluluk, rahatlık, şeref hep onunla gelecekti. Öteki ikisinde ise hayat zorlanıyordu. Sanatta olabildiği kadar en tehlikeli zayıflıktır."

Bizde Taaşuk-ı Talât ve Fitnat ile başlayıp yüzüncü yıl geleneğini aşan roman, Şemsettin Sami'nin ardından, Ahmet Mithat, Namık Kemal'in çalışmalarlarıyla sürer. Batılı anlamda "okuyucu"nun oluşmadığı, toplum sorunlarının görüşülemediği bu örnekleri, Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Halit Ziya Uşaklıgil'in çabaları izler. 20. yüzyılda Reşat Nuri Güntekin, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar, romanı Cumhuriyet sonrasına dek sürdürürler.

ÖYKÜ

Romana giden yolun başlangıcında öykü anlatım biçimiyle karşılaşırız. Bu iki anlatım biçiminin amaçları aynıdır: Bir olayı ve yaşantıyı anlatmak. Ama, sınırda, boyutta, etkide, anlatım tekniğinde ayrıldıkları olur. Öykü insan ve toplum yaşantısının en önemli ve etkili anlarına bakarken, roman belli bir süreç içinde izler olayları. İlk örneğini Boccaccio'nun - Decameron (1348) adıyla verdiği öykü topluma tek boyuttan bakarken, roman çok boyutlu bir görünümüdür.

Öykü ve roman arasına kesin bir sınırlama konulamayacağını belirtmeliyiz yine de. Siz de görmüş olabilirsiniz: Kimi öykülerde roman olanakla-

rı harcanabilir; kimi romanlar da öykü sınırında sıkışabilir. Hele çağdaş öykü ve roman için amaç ayrımı sözkonusu değildir. Olsa olsa boyut ve açı değişikliği olabilir.

Bu değişikliği siz de okuduğunuz öykü, romanlar üzerinde düşünün.

Ahmet Mithat edebiyatımızda Tanzimatla başlayan batılı anlamda öykünün kurucusudur. Nitelik ve nicelik yönünden gelişen Servet-i Fünun döneminde Halit Ziya Uşaklıgil başarılı örnekleriyle ilgi uyandırır. Meşrutiyetten Cumhuriyete geçişte gerek ülke gerçeklerinin dile getirilmesinde, gerekse sade dilin yaygınlaştırılması çabalarında Ömer Seyfettin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Refik Halit Karay öykücülüğümüzün anılması gereken adlarıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Memduh Şevket Esendal ile yeni bir aşama yapan, güçlenen Türk öykücülüğü yetkin örnekler vermiştir. Bu anlatım biçiminin olanaklarını kendine özgü tekniği, şiirsel anlatımıyla geliştiren en büyük ustanın Sait Faik Abasıyanık olduğunu da belirtmeliyiz.

Anlatım biçimi olarak nesrin yeni bir soluk kazanmasında basının etkilerinden söz etmek gerekir. Şinasi'nin Agâh Efendi ile birlikte çıkardıkları Tercüman-ı Ahval (1869) Tanzimat Edebiyatını başlatan hareketin sözcüsü olduğu kadar düşünce gazeteciliğinin de öncüsü sayılır. Yeni kavramlarla zenginleşen, gereksiz süs ve secilerden arınan, amacı salt düşünceyi açıklamak olan yeni nesir anlayışı -büyük ölçüde- gazete yoluyla kazanılır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın belirttiği gibi "... basın sadece bir araştırma ve bilinçlenme aracı değil; aynı zamanda yeni bir nesrin temelini atan, yeni bir yazı dilini yayan, ilk olarak tiyatro, roman, deneme, eleştiri, gibi yeni yazı biçimlerinin örneklerini tanıtan, kafaları yeni özelemlere yönelten bir kürsüydü."

Nesir, anlatım biçimi olarak düşüncelerin iletilmesinde ve açıklanmasında - nazma göre- daha etkili bir yoldur. Ancak düşünce yazılarının (deneme, söyleşi, makale, fıkra) var olabilmesi için belirli toplumsal koşullar gereklidir. Basının, ancak II. Meşrutiyet döneminde filizlenip, Cumhuriyet sonrasında gelişip yaygınlaşması bunun en güzel örneğidir.

Batıyla ilişki, o zamana dek kullanılan anlatım biçimlerinin yetersizliğini gösterdi bize. Kavramların artması, buna koşut düşüncenin yoğun-

laşması, daha etkili biçimlerle tanışmanın gereğini duyurdu. Deneme ve eleştiriyi yeni bir düşünce dünyasını tanımanın doğal sonucu sayabiliriz.

DENEME

Deneme yazıları için şöyle bir tanım yapılabilir: "Özgürce seçilen bir konuda gelişen, düşünsel boyutlar içeren, bir konuşma havası içinde biçimlenen, genellikle orta uzunlukta bir anlatım biçimi."

Tanım doğrultusunda deneme yazılarının niteliklerini belirlemeye çalıştığımızda; denemenin konu sınırlamasının olmadığını; düşünce yanı ağır basan ama bilimsel olmadan okuru düşündürdüğünü; belgelere kanıtlara başvurmadan yazarla okur arasında söyleşi biçiminde bir anlatımın kullanıldığını; yazarın çoklukla kendini konu ederek düşüncelerini yansıttığını; özgün, dilin inceliklerinin ayırımına vararak yaratıcı bir anlatıma başvurduğunu söyleyebiliriz.

Deneme yazılarının niteliklerini böyle art arda sıralamak umarım sizi korkutmadı.

Şimdi Sabahattin Eyüboğlu'dan seçeceğimiz bir deneme yazısını belirtilen nitelikleri ayırlamaya, tanımaya çalışarak birlikte okuyalım:

Sebahattin EYÜBOĞLU

"Şöyle bakıyorum şehre de yeşil yeşil birşey geçiyor içimden. Su mu, çayırılık mı, orman mı? Değil. Yeşil birşey, zehir yeşili birşey..."

Bir şehir, bir insan ve zehir yeşili birşey. Şehir İstanbul şehri, insan, yeni Türk edebiyatında artık köşe sahibi olan Sait Faik, zehir yeşiline gelince... Belki edebiyatımızda beliren yeni bir duyuşun adıdır.

Mahalle Kahvesi'ni okumadınızsa zehir yeşili size şairane bir söz gibi gelebi-

lir; pembe hülyalar, mavi rüyalar filân gibi, Gerçi bir duyuşu bu kadar keskin bir ışıkla aydınlatan sözü, bir anda bütün bir şehri kucaklayan sembolü bulmak için şair olmak lâzım. Sait Faik de hikâyeci olduğu kadar şairdir: Yani insanları bildiği kadar, sözün imkânlarını da bilir. Ama zehir yeşili bir güzel-yazı buluşu, bir manzaranın, bir hayalin edebî rengi değil, tersine bütün edebîliklerden, sahteliklerden kurtulmak isteyen insan düşüncesinin kendisidir. O kadar ki, edebîlikten soyunmuş edebiyata örnek istense, Sait Faik'in bu Zehir Yeşili ile başlayan üç sahifesi gösterilebilir. (Mahalle Kahvesi, sahife 101-103) Bu sahifelerde, bir insanın yalnız kendi kendine söyleyebileceği bir şey edebiyata girmiştir.

Canım, hikâyeci bu; bir an için, anlattığı şeyde insanlara kızmış söylenmiş, içinin zehirini dökmüş, sonra unutmuş rahat etmiştir diyeceksiniz. Olabilir, ama bu öfkeden doğmuş olan o Zehir Yeşili üç sahife yok mu, işte onlar artık rahat durmayacak, yeni yeni öfkeler doğmasına veya söylenmesine yol açacak; gerçeğin sınırlarına varan, hazır duyuş kalıplarını zorlayan bütün sahifeler gibi.

Zehir Yeşili içinde büyük şehrin yalnız insanları vardır. Renkler, kokular, sesler yalnız insanlara mahsustur. Bu insanlarınsa içine bir kurt düşmüştür. Shakespeare'in Danimarka Krallığındaki çürümüş dediği şey Zehir Yeşilinin aydınlığında daha fazla beliriyor. Sait Faik'in anlattığı şekilde çürüme, insanların biribirinden ayrılmaları, bütünden kopmaları yüzündendir. Bu şehirse insanların dönüp dolaşıp geldikleri yer kendileridir. Dert, herkesin kendi derdine düşmüş olmasıdır. Şehrin karşısında herkes ölümün karşısındaymiş gibi yalnızdır. Herkes birbirinin sırtından geçindiği halde, yahut bundan ötürü, kimse kimseyi sevmiyor, benimsemiyor. Allahın terkettiği bu şehre insanlar sahip çıkmıyor, teker teker işleyen kafalar, harcanan istekler, ona bir şekil veremiyor. Şehrin adam olması, insanların insan olmalarına, kendilerini başkalarında bulmalarına bağlıdır.

Zehir Yeşilinde yeni olan bu fikirler değil, hikâyecinin bu fikirleri gerçekten yaşaması, onları canını dişine takarak söylemesidir. Sait Faik'in kaygusu yeni olmak değil, sahih olmak: gerçekten yeni olmasını sağlayan da bu olsa gerek. Peki'yeninin sahih, sahihih de mutlaka böyle zehir gibi acı olması mı lâzım? Şunu belirtelim ki, Sait Faik'in acılığı ne insanlara yukarılardan bakanların, ne de dünyaya küsenlerin acılığıdır. Aynı kitapta bütün acılıklara erişen bir insan sıcaklığı, büyük şehrin bütün pisliğini bir anda temizleyiveren ışıklı insan gözleri de var. Hattâ Zehir Yeşili bile karanlık ve ümitsiz bir kuyu içinde değildir. Sait Faik'in öfkesi, hayatın güzel olması mümkünken insanların elinde iken, çirkin olmasından doğuyor. Devâ henüz belli değilse bile dert artık bellidir. Zehir Yeşili içinde bile şehrin kaderini değiştirebilecek olan kaygu belirlemiştir: "Bu şehir artık şehre benzemeli, ama nasıl? Nasıl mı? Sen mi çare düşüneceksin? Gülerim. Ama evvelâ sen, yazıcı; bırak eşekliği artık; olmazsa yazma..."

Edebiyatı şehrin hayatına bağlayan bu sözler acı olmasına acı, ama insanı dünyasına küstüren cinsten değil: içlerinde bir yeniden doğuş arzusu var. Zehir Yeşili'nde çamura batmış bir insan yıkanmak istiyor.

Deneme örneğini bir kez daha okuyarak seçeneklerinizi belirtin.

	EVET	HAYIR
- Konu sınırlandırılmamış	☐	☐
- Okuru düşündürüyor	☐	☐
- Söyleşi anlatımı kullanılıyor	☐	☐
- Yazar kişisel düşüncesini yansıtıyor	☐	☐
- Özgün, yaratıcı anlatıma başvurulmuş	☐	☐

Yanıtlarınızın tümü "evet" seçeneğinde buluştuysa önce sizi kutlayalım ve deneme anlatım biçimine ilişkin bir örnek te sizin yazmanızı bekleyelim.

Melih Cevdet ANDAY

Batıda ilk örneklerini Montaigne'in verdiği deneme anlatım biçiminin Bacon, Anatole France, André Gide, T.S.Eliot başarılı uygulayıcılarıdır.

Bizde Falih Rıfki Atay ve Ahmet Haşim ilk başarılı örnekleri verirler. Nurullah Ataç edebiyat alanında, Sabahattin Eyüboğlu kültürel ve toplumsal konularda eleştirel denemenin ustası sayılırlar. Aynı anlayışı Vedat Günyol, Salâh Bırsel, Orhan Burian, Nermi Uygur, Suut Kemal Yetkin'de görebiliriz. "Şairane bir üslup"la yazan Ahmet Hamdi Tanpınar'ı, tarihsel bakış açısından yazan Melih Cevdet Anday'ı sorunsal içerik kazandıran Akşit

Göktürk'ü, Afşar Timuçin'i de belirtmeden geçmeyelim.

TİYATRO

Dramatik şiir biçiminden söz ederken tiyatronun büyü amaçlı danslarla, dinsel törenlerle başladığını, şiiri anlatım yolu olarak seçtiğini, giderek sahne oyunlarına dönüştüğünü örneklemiş, tanımıştık.

Tiyatro ilk çağlardaki yapısından günümüze büyük değişimlerden geçerek ulaşır. Günümüzde -tıpkı öykü, romanda olduğu gibi- insanı; insanın insanla, insanın toplum ve çevresiyle ilişkilerini, çatışmalarını yansıtmayı amaçlar.

Tiyatro yazarları, yaşamdan seçtikleri kişileri, o kişilerin insan olarak yaşadıkları tüm olayları (sevgi, tutku, özlem, inanç, nefret, kıskançlık, düş, acıma, yanılğı, ölüm...) ya da olaylar zincirini, kişilerin eylemlerine bağlı yansıtırlar. Düş güçlerinin yardımıyla bir düşünceyi, bir duyguyu izleyicilere yaşatarak iletmeyi isterler. Bu amaçla çevrelerindeki insanları iyice gözleyerek onları tüm boyutlarıyla "karakter" olarak ya da birçok insanda ortak, belirgin bir özelliği gözleyip bunu tek bir insanda somutlaştırarak "tip" yaratırlar. Bir tiyatro eserinde karakter ya da tip olarak kişilendirme temel öğelerdir. Çünkü tiyatro insanla vardır, yaşamı yansıtmalıdır.

Bir tiyatro eseri için söz de önemli öğedir. Yazarlar ilk çağlardaki şiirin yerini alan söze, konuşmaya ve konuşturmaya (diyalog) çok özen gösterirler. Yanısıra tiyatro yazarı -oyunu sahneye koyucular için- kişiler, çevre ve eylemlerle ilişkin açıklamalar da yapar.

Tiyatronun seyirciye sunulması aşamasında da dekor, ışık, davranışların, eylemin düzeni, uyumu, sözün anlatımına uygun iletimindeki ses özelliği de yardımcı öğelerdendir.

Belirlediğimiz bu öğeleri ayırlamaya çalışalım. Tabii bir örnek üzerinde konuşabiliriz. Okuduğunuz, sahnede ya da televizyonda izlediğiniz bir tiyatro eseri üzerinde, şu sorular doğrultusunda bir kez daha düşünün:

- Kişilendirme yapılmış mı?
- Kişilendirme "tip" yaratma niteliğinde mi?
- Kişilendirme "karakter" yaratma niteliğinde mi?

- Anlatım yolu olarak şiir mi seçilmiş?
- Dramatik olay ya da olaylar zinciri var mı?
- Konuşmalar kişilerin toplumdaki yerlerine uygun mu?
- Yansıtılan duygu ve düşüncelere katıldınız mı?

Yine önceki bilgilerimize başvuralım. Dramatik şiir yaşamın olumsuz yanlarını, acıklı olayları konu edinen Trajedi ve yaşamın eğlendiren, gülünç yanlarını konu edinen Komedi diye ayrımlanmıştı. Yaşama salt bu iki uçtan bakış uzun zaman sürdü tiyatro anlayışında. Sonra Dram doğdu. Drama yaşam hem üzücü, hem sevindirici yanlarıyla bir bütün olarak yansıtılmaya çalışılıyordu.

Bu üç tiyatro anlayışı günümüzde de varlığını koruyor ama çağdaş anlayışa dönüşerek. Örneğin artık trajedide (üç birlik kuralı) yok, salt soylu kişilerin yaşamları ve kendilerine uygun seçkin anlatım kaygısı da yok.

Komedide de çağlar boyu her çağın güldürü anlayışının yansıtıldığı değişimler sözkonusu.

Kişilerin gülünç yanlarını, onların ulusal ve toplumsal aksaklıklarını eyleme dönüştürerek yansıtan bir tiyatro türü olarak komedi, gün gelir trajedi ile aynı çizgide buluşur. Bu çizgi, her iki türün de insanı doğal ve toplumsal çevresinden soyutlamadan yansıtılmaları amacıdır. Yaşam bütünüyle ne trajedidir ne de komedi. Öyleyse insanı bir bütün olarak yansıtmak gereklidir. Bu anlayışla dram türü doğar. Tiyatro kuramcıları ve eleştirmenler dramı da değişik sanat akımları ya da yapı, içerik özelliklerine göre isimlendirirler.

Bir de epik tiyatrodan söz edelim. Bu türün kuramcısı ve uygulayıcısı Bertolt Brecht. Dramda seyircinin oyunla bütünleşmesi amaçlanırken epik tiyatrodaki seyirci, özellikle oyunun dışında gözleyen eleştiren durumda bırakılır. İnsan değişen; kendiyle birlikte dünyayı, dünyayla birlikte kendini değiştiren bir varlık olarak düşünülür. Türküler, tanıtımlar, anlatımlar araya konarak seyircinin somuttan kopmamasının sağlanması; güncel olay ve sorunların konu edilmesi, epik tiyatrodan belirgin özellikleridir.

ÖZET

- Anlatım yolu olarak önce şiir kullanılmış, nesrin kullanımı çok sonraki yüzyıllarda olmuştur. Destan çağından düzyazıya geçiş roman türünün doğuşu ve gelişimiyle koşuttur.
- Avrupa'da ekonomik ve sosyal gelişim sonucu oluşan orta tabaka ve ulusal dil bilincinin gelişimi romanı başlatır. Roman adını Latince'ye tepki olarak kullanılan roman dillerinden alır. Topluma karşı "birey" in varlığı, dünyası, bireyin toplumla çatışması romanın konusu olur. Avrupa'da aynı yıllarda okur yazarlığın artması, baskı tekniğinin gelişimi de roman türünün yaygınlaştırır.
- Edebiyatımızda batılı anlamda romanla tanışmadan önce bizde, destan çağlarının ardından nesre dayalı anlatım örnekleri olarak; Dede Korkut Hikayeleri, Köroğlu, Battal Gazi, Kerem ile Aslı gibi halk hikayeleri vardır.
- Edebiyatımızda romanı Tanzimat döneminde önce çeviri yoluyla tanırız. O zamanki düşünce yaşamımızın gereğince olgunlaşmamış olması nedeniyle bu çeviriler roman türünün en iyi örneklerinden değildi. Toplumumuzda henüz "birey" in oluşmaması, nesirde usta yazarlar yetiştirmemize karşın bir geleneğin oluşmaması, toplum yaşamında kadın-erkek ayrımının belirginliği, batılı anlamda "okuyucu" nun oluşmaması, toplum sorunlarının tartışılmadığı bir ortamın varlığı ...vb nedenler yüzünden, bizde roman gecikerek başlar ve gelişir.
- Bir olayı, bir yaşantıyı anlatarak amaçta romana çok benzeyen öykü de bizde aynı dönemde başlar. Öykü, roman türünden insan ve toplum yaşantısına sınırlı bakışı, olayları belli bir süreç içinde izlemeyişi ve anlatım tekniği yönünden ayrılır.
- Edebiyatımızda nesrin yaygınlaşmasında basının etkileri önemlidir. Düşüncenin değer kazanması, dilin sadeleşmesi, yeni nesir türlerinin gelişmesi, kamuoyu yaratılması basının olumlu etkilerindedir.
- Batıyla ilişki sonucu gelişen kavramlar ve yoğunlaşan düşünce daha etkili anlatım biçimlerine gerek duyulduğunda deneme ve eleştiri ile tanışır-

rız. Deneme, özgürce seçilen bir konuda gelişen, düşünsel boyutlar içeren, bir konuşma havası içinde biçimlenen, genellikle orta uzunlukta bir anlatım biçimidir. Bilimsel olmadan okuru düşündürür. Dilin inceliklerini yansıtan bir anlatımı vardır. Yazar genellikle kendini konu edinir.

- Dramatik şiirden söz ederken bu şiir biçiminin yerini sahne oyunlarına bıraktığını öğrenmiştik. Tiyatro ilk çağlardan günümüze büyük değişimlerden geçerek ulaşır. Tiyatro yazarları kişileri, onların yaşadıkları olayların, olaylar zincirini, kişilerin eylemlerine bağımlı yansıtırlar. Bir duyguyu, bir düşünceyi, izleyicilere yaşatarak iletmeyi isterler. Bu amaçla eserlerinde karakter ya da tip yaratırlar. Diyaloga özen gösterirler.
- Trajedi, Komedi, Dram gibi türlerin yanında günümüzde epik tiyatro anlayışı da vardır.

DEĞERLENDİRME

Doğru olan yanıtı seçin

1. Batıda roman türünün gelişimi hangi olaya bağlı değildir?
 - a) "Birey" in önem kazanması,
 - b) Okur yazarlığın artması,
 - c) Baskı tekniğinin gelişimi,
 - d) Latince'nin kullanılması.
2. Aşağıdakilerden hangisi edebiyatımızda romanı tanımadan önceki nesre dayalı ürünlerden sayılamaz?
 - a) Mesneviler,
 - b) Dede Korkut Hikayeleri,
 - c) Destanlar,
 - d) Halk Hikayeleri.
3. "Essais" adlı yapıtıyla ünlü Fransız deneme yazarı aşağıdakilerden hangisidir?

- a) André Gide
- b) Anatole France
- c) Bacon
- d) Montaigne

Doğru ya da yanlış olanı belirtin.

- 4. () Edebiyatımızda nesrin yaygınlaşmasında basının etkileri önemlidir.
- 5. () Epik Tiyatronun amacı bir düşünceyi, bir duyguyu izleyicelere yaşatarak iletmektir.
- 6. () Edebiyatımızda romanı Servet-i Fünun döneminde çeviri yoluyla tanırız.
- 7. () Nurullah Ataç, Suut Kemal Yetkin, Vedat Günyol ve Melih Cevdet Anday edebiyatımızda başarılı deneme örnekleri vermişlerdir.

Boşlukları cümleyi tamamlayacak biçimde doldurun.

- 8. İnsan ve toplum yaşantısına sınırlı bakışıyla anlatım biçimi, romandan ayrılır.
- 9. Batıyla ilişki sonucu gelişen kavramlar ve yoğunlaşan düşünce daha etkili anlatım biçimlerine gerek duyulduğunda ve anlatım biçimleriyle tanışırız.
- 10. Karakter ya da tip yaratmak anlatım biçiminin en önemli ögesidir.

SÖZLÜK

Evolüsyon : Evrim, gelişme, açılma.

Mesnevi : Her beyiti ayrı uyaklı bir Divan edebiyatı şiir biçimi.

Özgün : Yalnız kendine özgü bir nitelikte olan, orjinal.

Sahih : Gerçek, doğru.

Taşbasma : Kalkerli taş yüzeyine sert bir cisimle kazandıktan sonra basılmış olan yazı, resim.

KAYNAKÇA

- ÇAPAN, Cevat. Değişen Tiyatro, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1982.
- DİNO, Güzin. Türk Romanının Doğuşu, Cem Yayınevi, İstanbul, 1969.
- EYÜBOĞLU, Sabahattin. Mavi ve Kara, Denemeler, Çan Yayınları, İstanbul, 1973.
- MORAN, Berna. Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- MUTLUAY, Rauf. Edebiyat Bilgileri, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1972.
- NACİ, Fethi. Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1981.
- ÖZDEMİR, Emin. Yazı ve Yazınsal Türler, Varlık Yayınları, İstanbul, 1983.
- ÖZDEMİR, Emin. Türk ve Dünya Edebiyatı, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları; 457, Ankara, 1980.
- ÖZKIRIMLI, Atilla. Edebiyat İncelemeleri, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi. XIX.Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları: 386, 1956.
- TÜRK DİL KURUMU. Türk Dili ve Yazını Özel Sayısı, Sayı: 266, Ankara, 1973.
- TÜRK DİL KURUMU. Roman Özel Sayısı, Sayı: 154, Ankara, 1964.
- YAVUZ, Hilmi. Roman Kavramı ve Türk Romanı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1977.